

AFRIKA

tanulmányok

KONGÓ

Kiadja az IDResearch Kutatási és Képzési Kft. / Publikon Kiadó

Alapító és felelős kiadó Tarrósy István, ügyvezető

Főszerkesztő Búr Gábor

Olvasószerkesztő A. Gergely András

Tördelőszerkesztő Ocsovai Gábor

A szerkesztőség tagjai Glied Viktor (főmunkatárs), Grünhut Zoltán, Vörös Zoltán

Külső munkatársak Bánáti Áron, Szilasi Ildikó

Tudományos Tanácsadó Testület Biernaczky Szilárd, Fodor Erika, **Füsi Nagy Géza**, Benkes

Mihály, Sárkány Mihály, Suha György, Szombathy Zoltán, Vidacs Bea, Csizmadia Sándor,

Fischer Ferenc, Kiss Judit, Tóth József, Régi Tamás, Sebestyén Éva, Szabó Loránd, Vojnits

András, Kicsindi Edina, Morenth Péter

Design & layout IDResearch Kutatási és Képzési Kft. – www.idresearch.hu

Kiadó és szerkesztőség elérhetőségei 7624 Pécs, Ifjúság útja 11.,

T./F.: +36 (72) 522-624, afrika@publikon.hu, www.afrikatanulmanyok.hu

Hirdetésfelvétel 7624 Pécs, Ifjúság útja 11., T./F.: +36 (72) 522-624, hirdetes@publikon.hu

Olvasói levelek afrika@publikon.hu

Értékesítő partnerek

Afrika Központ • 1132 Budapest, Visegrádi u. 9.

Budapesti Teleki Téka • 1088 Budapest, Bródy S. u. 46.

Helikon Könyvesház • 1065 Budapest, Bajcsy-Zsilinszky út 35.

Könyvszalon • 1092 Budapest, Üllői út 517.

Közgazdasági és Jogi Könyvesbolt • 1051 Budapest, Nádor. u. 8.

Pallas Páholy • 1054 Budapest, Alkotmány u. 15.

Bagolyfészek Könyvesbolt • 7621 Pécs, Ferencsek u. 36.

Dunántúli Napló • 7621 Pécs, Ferencsek u. 9.

PTE BTK-TTK Jegyzetbolt • 7624 Pécs, Ifjúság útja 6.

PPKE BTK Jegyzetbolt • 2087 Piliscsaba, Egyetem út 1., Stephaneum

Ráday Könyvesház • 1092 Budapest, Ráday u. 49.

Sík Sándor Könyvesbolt • 6720 Szeged, Oskola u. 27.

Books.hu • www.books.hu

Ababook • www.ababook.hu

Ad Librum • www.shop.adlibrum.hu

Az Afrika Tanulmányok folyóirat továbbá megvásárolható a nagyobb

Alexandra könyvtárházakban, valamint a **Lapker ZRt.** Inmedio és **Relay** üzleteiben.

Megjelenik évente négy alkalommal.

Támogatónk nka
Nemzeti Kutatási és Bázis

A lap előfizethető

IDResearch Kft. / Publikon Kiadó • 7624 Pécs, Ifjúság útja 11.

T./F.: +36 (72) 522-624, elofizetes@publikon.hu

Előfizetési díj egy évre (4 számra) 3980 Ft

Nyomda Duplex-Rota Nyomda, Pécs • **Felelős vezető** Kecskés István

ISSN 1788-6422 Minden jog fenntartva!

A kiadó a lap bármely részének másolásával, terjesztésével, a benne megjelent adatok elektronikus tárolásával és feldolgozásával kapcsolatos jogot fenntartja. Az Afrika Tanulmányokban megjelent minden szerzői mű (cikkek, tanulmány, fotó, táblázat, grafika, illusztráció) csak a kiadó előzetes írásbeli, vagy elektronikus dokumentumba foglalt engedélyével tehető hozzáférhetővé, illetve másolható a nyilvánosság számára a sajtóban. Ez a nyilatkozat a szerzői jogról szóló törvényben foglaltak szerint tiltó nyilatkozatnak minősül. A lapban megjelenő hirdetések tartalmáért a kiadó felelősséget nem vállal. A lapban leközölt írások nem feltétlenül tükrözik a kiadó véleményét. A tartalom, az egyes írások elektronikus felületen (honlapon, adattárban) való megjelenítése a kiadó joga.

Beköszöntő

Lectori salutem!

AZ OLVASÓ az Afrika Tanulmányok legfrissebb, Kongónak szentelt számát tartja kezében. A szubszaharai Afrikában ma ez a régió áll a figyelem középpontjában, mely egyben azt is jelenti, hogy sajnálatos módon itt a legnagyobb mértékű az emberi szenvedés, itt volna a legnagyobb szükség az azonnali segítségre. Aktuális számunk cikkei nem a legújabb válságot veszik górcső alá, ám elolvasásuk segít eligazodni a mában is, hiszen a Kongó-medence népeinek múltbéli sorsfordulóit elemzik, vagy éppen olyan szélesebb értelemben vett háttér adatokkal szolgálnak, amelyek nélkül elvesznénk az információk dzsungelében. Hogy ez mennyire nem pusztán elméleti veszély, arra bizonyítékkal szolgál az 1884-85-ös berlini-, nyugat-afrikai, vagy egyszerűen csak Afrika-konferencia, amelyhez számos, történelmileg hamis tudat tapadt az idők folyamán.

A legáltalánosabban elterjedt tévhit szerint ekkor és ott, Berlinben osztották fel egymás között az akkori európai gyarmatosító hatalmak a kontinenst. E szám több cikke is pontos képet rajzol az akkor történekről, s egyben ezek az írások magyarázattal szolgálnak a máig élő hamis tudatok kialakulásának körülményeire. A kuszaságnak azonban itt még nincs vége. Csak egyetlen, de szemléletes példa: a Coppola rendezte Apokalipszis most című film szinte mindenki által ismert, ám az, hogy ehhez az alapötletet Joseph Conrad „A sötétség mélyén” című, a 19. század végén Kongóban játszódó regénye szolgáltatta, bizony sokak számára az újdonság erejével hat. A dolog természeténél fogva olvasóink nem ebbe a kategóriába tartoznak, de ők is rendkívül sok érdekes és új információval gazdagodhatnak a lap forgatásával.

Dr. Búr Gábor
főszerkesztő

tartalom

- Az elmúlt három hónap hírei 6
- Grünhut Zoltán: Angolagate 8
- Szabó Loránd: 10
Tévhitok és tények a Kongói Demokratikus Köztársaság
előtti Kongóról egy történeti áttekintés ürügyén
A ma Kongói Demokratikus Köztársaságként ismert hatalmas közép-afrikai or-
szág története állandó viharok sorozataként jellemezhető: harc a gyarmatosítás
ellen, küzdelem a felszabadulásért, háború a belső és külső ellenségek letörése
végett. A cikk e tragikus zűrzavarban segít eligazodni.
- Csizmadia Sándor: 20
Képpalkotás és képprombolás: Brazza Brazzaville-ben
Savorgnan de Brazza – a térképet forgatók számára ismerősen csengő vezetéknev.
Az illetőről várost neveztek el, mégpedig az egykoron francia gyarmat, Kongói
Köztársaság fővárosát. De vajon ki is volt e rejtélyes személy?
- Besenyő János: 28
Beszámoló a kongói EUSEC misszióról
A szerző, Besenyő János őrnagy, a Magyar Honvédség hivatásos állományú fő-
tisztje ezúttal két, hosszú időn át Kongóban szolgálatot teljesítő kollégájának
tapasztalatairól, nehéz körülmények között folytatott munkájuk eredményeiről
számol be.
- Gábris Gyula: 34
Egyenlítői-Afrika
Afrika közepén, az Egyenlítő két oldalán, csaknem szimmetrikusan terül el az
afrikai óriásmedencék legszebb példája, a Kongó-medence. A szerző ismeretter-
jesztő részletességgel kalauzolja körbe az olvasókat e sajtóságos környezetben.
- Szilasi Ildikó: 42
A tárgyi kultúra változásának néhány példája
a Kongói Demokratikus Köztársaságban
Antropológiai szempontból kiváló kutatási alap egy nép szokásainak, hagyomá-
nyainak vizsgálatához a használati, illetve a díszítésre szolgáló, a változó világ-
gal párhuzamosan külsejükben, funkciójukban állandóan módosuló tárgyak. A
kongói kultúrkörből igen nagy tárgygyűjteménnyel bíró szerző ennek jelentősé-
gét hangsúlyozza cikkében.
- T. Horváth Attila: 54
Tippu Tip: egy birodalomépítő rabszolgakereskedő Kongóban
- Kicsindi Edina: 56
Félúton a hatalmi politika és a humanitárius tevékenység között
Hogyan nyitott új lehetőséget a katolikus egyház számára Afrika belsejének eu-
rópai feltárása? Nevezetes és sejtelenes történelmi-egyháztörténeti eseményeket
áttekintő tanulmányában e kérdésre keresi a választ a szerző.

KÖNYVRECENZIÓK

- 64 *Keresztesi József: V. S. Naipaul: A nagy folyó kanyarulatában*
- 66 *Kármán Marianna: Joseph Conrad: A sötétség mélyén*
- 68 **Kármán Marianna: Sony Labou Tansi**
Rövid ismertető a kongói íróról, aki mindhárom műnemben jelentős műveket alkotott az afrikai avantgárd jegyében.
- 70 **Schumicky Lilla:**
Szexturizmus Gambiában
Gambia tengerparti részein viszonylag szegény, de jó megjelenésű, fekete bőrű fiatal emberek „vadásznak” az idősebb fehér nőkre, mint anyagi és fel-, illetve kiemelkedési forrásokra. A szerző helyszíni tapasztaltok szerint készített cikke e különös világba kalauzol el minket.
- 80 **Szilasi Ildikó:**
Kitaszított gyerekek
Prostitúció, katonáskodás, bűnözés, kábítószer, hiedelmeken alapuló gyilkosságok, ki- és eltaszítottság – gyermeksorok a Kongói Demokratikus Köztársaság árnyékvilágában.
- 86 **Balázs Judit:**
Az Európai Unió Afrika-politikája és Magyarország szerepe
A hírből mindenki által ismert akut afrikai gazdasági válságsorozat, elmaradottság és leszakadás tényeit számszerűsíti a szerző, áttekintve a kontinens ökonomiai helyzetét a dekolonizációtól napjainkig, kiemelve abban az európai szerepvállalás múltját, jelenét és jövőjét.
- 96 **Radics M. Péter:**
Veszélyesebb az orvosság, mint a betegség?
Évről-évre ezrek szedik a malária megelőzésére felírt talán legnépszerűbb orvosságot, a Lariam tablettát, melynek súlyos mellékhatásaival kapcsolatban mind több bizonyíték merül fel. E nyomozás eredményeibe-feltételezéseibe enged betekintést a cikk.
- 101 Szerzőinkhez
- 102 English Abstracts
- 104 Szerzőinkről

Az elmúlt három hónap hírei

Kongói menekülttábor Fotó: Schumicky Lilla

Szeptember 1. – Oroszország bejelenti, hogy egy ENSZ-misszió keretében 200 békefenntartót küld Csádba és a Közép-afrikai Köztársaságba. A katonák megbízatása egyelőre egy évre szól.

Szeptember 2. – Ejtik a líbiai államfő, Moamer Kadhafi fia ellen felhozott vádakat. Hannibal Kadhafit és feleségét még a nyáron tartóztatták le Genfben, mivel súlyosan bántalmaztak két, a háztartásukban szolgáló személyt.

Szeptember 5. – 16 év után először parlamenti választásokat tartanak Angolában, az eseményt országsszerte 2500 megfigyelő követi figyelemmel.

Szeptember 9. – A Világbank közli, hogy nem finanszírozza tovább a Csád és Kamerun között épülő olajvezeték költségeit, mivel Idriss Deby csádi államfő nem tartotta be a támogatás legfőbb feltételét, miszerint az olajból származó bevételek meghatározott részét a szegényekre fordítja.

Szeptember 15. – Ruandában választásokat tartanak, melyen a gyengébbik nem „átveszi a hatalmat”. A 80 fős parlamentben 44 mandátumot női jelölt szerez meg.

Szeptember 21. – A leköszönő dél-afrikai elnök, Thabo Mbeki helyére Kgalema Motlanthét jelöli a kormányzó Afrikai Nemzeti Kongresszus (ANC).

Szeptember 23. – Az Afrikai Unió felszólítja a mauritániai katonai juntát, hogy mielőbb állítsa helyre az alkotmányos rendet, ellenkező esetben a közösség elszigeteli a nyugat-afrikai államot.

Szeptember 25. – Kgalema Motlanthét választják a Dél-afrikai Köztársaság elnökévé. Az új államfőtől nem kisebb dolgot várnak, minthogy enyhítse az ANC két tábora, a Thabo Mbeki vezette konzervatívok, illetve a Jacob Zuma fémjelzte reformerek közötti ellentéteket.

Szeptember 26. – Nigéria felszólítja az országban tevékenykedő olajvállalatokat, hogy dolgozzanak ki tervet a növekvő energiahiány kezelésére. A nyugat-afrikai állam rendelkezik a világ hetedik legjelentősebb gáztartalékaival, mégis állandó energiaínséggel küszködik.

Szeptember 27. – Legkevesebb 15 ember veszti életét a Közép-afrikai Köztársaságban, miután felrobban egy üzemanyag-szállító kamion. A teherautó feltehetőleg defekt miatt borult fel, a közeli falu lakói pedig a sofőr figyelmeztetése ellenére elkezdtek összegyűjteni a szivárgó, röviddel később berobbanó üzemanyagot.

Szeptember 29. – Az etióp külügyminiszter felkéri az ENSZ Biztonsági Tanácsát, hogy küldjön békefenntartókat és segílyt a polgárháború sújtotta Szomáliába.

Október 4. – A japán külügyminisztérium bejelenti, hogy Tokió katonai szakértők kiküldésével kíván részt venni az évek óta tomboló szudáni válság rendezési folyamataiban.

Október 6. – Mintegy két millió togói gyermek járhat újra iskolákba, miután a szeptemberi súlyos áradások következtében ideiglenesen bezárt épületeket sikerül helyreállítani.

Október 8. – A Kongói Demokratikus Köztársaság és Ruanda között kiújuló konfliktus az ENSZ Biztonsági Tanácsa elé kerül. A térségben, különösen Goma városában – a két ország támogatása mellett – egyre súlyosabb harcok folynak a hutu és tuszi fegyveres mozgalmak között.

Október 10. – Thabo Mbeki, az Afrikai Nemzeti Kongresszus (ANC) elnöke Egyenlítői-Guineába utazik a közép-afrikai ország függetlenségi ünnepsége alkalmából.

Október 13. – Az Európai Unió és Marokkó megállapodást ír alá a partneri kapcsolatok mélyítéséről. A dokumentum a politikai kooperáció fejlesztése mellett megnyitja a Közösség piacát a marokkói termékek előtt.

Október 14. – A korábban közöltekkel ellentétben a kairói kormányzat úgy dönt: az iraki biztonsági helyzetre való tekintettel meghatározatlan időre elhalasztja a bagdadi nagykövetségének megnyitását.

Október 17. – A 2009–2010-es időszakra megválasztják az ENSZ Biztonsági Tanácsának öt nem állandó tagját: az új államok között Afrika képviselőként ott van Uganda is.

Október 26. – XVI. Benedek pápa bejelenti, hogy 2009-ben látogatást tesz Kamerunban valamint Angolában. A hír azért számít meglepőnek, mivel a katolikus egyházfő érkezését tradicionálisan a helyi egyház szokta először nyilvánosságra hozni.

Október 28. – Öt kínai olajmunkást ölnek meg túszejtők Szudánban, miután megijednek a fejük felett elhaladó, egyébként teljesen más műveletben érdekelt katonai helikoptertől. Az öt szerencsétlent négy társukkal egyetemben tíz nappal korábban rabolták el fegyveresek.

Október 31. – Az orosz–libiai energiaügyi és katonai kapcsolatok mélyítése érdekében Moamer Kadhafi Moszkvába utazik.

Október 31. – A Nigériai Nemzeti Olajvállalat bejelenti, hogy 5%-kal csökkenti napi két milliárd hordós nyersolaj-kitermelését.

November 3. – A Global Fund megvádolja a zimbabwei kormányt, hogy az AIDS és egyéb betegségek gyógyítására utalt összegből 7,3 millió dollárt nem a cél érdekében használt fel.

November 4. – Guinea fővárosában rendőrök és fiatal tüntetők csapnak össze. A demonstrálók az üzemanyag magas ára miatt vonulnak az utcákra.

November 4. – Egy ENSZ-jelentés szerint Angolának, a kutatás-fejlesztési szektor erősítése révén megvan az esélye arra, hogy mielőbb kilábaljon az évtizedek óta fennálló társadalmi válságból, és a térség vezető államává váljon.

November 6. – A kenyai apától származó Barack Obama november 4-i választási győzelmének tiszteletére, Kenya elnöke állami szabadnapot rendel el 2008. november 6-ára.

November 7. – Zimbabwe bejelenti, hogy kész visszafizetni a Global Fund által követelt 7,3 millió dollárt.

November 11. – Az egyiptomi kulturális miniszter nyilvánosságra hozza, hogy Kairótól 20 kilométerre felfedeztek egy új, 4300 éves piramist.

November 14. – Az Európai Unió közlése a légitársaságokra vonatkozó frissített kitiltó-listáját. Az új felsorolás értelmében nem repülhetnek európai célpontokra az angolai, a Kongói Demokratikus Köztársaság-béli, a libériai, az egyenlítői-guineai, a Sierra Leone-i, valamint a szváziföldi légitársaságok.

November 14. – A zimbabwei konfliktus továbbra sem oldódik meg. Robert Mugabe vitatott megítélésű államfő folyamatosan próbálkozik kormányalakítással, az ellenzék azonban minden kísérletét törvénytelennek minősíti, és utcai tüntetéseket helyez kilátásba.

November 20. – Kenya és Ruanda bejelenti, hogy a Kelet-afrikai Közösség (EAC) kudarccal végződő próbálkozása ellenére bilaterális kapcsolatok keretében folytatja a gazdasági integráció mélyítését.

November 24. – A nigériai kormány 780 millió dolláros hitelt vesz fel a Világbanktól fejlesztési programjainak végrehajtására.

November 28. – Az etióp kormány bejelenti, hogy az év végéig kivonja 3000 főt számláló erőit Szomáliából. Szakértők ugyanakkor figyelmeztetnek, hogy az etióp katonai jelenlét nélkül tovább súlyosbodhat a humanitárius helyzet a polgárháborútól sújtott országban.

Grünhut Zoltán Angolagate

2008. október 6-án kezdődött meg Párizsban annak a 42 vádlottnak – köztük több prominens személyiségnek – a pere, akiket Angola számára folytatott illegális fegyverkereskedelemmel, törvénytelen kőolajcsempészéssel, illetve korrupcióval gyanúsítanak. Az ügyvel kapcsolatos nyomozás több mint hét évig tartott, a francia ügyészség 2007 áprilisában nyújtotta be több ezer oldalas vádiratát a bírósághoz.

A nyomozati anyagban leírtak megértéséhez egészen 1991. május 31-ig kell visszamennünk, ekkor ugyanis José Eduardo dos Santos angolai államfő és Jonas Savimbi, a kormányellenes UNITA gerillacsoport vezetője, portugál közvetítés mellett, rendezési megállapodást írtak alá Lisszabonban. A felek ebben elfogadták, hogy a polgárháború során szembenálló mintegy 150000 fegyverest leszerelik, a kormányerők és az UNITA egységeiből közös, 50000 fős Angolai Fegyveres Erőket állítanak fel (40000 szárazföldi katonával, 6000 haditengerész-

szel és 4000 tagot tömörítő légerővel), továbbá 1992-ben elnökválasztásokat tartanak, melyen Jonas Savimbi is indulhat jelöltként.

A korábbi portugál gyarmat, a hetvenes évek elejétől-közepétől állandó harcok színterévé váló Angola belső konszolidálódása ezzel kezdetét vette, azonban a körülmények túlzott optimizmusra nem adhattak okot, még úgy sem, hogy az ENSZ megerősített békemisszióval tért vissza az országba (UNAVEM II). Az államfő-jelöltek, immáron urnák előtti választási harcát dos Santos nyerte meg, a szavazáson résztvevők közel felének voksát besöpörve. A csak lassan haladó leszerelés miatt katonailag még mindig igen erős UNITA vezetője, Jonas Savimbi csalással vádolta meg riválisát, mire a felszín alá kényszerített társadalmi ellenségesség erőre kapott, a le nem zárt polgárháborúnak új, a korábbiaknál talán még tragikusabb fejezetei kezdtek íródni. Mindez 1992-ben történt, vagyis a hidegháborús logika a világ e részében még nem vesztette egyértelműen érvényét, így a kiújuló harcokban a Nyugat, ha nem is egyértelműen, de visszasorolódni látszott korábbi támogatótjára, az UNITA mögé, miközben a kormányerők már nem számíthattak a korábbi szovjet segítségre.

A zűrzavaros helyzetben José Eduardo dos Santos, az állam és a kormányzó MPLA elnöke kénytelen volt gyorsan új hadianyag-forrás után nézni. Eleinte Franciaországban kilincselte fegyverszállítmányok érdekében, azonban mind François Mitterrand államfő, mind Edouard Balladur kormányfő visszautasította. Dos Santos így Jean-Bernard Curialhez, a Francia Szocialista Párt Afrika-szakértőjéhez fordult, leszögezve, hogy a szükséges hadianyagokért nemcsak készen áll fizetni, de Angola hatalmas olajtartalékait is hajlandó megnyitni a külföldi – elsősorban persze francia – beruházók előtt. Curial rövidesen kapcsolatba lépett Jean-Christophe Mitterrand-nal, az államfő fiával, aki egyet nem értve apja „Angola-politikájával” beszámolt a fejleményekről a Brencó International elnevezésű mamutvállalat vezetőjének, Pierre Falcone-nak. Falcone nemcsak kiterjedt külkapcsolatokkal rendelkező üzletemberként volt ismert, hanem a jobboldali, az angolai események tekintetében Mitterrand fiával azonosan gondolkodó Charles Pasqua belügyminiszter tanácsadójaként is.

A beavatottak köre később tovább bővült mind nagyobb hatalmi potenciált maga mögött tudva, mígnem 1993 novemberében a Falcone vezette

*José Eduardo Dos Santos angolai elnök
Fotó: Ricardo Stuckert – Agencia Brasil*

Brenco International le nem szállította az első, 43 millió dolláros fegyverszállítmányt az MPLA számára. José Eduardo dos Santos 1994 végéig összesen 633 millió dollárért vásárolt hadianyagokat e forrásból (még nem egyértelműen tisztázott adatok szerint a szállítás egészen 1998-ig tartott, nagyjából 780 millió dollár értékben). A megszámlálhatatlan mennyiségű könnyűfegyveren és a hozzávaló lőszeren túl, többek között 420 harcokci, 12 helikopter és 6 hadihajó került az angolai kormányerőkhöz. A rakományok elsősorban Oroszországból, kisebb részben Szlovákiából indultak útnak a polgárháború sújtotta afrikai ország felé, a beszerzést Arkadij Gajdamak orosz születésű izraeli üzletember-politikus bonyolította.

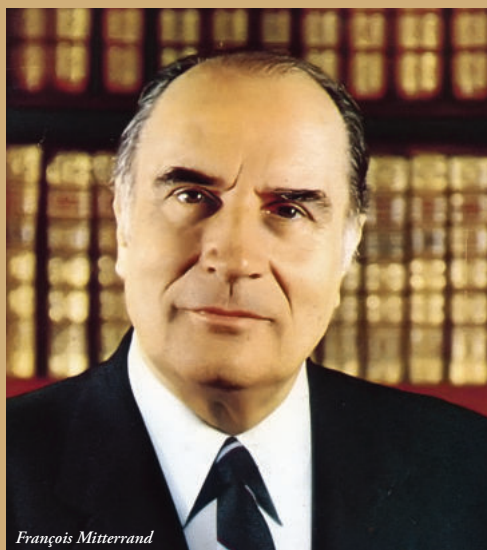
Pierre Falcone és José Eduardo dos Santos között Angola franciaországi nagykövete, Elísio de Figueiredo közvetített, aki lapértesülések szerint összesen 18 millió dollárt tehetett zsebre szolgálataiért. Hozzá hasonlóan sokan mások is részesedtek az egyre csak szélesedő, a fegyverszállításon túl számos további jövedelmező üzletet kínáló titkos kapcsolatból. Jean-Charles Marchiani, korábbi prefektus, Charles Pasqua egyik fő tanácsadója például több százezer dollárt kapott a Brenco Internationaltól egy, az érintett felek között létrejött távlati szerződésben való közvetítésért, míg Paul-Louis Sulitzer író a média befolyásolását váltalta magára – közel félmillió dollárért.

A háttérben zajló titkos ügyletek, csempészések bizonyos részletei az 1995-ös francia elnökválasztás alkalmával kerültek napfényre, mégpedig a Jacques Chirac-kal szemben Edouard Balladurt

támogató Charles Pasqua-val összefüggésben. A kiszivárogtatott információk alapján vizsgálni kezdő Francia Adóügyi Hivatal viszonylag hamar eljutott a Brenco International vállalathoz, illetve Pierre Falcone-hoz, s a lefoglalt papírok alapján a rendőrség is bekapcsolódott a nyomozásba. 2000. december 1-jén a hatóságok őrizetbe vették Falcone-t, majd egy héttel később nemzetközi elfogatóparancsot adtak ki Arkadij Gajdamak ellen. Jean-Christophe Mitterrand-ért december 21-én érkezett meg a rendőrség, húsz nap múlva azonban óvadék (750000 dollár) fejében szabadlábra helyezték. 2004-ben a néhai elnök fiát első fokon adócsalás vétségében bűnösnek találták, és két év-hat hónap felfüggesztett szabadságvesztésre ítélték.

Jean-Philippe Courroye államügyész 2007 áprilisában adta át 42 nevet tartalmazó vádemelési kérelmét, mely alapján 2008. október 6-án kezdte meg, az előreláthatólag összesen 58 kitűzött tárgyalási fordulóból álló, egészen 2009. márciusáig tartó pereljárást az illetékes bíróság. A gyanúsítottak listáján – mint fővádlottak – ott van Pierre Falcone és Arkadij Gajdamak (mindketten távoztak azóta Franciaországból, Gajdamak az évek során ismert politikussá vált Izraelben, indult az idén novemberben tartott helyhatósági választásokon is mint jeruzsálemi polgármester-jelölt, s bár alig pár százalékot kapott biztos ott lesz saját pártjának listavezetőjeként az előrehozott, országos voksoláson is), továbbá Jean-Christophe Mitterrand, Charles Pasqua, Jean-Charles Marchiani, Paul-Louis Sulitzer, Georges Fenech (szintén képviselő), valamint az egykori államfő, Francois Mitterrand és a jelenlegi, Nicolas Sarkozy tanácsadója, Jacques Attali, aki 160000 dollár fejében gondozta a főkolompok kérdéses adóügyeit.

Az angolai kormány úgy tűnik hiába tiltakozott többször is hivatalosan, mondván Párizs e tárgyalást nem folytathatja le, mivel a per során egyrésztől államtitkok kerülhetnek nyilvánosságra megsértve az afrikai ország belső szuverenitását, másrészt a fegyverszállítás soha nem érintette Franciaországot. Ezen állásponttal ért egyet Hervé Morin francia védelmi miniszter is, s biztos állítható, hogy Nicolas Sarkozy is szívesen elhagyta volna a tárgyalást, hiszen igen aktív kül- és Afrika-politikájában kiemelt partner Angola. Mindenesetre a nemzetközi bonyodalmak elkerülése végett nemcsak José Eduardo dos Santos államfő, de egyetlen, az ügyben érintett angolai szereplő neve sem szerepel a vádlottak listáján...

François Mitterrand

Tévhitek és tények

a Kongói Demokratikus Köztársaság
előtti Kongóról egy történelmi
áttekintés ürügyén

HEROS NATIONAL
MZEE LAURENT DESIRE KABILA
1941 - 2001

A KONGÓ név mindenkinek ismert, de azon kívül, hogy Afrika kellős közepén van – és érdekes módon Európa-centrikus világtérképünknek is szinte pontosan a közepén fekszik –, még esetleg a törpe pigmeusokat, a dzsungelt és vadállatait, netán az Ebola-járványt idézzük fel hallatán, némi misztikummal körítve. Akik már a hatvanas évtized elején is figyelték a nemzetközi élet híreit, azok aránylag sokat hallhattak az országról hazánkban, azóta viszont alig-alig, legfeljebb a kilencvenes évek során, amikor részben a ruandai mészárlások következményeként a kongói (zaire-i) diktátor is lemondásra kényszerült, továbbá az „Afrika első világháborúja” néven számon tartott, 1998-tól 2003-ig zajló, de még a mai napig elhúzódó véres konfliktus kapcsán.

Afrika harmadik legnagyobb területű országa, folyója – a Kongó – a második leghosszabb a földrészen, vízhozamát tekintve pedig csak az Amazonas előzi meg a Földön. Majdnem két és fél millió km²-en él mintegy ötvenötmillió ember, a csecsemőhalandóság több mint 100‰ és egy millió fölött van a HIV-fertőzöttek száma. Az ország hivatalos nyelve a gyarmati időkben gyökeret vert francia (mely ennél fogva közvetítő szerepet tölt be, hiszen nem őshonos nyelv), továbbá négy, úgynevezett nemzeti nyelve (lingala, szuahéli, luba és kongó) van, de összesen több mint kétszázra becsülik a beszélt helyi nyelvek számát. A természeti kincsekben – köztük számos stratégiai jelentőségű ásványban – kivételesen gazdag ország adottságai révén regionális nagyhatalommá válhatna, s az utóbbi évszázadokban többször – világméretben is – jelentős eseményekhez kötődik története, ám lakói szinte kivétel nélkül ma is döbbenetes szegénységben élnek. Jelen írás időrendben igyekszik végigtekinteni e nagy történelmi csomópontokat, miközben néhány, magát makacsul tartó tévhitet is megpróbál eloszlatni.

A nagy földrajzi felfedezések korában Afrika nyugati partvidékén egyre délebbre merészkedő portugálok egyik, Diogo Cão által vezetett expedíciója fedezte fel a Kongó folyó torkolatvidékét a 15. század végén. Ez az óceánhoz közeli vidék, a szomszédos Angola partmenti területével egyetemben, rövidesen részévé vált az úgynevezett atlanti háromszög-kereskedelemnek Európa, Fekete-Afrika és Amerika között. E gazdasági körforgás keretében az európai kereskedők saját áruikat (főként szöveteket, elavultabb lőfegyvereket, fémeszközöket, dohányt, alkoholt, üvegárut) adták el a partközelségben élő afrikaiaknak, akiktől egyúttal rabszolgákat vettek. Az elhurcolt szerencsétle-

neken jókora haszonnal adtak túl Amerikában, miközben különböző, Európában keresett nyersanyagokat (cukor, dohány, kakaó, indigó, bífortettő, gyapot stb.) vásároltak, melyeket aztán szintén jó áron értékesítettek az öreg kontinensen. Ezzel mintegy három évszázadra (16–19.) a Kongó torkolatvidéke – főként az elhurcolt rabszolgák révén – elkerülhetetlenül bekapcsolódott a korabeli trikontinentális cserekereskedelmi rendszerbe.

A huszadik század során az atlanti rabszolga-kereskedelem mértékét igyekeztek igencsak eltúlozni (egyesek – főként afrikaiak – több tíz- sőt, százmilliókat emlegettek), hogy a minél nagyobb számokkal egyrészt büntudatot és szenzációt keltsenek, másrészt hogy ezeket kihasználva további segélyekre és üzleti haszonra, nagyobb turisztikai bevételekre tegyenek szert. A Philip D. Curtin által az 1960-as évek végétől elinduló alapos kutatások révén mintegy 12 millióra becsülik ma az atlanti kereskedelemben útnak indított rabszolgák számát, ebből Közép-Afrika mintegy 4,8 millióval részesedett. (Dorigny–Gainot, 2006: 19–21 és Fage–Tordoff 2004: 212–227.)

A portugálok a parthoz közeli, s a vidéknek Európa számára nevet adó legjelentősebb országgal, a bantu népeket tömörítő Kongó Királysággal létesítettek gyümölcsöző kapcsolatot, de sem a portugál király, sem a királyság kereszténységet felvett uralkodói nem tudták megakadályozni a portugál rabszolga-kereskedők által szervezett, a szárazföld belsejéből a partra tartó rabszolgakaravánok áradatát. Később, 1665-ben a portugálok végleg szétzúzták a Kongó Királyságot, és háborítatlanul folyt tovább az emberkereskedelem. (Fage–Tordoff 2004: 206–207, 261.)

A Kongó-medence keleti részén élők sem érezték magukat biztonságban, mivel már a 17. századtól szuahéli–arab rabszolga-kereskedők vadásztak rájuk. A foglyokat főleg Zanzibáron keresztül kisebb mértékben európaiak vitték Amerikába és a Mascarenhas-szigetek ültetvényeire (mintegy félmilliót), továbbá jóval nagyobb mennyiségben arabok és egyéb keleti kereskedők Egyiptomba és Ázsiába: az Arab-félszigetre, a Török Birodalom területeire, Perzsiába és Indiába. Eközben az európaiak különféle trópusi javakkal is kereskedtek a Kongó torkolatánál, ahonnan 1816-ban az angol Királyi Földrajzi Társaság egy sikertelen expedíciót indított a szárazföld belseje felé a folyó vonalának meghatározására. A kedvezőtlen klíma és a befelé vezető nehéz terep miatt szinte az egész Kongó-medence ismeretlen terület volt egészen az 1870-es évekig. A kor egyik legismertebb Afrika-kutatóját, az orvos-hittérítő David Living-

Forrás: Szilasi Ildikó

stone-t¹, akiről – miután a Zambézi vidékéről a Nílus forrásának felfedezésére indult – a kortársak 1866 óta nem tudták, él-e még, 1871-ben a walesi származású amerikai újságíró–felfedező, Henry Morton Stanley találta meg a Tanganyika-tónál. Stanley ellenőrizhetetlen állítása szerint ekkor így köszöntötte a híres skót orvost: „*Dr. Livingstone, ha jól sejttem?*” („*Dr. Livingstone, I presume?*”). Ez a teátrális mondat bő fél évszázadig ismételt szólássá vált, mivel az újságíró erről az útvjáról nagysikerű könyvet adott ki (*How I Found Livingstone; Travels, Adventures, and Discoveries in Central Africa* [Miként találtam meg Livingstone-t. Utazások, kalandok és felfedezések Közép-Afrikában], 1872). A következő, 1874–77-es útja során Stanley ismét csak Zanzibárból indulva végigküzdötte magát a Kongó folyó mentén kelet–nyugati irányban a torkolatig, és megoldotta a század egyik nagy földrajzi rejtélyét, feltérképezve a Kongó meglepő folyásirányát. Erről szóló kötete is több nyelven jelent meg és vált bestsellerré (*Through the Dark Continent* [Keresztül a sötét földrészen], 1878).²

Éppen ebben az időben zajlott 1876-ban a brüsszeli földrajzi konferencia, melyre II. Lipót belga király a kor neves felfedezőit hívta össze, és melynek során a király sugallatára elhatározták, hogy Livingstone nyomdokain haladva „modern keresztes hadjáratot hirdetnek” az Afrikát még mindig sújtó rabszolga-kereskedelelem ellen, valamint elviszik a nyugati civilizáció „fényét” az egész kontinensre, „bevilágítva annak minden szegle-

tét”. Ennek érdekében egy nemzetközi egyesületet hoztak létre, az Afrikai Nemzetközi Társaságot (*Association Internationale Africaine*, AIA), élén II. Lipóttal. A Társaság nemzeti szekciói kijelöltek maguknak egy-egy még nem ismert területet Afrikában, és odahaza támogatókat igyekeztek szerezni feladatuk végrehajtásához.

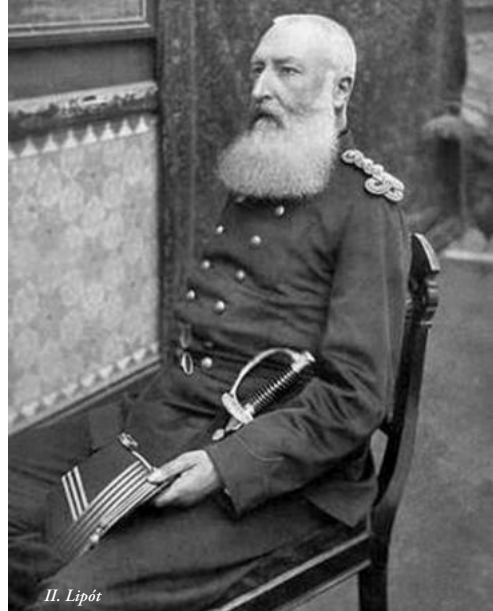
A kalandvágyó Stanleyt ekkor bérelte fel a szintén merész II. Lipót, hogy dolgozzon neki (illetve eredetileg a belga szekciónak), és próbálja bennszülött vezetőkkel kötött szerződések révén számára a felfedező által bejárt területen a kereskedelem monopóliumát megszerezni. E cél érdekében II. Lipót 1878-ban létrehozott egy döntően általa birtokolt részvénytársaságot, melynek tudományosan hangzó neve – Bizottság a Felső-Kongó Tanulmányozására (*Comité d'Études du Haut-Congo*, CEHC) – jótékonyan leplezte az uralkodó valós szándékait, vagyis hogy gyarmatot szerezzen Belgiumnak. Ekkoriban II. Lipót még nem tudta, hogy ezt miként és főleg hol valósíthatja meg, így egyszerre több vasat is a tűzben tartott (a világ több részén keresett gyarmatosításra alkalmas helyszínt).³ A belga politikai erők és a választók azonban nem lelkesedtek a király elképzeléséért, így igyekezetét titokban tartotta. A Kongó térségében kifejtett erőfeszítéseibe ugyanakkor más európai hatalmak is beleszóltak, így Portugália, Franciaország, Németország és Anglia, hiszen II. Lipót törekvése időben egybeesett a gyarmati versenyfutás kezdetével, azaz a gyarmatosítási, tengerentúli impériumalkotó lázzal.

Miközben Stanley szorgalmasan kötötte a szerződéseket, a belga király rádöbbsent, hogy egyik európai hatalom sem nézi jó szemmel, ha neki a CEHC-n keresztül kizárólagos kereskedelmi jogai lesznek a Kongó-medencében, az érdekkellenték miatt pedig egyetlen állam sem fogja tétlenül nézni törekvéseit. Rövidesen tudomást szerzett róla, hogy riválisa támadt a térségben: Pierre Savorgnan de Brazza francia katonatiszt szintén szerződéseket kötött – igaz, bármiféle hivatalos felhatalmazás nélkül – arról, hogy a területek fölötti szuverenitást a helyi vezetők átadják Franciaországnak. II. Lipót kénytelen volt belátni, amennyiben e megállapodásokat Párizs kihasználja, ő már hiába fogja lobogtatni monopólium-szerződéseit, a franciáknak azokat nem kell figyelembe venniük. Ezért úgy döntött, emeli a tétet, és egy szinttel feljebb helyezte a versenyt.

1882 nyarán titokban új szervezetet alapított Kongói Nemzetközi Társaság (*Association Internationale du Congo*, AIC) néven, amelyet igyekezett az 1876-os Nemzetközi Társaságként feltüntetni, hiszen annak is ő maradt a vezetője. A francia törvényhozás 1882 novemberében visszamenőlegesen elismerte Brazza 1880-as szerződését, és ezáltal igényt formált a Kongó-medencére. Stanley 1882 őszétől az AIC nevében kezdett szintén olyan szerződéseket kötni, melyek értelmében a helyi uralkodók a területük feletti szuverenitást átadják. Belgium nevében nem köthette e megállapodásokat, mivel az ország – alkotmánya értelmében – önként vállalt örökös semlegességet, így az ilyen jellegű szerződésekkel nyíltan összetűzésbe került volna a franciákkal, továbbá ugyanekkor Portugália is bejelentette igényét a területre azon a címen, hogy már évszázadok óta birtokolja a partvidéket.

Így részben a Kongó kapcsán kialakult konfliktus miatt jött létre 1884–1885-ben az első interkontinentális multilaterális konferencia Berlinben a német kancellár, Otto von Bismarck kezdeményezésére, amelyen bár tulajdonképpen négy földrész (Európa, Ázsia, Amerika és Afrika) országait képviselték a jelenlévők⁴, döntően mégis európai jellegű maradt, még akkor is, ha itt jelent meg először Európában az Egyesült Államok többoldalú tárgyaláson. Az eseményen egyrészt általános rendelkezéseket fogadtak el a tudományos kutatások ösztönzése, valamint a hittérítés és a rabszolga-kereskedelem elleni küzdelem támogatásáról, másrészt kimondták a hajózás szabadságát a Kongón és a Nigeren, továbbá kijelölték egy szabad kereskedelmi övezetet a Kongó térségében, illetőleg elfogadtak egy, a területfoglalásokra igen

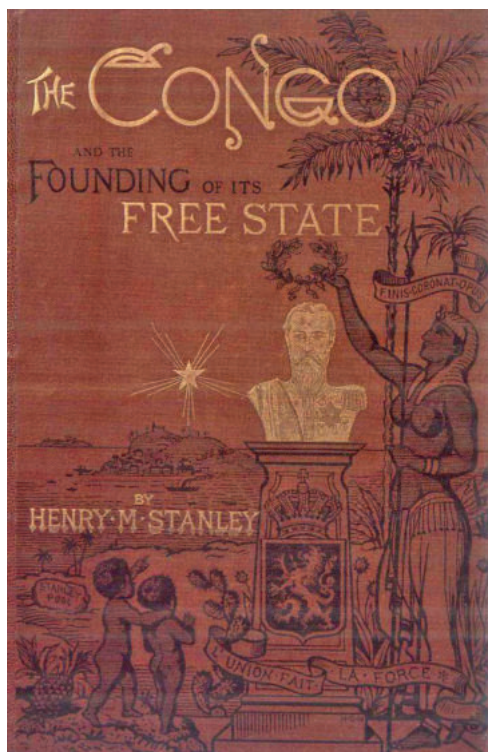

II. Lipót

korlátozottan (csak a parti új igényekre) érvényes szabályt. Mindössze ennyiről állapodtak meg a berlini konferencián, amelynek aránylag rövid hivatalos szövege – hiszen törvény lett belőle – magyarul is több mint száz éve olvasható⁵, mégis kevesen veszik a fáradságot, hogy belenézzenek a dokumentumba, holott azzal gátat lehetne szabni a tévhitnek⁶ terjedésének.

A leggyakoribb tévedésnek azt az állítást tartom, hogy ezen a konferencián osztották fel Afrikát, pedig erről szó sincs. Az ugyan igaz, hogy az esemény részét képezte az afrikai gyarmatokért folytatott versenyfutásnak (mely már korábban kezdetét vette), de területi felosztásról nem állapodtak meg Berlinben. A másik sokszor előforduló tévedés szerint e konferencia döntései alapján szerezhette meg II. Lipót szinte az egész Kongó-medencét. Valójában a király követői nem a konferencián, hanem azzal párhuzamosan, bilaterális tárgyalások keretében egyezkedtek a különböző delegációkkal Belgium afrikai törekvéseiről, és ezen kétoldalú megbeszélések során nyert nemzetközi elismerést II. Lipót igénye a Kongó-medence jelentős részére. Az uralkodó azt ígérte, hogy ott majd európai mintára civilizálja az őslakosokat. A nemzetközi jog szempontjából független államot hozott létre Kongó Szabad Állam néven, mely személye révén csupán perszónálunióban állt Belgiummal.⁷ E megoldás azért felelt meg a hatalmaknak, mivel egyik sem szerette volna a másik fennhatósága alatt tudni a területet, a belga térnyerés pedig valamennyi vetélkedő gyarmatosítót kiszorítva az ütközőállam szerepét ruházta rá Kongóra. Az új államalakulat 23 évig állt fenn. Kongó Szabad Állam gyarmati státuszra utaló jegyeket mutatott a gyakorlatban, az országot rengeteg tényleges kapcsolat fűzte Belgiumhoz. Ugyanebben az időben a franciák is részleges sikert értek el, hiszen egy jóval

Stanley: *The Congo and the Founding of its Free State* (1885)

kisebb terület fölött az ő uralmukat is elismerték, létrehozva azzal a Kongó folyó jobb partján Francia Kongó gyarmatát (Brazzaville központtal), mely 1960-ban vált függetlenné. A történelem során többnyire hasonló elnevezésű két államot és volt gyarmatot azóta is gyakran keverik össze.

Miután 1885 tavaszára II. Lipót jogilag a terület birtokosává vált, három nagy feladat állt előtte. Először is ténylegesen meg kellett hódítani – fegyverrel – a nagyhatalmak által a birtokként elismert területet (ehhez katonaságra, vagyis európaiakból álló tisztkarra, illetve a már régebben gyarmatosított térségekből európai kiképzést kapott afrikai közlegényekre volt szüksége), mivel nem számíthatott arra, hogy a területen élő törzsek és a keleti részén uralkodó rabszolga-kereskedők⁸ majd önként alávetik magukat új uruknak. Másodszor szakemberek (mérnökök, közgazdászok, agrónomusok, tudósok) segítségével ki kellett derítenie, milyen forrásokból juthat bevételhez új állama (milyen erőforrásokat lehet gyorsan hasznosítani). Harmadszor pedig a működtetéshez minél előbb ki kellett építenie az ország egységes közigazgatását és igazságügyi rendszerét (szintén európaiak segítségével).

A többi, alapvetően a helyi erőforrások mielőbbi kiaknázásán nyugvó gyarmati rendszerekhez hasonlóan mindez rengeteg buktatóval, véres har-

cokkal és a túlélésért folytatott küzdelemmel járt – gyarmatosító és gyarmatosított oldaláról egyaránt. Az első évtized borzalmairól, az ott dolgozó európai alkalmazottak embertelenségéről, a bennszülöttek elleni küzdelemről, az idegörlő környezetről született meg 1902-ben az angolszász kisregényirodalom egyik legjobbnak tartott műve, *A sötétség mélyén* (*Heart of Darkness*) a lengyel származású, Angliában letelepedett Joseph Conrad tollából, akit helyszíni élményei ihlettek a mű megírására.

Kongó fő kiviteli termékei az elefántcsont, majd az elektromosság ipari felhasználásának terjedése, valamint a jármű- és gépipar robbanásszerű fejlődése nyomán a kaucsuk, a pálmaolaj, később pedig a réz lettek. A kiaknázás államszerű kereteinek megteremtése során II. Lipót európai, főként alattvalói közül verbuvált hivatalnoki és tisztkarra támaszkodott. A gazdasági, különös tekintettel a vasúti beruházásokhoz szükséges képzetlen munkaerő hiányát a helyi, kényszermunkára birt lakosságon, valamint az Afrika más részeiről toborzottakon túl, a korabeli példát követve kínai kulikkal és barbadosi feketékkal akarta megoldani, e törekvései azonban nem váltak be. Noha sokan meghaltak az 1889–1898 között épült Matadi–Léopoldville vasút építése során (mely a Kongó torkolatát kötötte össze a hajózható belső folyószakasszal), mégis legalább négyszer több áldozata volt a szomszédos Francia Kongóban később, a két világháború közt épült vasútnak. Ez utóbbi kapcsán korabeli írók, így a később a Maigret felügyelő figuráját sikerre vivő belga Georges Simenon újságcikkei még jobban eltúlozták az eleve szörnyű helyzetet, minek nyomán többen manapság is összekeverik a két kongói vasútépítés egyaránt tragikus, de mégis eltérő történetét.⁹

Mivel az afrikai gyarmatán teljhatalmú II. Lipót képtelen volt annyi pénzt előteremteni (hitelek mellett vagyonából is jelentős részt költött), hogy a hatalmas ország minden részén kiaknázza a természeti erőforrásokat, holott egyre több bevételre lett volna szüksége a közigazgatás és a hadsereg működtetéséhez, ezért az uralkodó Kongó egyes részeit és bizonyos ásványkincseinek kitermelését koncesszióba adta a 19–20. század fordulóján különböző bankok és nagyvállalatok számára. E beruházók zömmel belga (*Société Générale de Belgique*), brit (*Barclay's, Midland, Baring, Rothschild, Lever Brothers* – a mai Unilever őse), amerikai (*Rockefeller, Ryan* és *Guggenheim*), valamint német és ausztrál tőkés vállalkozások voltak, amelyek a saját ellenőrzésük alatt álló területeken gyakorlatilag élet-halál urai lettek, hasonlóan a királyhoz a saját kezelésében megtartott körzetei-

ben. E könyörtelen profitéhség, amely a termelési mutatók növelése érdekében nem riadt vissza az erőszak, a fenyegetés, a zsarolás semminemű formájától, szemet szűrt az ott tevékenykedő európai és amerikai – egyebek közt fekete – hittérítőknél, utazóknak, diplomatáknak (hiszen a király nem ezt ígérte), és kirobantotta a 20. század elejére az egyik első nemzetközi filantróp botrányt.

A majdnem kényszermunka jellegű termelés következtében elhunyt áldozatok számát a korabeli, illetve az elmúlt két évtized során az eseményt „újra felfedező” szenzációhajászok igen magasra tették, tízmillió embert emlegetve. Kongó lakosságáról csak 1926-ból rendelkezünk először népesedési adatokkal, és azok mintegy nyolcmillió népességet mutattak, 1930-ra pedig kilencet. Ehhez képest duplájára becsülték a 20. század első felében az európai gyarmatosítást megelőző, 1880 körüli lélekszámot, holott semmi nem igazolja e kalkulációkat, egyszerűen nem tudni, mennyi lehetett a terület lakossága az első megbízhatóbb adatok előtt fél évszázaddal. (Vellut 2005: 19.)

Ami viszont bizonyos: nem írhatták módszereken és tömegével a helybélieket az európai gyarmatosok és tőkésék, hiszen azzal a saját termelőerejüket és jövedelmüket csökkentették volna. Értelmét vesztí ezáltal az a szintén mostanában divatos álláspont, mely szerint népiirtás, egyenesen afrikai holokauszt zajlott volna II. Lipót uralma alatt. E fogalmak tudatos, tervszerű és nagyarányú hóhér munkát feltételeznek, de vajon erre miként lett volna képes az a 400 európai (apácákat, szerzeteseket, szakmunkásokat stb. beleértve), aki Kongó Szabad Államban a „vörös kaucsuk” vidékein dolgozott? Még inkább értelmetlennek tűnik, hogy ha ez igaz lenne, akkor miért támogatta anyagilag a király a Liverpooi Trópusi Orvoslás Iskolájának (*Liverpool School of Tropical Medicine*) álmokórellenes kutatásait, ha nem azért, hogy a vidéken európaiakat és afrikait egyaránt sújtó betegséget leküzdjék? Miért igyekezett az európaiak részéről napvilágra kerülő, afrikaiakkal szemben elkövetett kihágásokat szigorúan büntetni, nem lett volna egyszerűbb eltusolni azokat? A felbolydult térségben tapasztalható népességcsökkenés, mely kétségtelenül bekövetkezett, ám arányai ismeretlenek, sokkal inkább volt az európai, illetve a szuahéli–arab rabszolgakereskedők, továbbá a helybéliek által immár nagyobb távolságokra is eljuttatott halálos fertőző betegségek – köztük a malária, a fertőző nemi betegségek, a himlő és a spanyolnátha – következménye, semmint bármilyen tudatos és tetteges bűncselekményeké. (Vellut 2005: 16, 19; Etemad 2000: 132.)

A történetek elleni tiltakozó kampányt a mai

emberjogi aktivista szervezetek egyik elődjének tekinthető – két író, Edmund Dene Morel és Roger Casement által létrehozott – Társaság Kongó Megreformálására (*Congo Reform Association*) vezényelte Angliából. A törekvéshez olyan prominens személyiségek csatlakoztak Amerikában is, mint Mark Twain (lásd *King Leopold's Soliloquy* [Lipót király monológja] című 1905-ös írását)¹⁰, Sir Arthur Conan Doyle (*The Crime of the Congo* [A kongói bűntény] című, 1909-es könyvével) vagy a fekete polgárjogi aktivista Booker T. Washington és W. E. B. DuBois. A világsajtóban II. Lipót ellenkampányt indított, amely végül elbukott, és a belga kormány kénytelen volt rászánnia magát 1908-ban, hogy a királytól átvegye immár állami kézbe Kongót, amely ezzel Belga Kongó néven jogilag is az európai ország gyarmatává vált egészen 1960-ig.

Belgium azt ígérte, hogy példát mutat emberiségből, és valóban igyekeztek például az alapfokú oktatást elterjeszteni a katolikus egyház segítségével, de a gazdaságban csupán valamelyest finomították a korábbi módszereken. A gyarmat urai úgy vélekedtek, hogy a terület önállóvá válása legkevésbé egy évszázadot vesz igénybe, ehhez mértékig igyekeztek gondosan, alaposan, de fokozatos lépésekben felkészíteni Kongó lakosságát. Ennek értelmében először az alapfokú oktatást kívánták a lehető legszélesebb mértékben kiterjeszteni, utána következett volna a középfokú képzés kibővítése, és csak az 1950-es években nyílt meg az első egyetem a gyarmat igazgatási székhelyén, Léopoldvilleben (a későbbi Kinshasában). A két világháború között a nagy tőkés társaságok továbbra is jól működötték a gyarmati gazdaságot, ültetvényeiken egyrészt helybéli (banánt, mahagónit, ébent), másrészt Amerikában és Ázsiában honos növényeket (kávét, teát, gyapotot) termesztettek, illetve exportáltak. A föld mélyéről kitermelt anyagok sora is bővült: a rézen kívül fokozatosan az arany, ezüst, gyémánt, vas, ón, cink, kobalt, kadmium, tórium, tantál, nióbbium, európpium, tórium és urán is egyre nagyobb mennyiségben jutott el Európa és Amerika gyáraiba.

A második világháború során fontos szerephez jutott Kongó, mivel az ásványkincsek bősége révén a nyugati szövetségesek részben itt szereztek be a szükséges fémércet fegyvereikhez, aminek következményeképpen az Egyesült Államok egyre nagyobb mértékben fektetett be a stratégiai ércek bányászatába. A háború végén a csendes-óceáni hadszíntér felszámolásában és a nukleáris elrettenésen alapuló hidegháború kezdetében is kulcsszerepe volt Kongónak: részben a délkeleti, ásványok-

ban gazdag Katanga tartomány UMHK nevű bányai konglomerátumának shinkolobwei bányájából származott az a dúsitott urán, amelyet a Hirosimára és Nagaszakira ledobott amerikai atombombák megépítéséhez használtak.

A második világháború alatt jelentősen növekedett az iparban (robot jelleggel is) dolgozók aránya, így Belga Kongó Afrika egyik legtöbb ipari munkását foglalkoztató gyarmata lett az ötvenes évekre. Ezért az Egyesült Államok egyre komolyabb veszélyt látott abban, hogy a Szovjetunió vagy csatlósai megpróbálhatják befolyásuk alá vonni a stratégiai ásványkészletekben rendkívüli módon gazdag gyarmatot, illetve annak politizálni kezdő elitjét és/vagy tömegeit, megvetve ezzel lábukat Közép-Afrikában. Ezekben az években tucatszám váltak függetlenné az afrikai és ázsiai gyarmati területek, amelyek közül többen az el nem kötelezettek körét választották, míg más államok a kommunista vagy a nyugati táborhoz pártoltak. 1960-ban a belgák is kénytelenek voltak megadni a függetlenséget¹¹ Kongó számára, habár az Egyesült Államokkal és többi nyugati szövetségeseivel együtt remélték, hogy egy konzervatívabb, nacionalista kormány révén majd tovább folytathatják jövedelmező üzleteiket az országban.

Számításait keresztülhúzta, hogy a népszerű, radikális Patrice Lumumba lett a miniszterelnök, akiben kommunista ügynököt sejtettek, ráadásul a fővárosban a fekete közkatonaság fellázadt. Emiatt Belgium fegyveresen beavatkozott, mire válaszul Lumumba először az ENSZ segítségét kérte, majd a Szovjetunióét. A történetek nagy nemzetközi visszhangot kaptak, ugyanis az ENSZ fennállása óta először Kongóban lépett elő megfigyelőből operatív katonai szereplővé. A világszervezet történetének egyik legnagyobb szabású béketeremtő akciója során 1960 és 1965 között volt olyan időszak, amikor csaknem 20000 kékszakos katona állomásozott Kongóban, sőt, az ENSZ még a közügyek irányítását is átvette egy időre az országban. Dag Hammarskjöld, a világszervezet főtitkára a kongói intervenció kapcsán kezdte dédelgetni azon elképzelést, miszerint megakadályozva Közép-Afrikában egy potenciális közvetlen konfliktust a Szovjetunió és az Egyesült Államok között, az el nem kötelezettek mozgalma felé nyitva, a tömblogikától független saját politikát folytasson. Bár szándéka végül összeesengett a Nyugat érdekeivel, azt mégsem tudta megvalósítani, mivel 1961-ben, nem sokkal Lumumba kongói miniszterelnök amerikai és belga közreműködéssel megszervezett kivégzése után, máig tisztázatlan körülmények között egy repülőgép-balesetben életét veszítette.

Még ezen eseményeket megelőzően Joseph-Désiré Mobutu, Brüsszel és Washington saját ügynöke egy puccs során magához ragadta a hatalmat Kongóban, miközben két, ásványkincsekben igen gazdag tartomány, Dél-Kasai és Katanga – amelyeket Dél-Afrikán kívül Európából és Amerikából is támogattak – kikiáltotta különválását. Mihelyt Lumumba már nem jelentett veszélyt, a kormányerők az ENSZ segítségével elfojtották a két szeparatista törekvést is.¹² 1963-tól Lumumba követői gerillaharcokat kezdtek, a hatalmat 1965-től Mobutu azonban biztosan a kezében tartotta. Az északkeleti tartományokban erős gerillák főhadiszállásán 1964–1965-ben megjelent a kubai rakétaválság után negyedszázadon át forradalmat exportáló Fidel Castro küldötte, Che Guevara egy csapat fekete kubaival. Guevara egy kelet-kongói forradalom kirobbantásáról álmodozott, de a valóságban mégis azt kellett tapasztalnia, hogy a helyi vezetők, köztük Laurent-Désiré Kabila is inkább időztek a térség aránylag biztos pontját jelentő Tanzánia fővárosa, Dar es-Salaam hoteljeiben, minthogy segítettek volna neki kiképezhető szabadságharcosokat keresni. A kubai forradalmár végül dühösen és kiábrándultan tért haza.

Mobutu 1971-től rohamosan „zairizálta” önmagát¹³ és országát, vagyis minden eszközzel, többek között államosítással és a katolikus keresztnevek elvetésével kényszeresen igyekezett visszatérni az „ősi gyökerekhez”, miközben az afrikanizálás általa választott módszere semmit nem adott népének. A gazdaság korábbi belga dominanciáját megváltoztatta, inkább kítárva a kapukat a többi – köztük

Mobutu Sese Seko

Belga Kongó pénzérméi

számos új – külföldi befektető (Egyesült Államok, Anglia, Dél-Afrika, Olaszország, Japán, Nyugat-Németország) előtt. Grandiózus terveivel és eszterlen költekezésével, illetve környezete pénzelésével Mobutu a hetvenes évek végére nyomorba juttatta országát. (Az európai gyógyszersegélyeket például a diktátor családja árusította a rászorulóknak!) A diktatórikus módszerekkel kormányzó Mobutu igyekezett saját népétől is védeni magát, katonai elitsapatait franciák, kínaiak, észak-koreaiak, izraeliek képezték ki, jelezve, hogy mindezen országoknak üzleti ügyeik voltak Zaire-ban. Az államkassza fosztogatásában a helyi kleptokráciát, amely az állami és a katonai elitből tevődött össze, egy kisebb „libanoni” (azaz közel-keleti) üzletemberkolónia segítette, amely a csempészésben, a pénz külföldi befektetésében volt járatos.

Mobutut főleg az Egyesült Államok, Belgium és Franciaország támogatták, mivel politikai céljaik egyeztek abban, hogy a hidegháború közepette egy erős emberre van szükség a szövetségesként kezelt soknemzetiségű állam élén, olyan valakire, akinek nincs tömegtámogatottsága, így nem érez felelősséget, bármit könyörtelenül megvalósít.

A kezdetben egységes nyugati támogatás megroppanásának egyik szemléletes példája a kongói nyelvkérdés. A szuahéli terjedése mellett a belga gyarmatosítás által meggyökerezett és szintén lingua francává vált francián túl az angol is egyre gyakrabban használt, már-már rivális nyelvvé lépett elő az utóbbi időben.¹⁴ Zaire-ban is éreztették hatásaikat a nyolcvanas évek végén globálisan bekövetkező változások. Étienne Tshisekedi és a Szuverén Nemzeti Konferenciával egy rövid demokratizálódási folyamat indult meg, ám 1992 végén Mobutu már ismét biztosan tartotta kezében a gyeplőt.

1994-ben a szomszédos Ruandából a tuszik bosszúja elől menekülő egymillió hutu – köztük a ruandai hadsereg és a szélsőséges hutu milícia, az Interahamwe java – érkezett Kelet-Kongóba, felborítva az erőviszonyokat és destabilizálva az érintett tartományokat. Az ország a deklarációk szintjén tovább haladt a demokratikus átmenet felé, ám közben a ruandai és az ugandai kormány támogatásával a keleti lázadók Laurent-Désiré Kabilával az élen nyugatra nyomultak, bevették a fővárost, Kinshasát, és Kabila immár önjelölt elnökként

1997-ben visszanevezte az országot Kongói Demokratikus Köztársasággá. Vele sem érkezett meg azonban a demokrácia, sőt, a környező államok szinte mindegyike belebonyolódott a kongói konfliktusba. Kabila autokratikus kormányzása ellen több belső erő lázadásba fogott. 1998-ban tört ki „Afrika első világháborúja”, melyben 1999 végétől az ENSZ ismét szerepet vállalt, eleinte fegyvertelenül, majd közvetlen harcoló félként, minek nyomán évek óta ismét húszezres létszámhoz közelít a kongói ENSZ-misszió. A rendkívül zavarosnak tűnő helyzetben 2001 elején egyik testőre megölte az elnököt, és azóta fia, Joseph Kabila az ország új államfője.¹⁵

Kevés huszadik századi politikai vezető tudta örökletessé tenni hatalmát, még kevesebb tudta a harmadik évezredbe is átmenteni – Kabilának sikerült. Azonban az országban jelenleg is több állam befolyása érvényesül, keleten továbbra is jelentős az ugandai és ruandai kormányzat, valamint a menekültként érkező, egyébként rendszerint felfegyverzett hutuk szerepe. A központi hatalom gyengesége miatt virágzik az arany, a gyémánt és a koltan – ez utóbbi a játékkonzol-, a mobiltelefon-, a motorgyártás, a repülőgép- és a hadiipar fontos alapanyaga – csempészete a Kelet-afrikai-árokrendszer vidékéről elsősorban Ruandán keresztül a Brüsszel/Antwerpen/London háromszögbe. (Mindennapi árucikkeket – szappant, mosóport, borotvát, csokoládét stb. – helyi valutára váltanak, majd a bányászok által kitermelt kincsekre cserélik, melyek főként Európába vándorolnak, s ott svájci számlákon külföldi valuta lesz belőlük. Az üzlet busás haszna tovább

fokozza a fegyverkezést.) Mivel politikai-gazdasági szempontból világszinten fontos a térség, még ha a magyar sajtóban alig szerepel is, a meghatározó hatalmak jelen vannak, de legalábbis kellően képviselik érdekeiket, ezért érvényesül egyre jelentősebb mértékben Kína befolyása is.

Jegyzetek

- 1 Livingstone-nak a gyarmati versenyfutásban betöltött szerepéről és a portugálokkal kapcsolatos viszonyáról lásd Kicsindi Edina (2006): „Scramble for Africa: Livingstone és a portugálok.” In: Szommer Gábor – Szabó Loránd – Ölbei Tamás – Wilhelm Zoltán (szerk.): Anyaországok és (volt) gyarmataik 2. Pécs, PTE Afrika – Amerika – Ázsia Universitas Munkacsoport: 105–116.
- 2 Stanley-ről rövid írás olvasható az Afrika Tanulmányok idei előző, 2008-as 3. számának 52. oldalán: Sir Henry Morton Stanley, David Livingstone megtalálója.
- 3 II. Lipót szeme előtt a holland gyarmatosítás példája lebegett, lásd erről magyarul bővebben: Szabó Loránd (2005): „A jávai holland modell és II. Lipót.” In: Balogh Tibor – Bayankhuu, Batsaikhan – Kiss Katalin – Ulcz Gyula (szerk.): Keleti Kiskönyvtár 2–3., Pécs, PTE TTK Földrajzi Intézet, Ázsia Központ: 287–298.
- 4 A részt vevő országok: Németország, Franciaország, Nagy-Britannia, az Osztrák–Magyar Monarchia, Olaszország, Oroszország (európai és ázsiai területekkel), Belgium, Hollandia, Portugália, Spanyolország, Dánia, Svédország, Törökország (európai, afrikai és ázsiai területekkel) és az Amerikai Egyesült Államok.
- 5 A konferencia főokmányának (*Acte final*) szövegét 1886-ban XIV. törvényikként iktatták be a magyar törvények közé („az Afrika némely [Kongo] vidékére vonatkozó kérdések szabályozása iránt tartott berlini értekezlet főokmányának beczikkelyezéséről”). Megtalálható az interneten is: 1000 év törvényei internetes adatbázis, CompLex Kiadó Kft., 2003: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=6207> (2008.06.10.). A főokmány eredeti, francia nyelvű szövege megtalálható többek között: Brunshwig, Henri (1971): *Le partage de l’Afrique noire*. Paris, Flammarion: 111–128, angol nyelven olvasható például az interneten: Australian Treaty Series 1920, N° 17, Department of Foreign Affairs and Trade, Canberra: <http://www.austlii.edu.au/au/other/dfat/treaties/1920/17.html> (2005.11.03.).
- 6 A berlini konferenciához kötődő tévhitekkel bővebben foglalkozik Szabó Loránd (2002): „Afrika felosztása? Az 1884–1885-ös berlini Kongó-konferencia.” In: Szabó Loránd – Ölbei Tamás – Wilhelm Zoltán (szerk.): Anyaországok és (volt) gyarmataik 1. Pécs, PTE Afrika–Amerika–Ázsia Universitas Munkacsoport: 85–92.
- 7 A belga uralkodóról és két államáról két tanulmány magyar nyelven: Búr Gábor (1987): „A liberális rabszolgatartó (II. Lipót 1835–1909).” In: Szvák Gyula (szerk.): *Koronás portrék*. Budapest, Kozmosz könyvek: 295–314; Szabó Loránd (2000): „II. Lipót két országa – kettős élete?” In: Fischer Ferenc – Majoros István – Vonyó József (szerk.): *Magyarország a (nagy)hatalmak erőterében*. Tanulmányok Ormos Mária 70. születésnapjára. Pécs, University Press: 569–579.

- 8 A leghatalmasabb rabszolga-kereskedőről, Tippu Tipről, akit „oszd meg és uralkodj!”-politikájához ügyesen felhasznált a belga király, bár ezzel kétségtelenül az őt támadóknak kínált újabb felületet, lásd a következő tanulmányt: T. Horváth Attila (2006): „A szuahéli karavánkereskedelem hatása a Kongó-medencében.” In: Sebestyén Éva – Szombathy Zoltán – Tarrósy István (szerk.): Harambee. Tanulmányok Füssi Nagy Géza 60. születésnapjára. Pécs, Publikon Könyvek – ELTE BTK Afrikanisztikai Oktatási Program: 394–403.
- 9 A franciák is alkalmazták kínaiakat az építkezésen. A korszak egyik neves újságírója, Albert Londres 1929-ben mutatta be mindenfajta szépítgetés nélkül *Terre d'ébène* (Ébenfekete föld) című művében a Francia Kongóban rengeteg áldozatot követelő „Congo–Océan” (azaz Brazzaville–Pointe-Noire) vasútvonal épülését. Az akkor még alig ismert Georges Simenon írt Georges Caraman álnéven egy novellának is beillő hosszúságú cikket 1933-ban a J. Ferenczi et Fils kiadó *Police et Reportages* című képes hetilapjába „*Cargaisons humaines*” (Emberszállítmányok) címmel (18. szám: 1933. augusztus 24.), melyben arról tudósított, hogy Matadiból Bordeaux-ba tartó útja során kétszáz kínai is velük utazott, akik a hírhezt Brazzaville–Pointe-Noire vasút építésén dolgoztak, mivel a helyi munkaerő túl könnyen belehalt az embertelen körülmények közt végzett munkába. Emiatt a francia hatóságok kínai és annami (vietnami) munkásokat szerződtettek, akik két évig dolgoztak, és „több mint a felük túlélte”. Erős kontrasztot képez ezzel, és némi ellentmondást mutat az egy évvel korábban Simenonnak saját nevében a Gallimard kiadó *Voilà* című képes hetilapjába „*L'heure du nègre*” (A néger ideje) címmel írt cikksorozatából a harmadik (83. szám: 1932. október 22.), az „*Au bout de la voie*” (Az út végén) című írása, mivel itt is megemlíti, hogy emiatt sok kínait szerződtettek, de azután már egész kis hajók is elegendőnek bizonyultak a túlélők hazaszállítására. Az ebben szereplő – erős írói sarkítással élő – „statisztika” azt állítja, hogy a Congo–Océan vasút átlagosan talpfánként egy fekete és kilométereként egy fehér munkás életébe kerül. (Ma az összes áldozat számát mintegy 20000 főre becsülik. Egy kilométeren 1666 talpfát kellett lefektetni, miközben a vasútvonal nagyjából 510 km-es, tehát ez esetben több mint 850000 afrikai áldozata lett volna az építkezésnek...)
- 10 Angol nyelven olvasható az interneten: <http://www.chss.montclair.edu/english/furr/i2l/ks.html> (2008.06.24.).
- 11 Kongó-Kinshasa gyarmati időszak utáni politikai történetéről részletebben magyarul lásd: Benkes Mihály István: (2004) „A kongói válság történeti gyökerei – a mobutizmus politikai hagyatéka.” *Kül-Világ*, I. évf. 2004/1: 1–23. <http://www.kul-vilag.hu>.
- 12 A kongói válságban harcoló fehér zsoldosokról egyikük nemrégiben történt halála kapcsán lásd: Csizmadia Sándor (2007): „Nekrológ: Bob Denard – a 'köztársaság kalózkapitányának' halálára.” *Kül-Világ*, IV. évf. 2007/3–4: 114–121. <http://www.kul-vilag.hu>, valamint Szabó Loránd (2007): „A 'Köztársaság kalóza' átkelt a Styxen – Bob Denard” *Afrika Tanulmányok*, I. évf. 3. szám, 2007/3: 67–73.
- 13 Ettől kezdve tetszelgett előszeretettel leopárdprém fejfedőben, és 1972-ben a katolikus keresztneveit is egy beszédes törzsi névvel váltotta fel: Sese Seko Kuku Ngbendu Wa Zabanga (a győzelmet daloló kakas, a megállíthatatlan, egyre csak hódító harcos).
- 14 1997-ben a tanzániai határvidéken hosszú időt eltöltő, ennél fogva sokszor angolul és szuahéliül boldogulni kénytelen Laurent-Désiré Kabila a frankofónia hetedik, hanoi csúcserkeztetésén (melyet egy évvel később már a Frankofónia Nemzetközi Szervezetének [*Organisation Internationale de la Francophonie*] hívták) azzal fenyegetőzött, hogy a Kongói Demokratikus Köztársaság kilép a szervezethez, de végül visszakozott. (Jelenleg pedig a québeci csúcson arról határoztak, hogy a tizenegyedik, 2012-es csúcson Kinshasában fogják megtartani.)
- 15 Az elmúlt másfél évtized politikai eseményeiről részletebben magyarul lásd: Szabó Loránd (2007): „Kongó. Válságóc Kelet és Nyugat között. Zaire/Kongói Demokratikus Köztársaság 1995–2005.” *Afrika Tanulmányok*, I. évf. 2007/1: 33–43; valamint Szabó Loránd (2008): „Kongói kaleidoszkóp 1998–2008: a hatalmi erőter változásai.” *Külgügyi Szemle* 2008/4. (megjelenésre elfogadva).

Felhasznált irodalom

- Dorigny, Marcel – Gainot, Bernard (2006): *Atlas des esclavages. Traités, sociétés coloniales, abolitions de l'Antiquité à nos jours.* Paris, Éditions Autrement.
- Etemad, Bouda (2000): *La possession du monde. Poids et mesures de la colonisation (XVIIIe–XXe siècles).* Bruxelles, Éditions Complexe.
- Fage, J. D. – Tordoff, William (2004): *Afrika története.* Budapest, Osiris.
- Pakenham, Thomas (1991): *The Scramble for Africa. White Man's Conquest of The Dark Continent from 1876 to 1912.* New York, Random.
- Simenon, Georges (1976): *À la recherche de l'homme nu. Mes apprentissages 2.* Paris, Union générale d'Éditions.
- Stengers, Jean (1989): *Congo. Mythes et réalités. 100 ans d'histoire.* Paris – Louvain-la-Neuve, Duculot.
- Vellut, Jean-Luc (2005): „Regards sur le temps colonial.” In: Vellut, Jean-Luc (szerk.): *La mémoire du Congo, le temps colonial.* Tervuren – Gent, Musée Royal de l'Afrique Centrale – Éditions Snoeck.

The
Explorer

Együttműködő partnerünk a **The Explorer** magazin

Képpalkotás és képprombolás: Brazza Brazzaville-ben

Írta: Csizmadia Sándor

„Ezeknél a hosszú ideje rabszolgaközvetítő népeknél, a nyereség ingere meghamisította az igazságszolgáltatás alapelvét: már nem büntetnek egy bűnöst, hanem árucikként adnak el. És ki tudja, vajon az idő haladtával az obamba főnök utódja, aki ma büszke számos harcosára, nem gyengül-e meg és nem fog-e elszigetelődni, mert lassanként eladta az övéit, hogy sőt szerezzen magának a konyhája és kongói nyakékeket kegyeltjei számára.” (Pierre Savorgnan de Brazza)

A FÜGGETLENSÉG kivívása után¹ a tribalizmus, etnicizmus, az ország déli és északi régióinak szembenállásában kifejeződő regionalizmus destruktív hatásai által uralt, a hidegháború korszakában először a nyugati, azután a (törzsi és/vagy tudományos) szocialista és az egypárti kommunista politikai fejlődési modellekkel kísérletező, s ezzel a nyugati (francia) geopolitikai rendszerből vagy érdekszférából átmenetileg kilépő, majd az 1980-as évektől már Kelet (Moszkva) és Nyugat (Párizs) között egyensúlyozó, és végül a hidegháború megszűnése után Franciaország afrikai érdekszférájába visszatérő, évtizedeken keresztül gazdasági és szociális válságokkal, politikai gyilkosságokkal, összeesküvésekkel, száműzetésekkel, halálos ítéleteket hozó koncepciós perekkel, államcsínyekkel, a többpárti rendszer bevezetése után (1992) rendkívül brutális polgárháborúkkal (1993–1994, 1997–1999) jellemezhető Kongói Köztársaság, úgy tűnik 2002 óta végre rátalált a viszonylagos politikai stabilitás, a távoli és a közeli múlttal való nemzeti megbékélés alkotmányos, politikai és kulturális módszertanára.

Nemzeti és történelmi megbékélés

A 2002-ben népszavazással elfogadott, a prezidenciális rezsimek megteremtő és az intézmények stabilitását garantáló alkotmány rendelkezéseinek megfelelően, még az év márciusában hét évre Denis Sassou Nguesso-t, a Kongói Munkapárt (Parti Congolais du Travail) jelöltjét választották köztársasági elnöknek (89,1%).² A tábornok-politikus – ideiglenes vagy kinevezett államfőként – korábban már többször betöltötte az ország első számú közjogi funkcióját.³

Az elnökválasztással, majd a törvényhozási választásokkal lezárult a „politikai átmenet” öt éves időszak, amit Denis Sassou Nguesso 1997 októberében hirdetett meg, miután fegyveres harcok révén (az angolai hadsereg, egy többnemzetiségű zsoldos egység és saját, Kobra nevű fegyveres milíciájának köszönhetően) eltávolította a hatalomból elődjét, a 1992-ben elnökké választott genetikus Pascal Lissoubát, akit kétségkívül felelősség terhelt a második, 30–100000 halásos áldozattal járó polgárháború kiobbantásáért.

A megválasztott elnök kijelentette: „A választási eredmények azt mutatják, hogy a kongóiak ezentúl tartós békét akarnak, törzsi háborúk nélkül... Küzdenünk kell és helyre kell állítanunk az infrastruktúránkat. Hosszú időn át azt voltunk kénytelenek helyreállítani, amit leromboltunk, anélkül, hogy gyarapodtunk volna. Soha nem dolgozhattunk hosszú távon. A béke ezt végre lehetővé teszi.”⁴

A megbékélési politika szellemében az elnök politikai amnesztiát hirdetett. Ennek eredményeként 2005-ben párizsi száműzetéséből visszatért az országba az egyik legnevesebb ellenzéki politikus, a polgárháborúk idején rettegett hadúr, Bernard Kolélas, a Kongói Mozgalom a Demokráciáért és a Teljes Fejlődésért (Mouvement Congolais Pour la Démocratie et le Développement Integral) nevű párt elnöke, akit 2000 májusában háborús bűnök vádjával halálra ítélték távollétében. Hazatérését követően a köztársasági elnökkélm korábbi fegyveres ellenségével tartott találkozója nyomán nyugalomra, az erőszak minden formájának mellőzésére szólította fel híveit, egyúttal bejelentette, hogy pártja a továbbiakban nem lesz része az ellenzéki tömbnek és arra kérte képviselőtársait „támogassák” az államfő béke érdekében kifejtett erőfeszítéseit. 2007-ben parlamenti képviselőnek választották.⁵

A párizsi és londoni száműzetésben élő Pascal Lissouba szintén tervezte hazatérését, minek jegyében pártja, a Pánafrikai Unió a Társadalmi Demokráciáért (Union Panafricaine Pour la Démocratie Sociale) soron következő kongresszusát Kongóban kívánta megrendezni, ám közben megromlott egészségi állapota megakadályozta szándékaiban.

Miközben a nemzeti megbékélési politikának kétségkívül vannak eredményei (politikai megbékélés és infrastrukturális fejlesztés)⁶ a világ egyik legszegényebb és legeladósodottabb országában, a francia politika (elsősorban Jacques Chirac elnök) és a (szabadkőműves) Francia Nemzeti Nagypáholy támogatását már a Pascal Lissouba elnök elleni harcában is élvező – egyébként szintén szabadkőműves – Denis Sassou Nguesso megnyitotta a történelmi megbékélésnek egy igen érzékeny, egyenesen a francia gyarmatosítás kongói kezdetéhez visszavezető, éppen ezért sok kongói által megaláznak tartott útját is.

A Savorgnan de Brazza emlékhely

2006. október 3-án Denis Sassou Nguesso, Omar Bongo gaboni és François Bozizé közép-afrikai államfő asszisztálásával Brazzavilleben avatta fel az olasz származású francia földrajzi felfedező, a későbbi francia gyarmatosítást megalapozó, ugyanakkor annak embertelen kizsákmányoló gyakorlata miatt tiltakozó és rabszolgákat felszabadító Savorgnan de Brazza (1852–1905) emlékművét, melynek az egy évvel korábbi alapkövetésénél „bizonyos érzelemtől áthatva” megjelent Jacques Chirac francia köztársasági elnök is. Az avatás napjára Algírból a mauzóleumba szállították Savorgnan de Brazza és családja földi maradványait, ahol gyászszertartás keretében újratemették őket.⁷ Az átszállításra vonatkozó kérést a család nevében Detalmo Pirzio Biroli

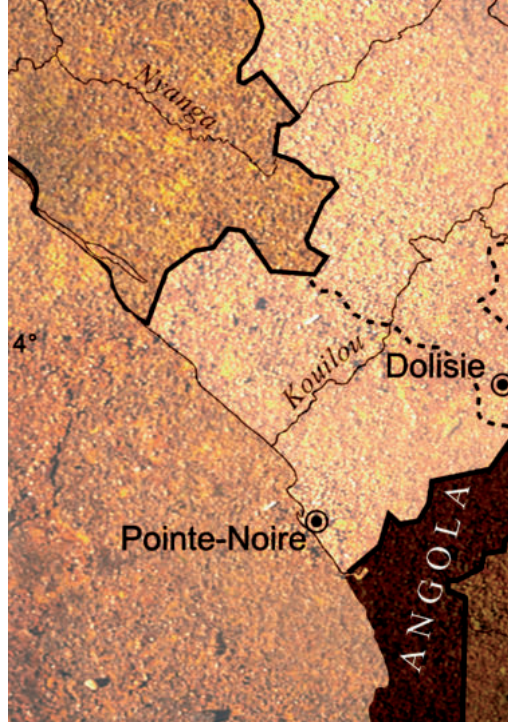
professzor, Savorgnan de Brazza egyik örököse fogalmazta meg 2003 szeptemberében tett brazzaville-i látogatása során. De Brazza, aki 14 évet élt az általa alapított Brazzaville-ben, 1905. szeptember 14-én hunyt el Dakarbán, s családja kérésének megfelelően afrikai földben, az algériai fővárosban temették el. „Lelke csak akkor talál megnyugvást, ha földi maradványait a [Kongó] folyó partján helyezik örök nyugalomra... Földi maradványainak átszállítása hozzá fog járulni Kongóban a béke megőrzéséhez, lehetővé téve minden évben a béke fájának megünneplését, amit Pierre Savorgnan de Brazza állított 1881-ben azért, hogy örökké béke uralkodjon a kongóiak között” – írta Detalmo Pirzio Biroli professzor 2003 szeptemberében a kongói államfőnek címzett levelében.⁸ A kongói állam költségvetését csaknem 10 milliárd CFA frankkal (több mint 15 millió euro) terhelő emlékházba közel 500 tonna carrarai fehér márványt építettek be.⁹

A megemlékezők szerint, Savorgnan de Brazza egy „önzetlen és békés szándékú felfedező” volt. Franciaországot Philippe Douste-Blazy, az akkori külügyminiszter képviselte, aki a „kereskedelem és az emberi jogok eszméje által vezetett” Savorgnanban „a felfedezőt, a látnokot és a humanistát” méltatta. (Egyébként Douste-Blazy volt az egyik kezdeményezője annak a 2005. február 23-án elfogadott, a francia gyarmatosításról megemlékező törvénynek, amely kiemeli Franciaország tengerentúli, különösen észak-afrikai jelenlétének pozitív szerepét).¹⁰

Emlékezet a jövőben

2008. október 3-án – az „emlékezet a jövőben” szellemében – együtt ünnepelték Brazzaville, a néhai Francia Egyenlítői-Afrika¹¹, később a „gaullizmus”¹², ma pedig a Kongói Köztársaság fővárosának 128-ik, illetve a város alapítója, Pierre Savorgnan Brazza emlékművének második évfordulóját.

A megemlékezésen jelenlévő számos hazai és külföldi személyiség között ott volt Jean Claude Ngakosso kongói kulturális miniszter, Nicolas Normand francia nagykövet, Hugues Ngouolondélé, Brazzaville polgármestere, továbbá a Brazza alapítvány tagjai, egyházi személyiségek, valamint Corrado Pirzio Biroli, Detalmo Pirzio Biroli fia és Pierre Savorgnan de Brazza örököse, illetve a család tagjai. Az emlékhely igazgatónőjének köszöntő szavai után megemlékező beszédek következtek.¹³ A kongói kulturális miniszter reményét fejezte ki, hogy a „a fájdalmas gyarmati történelem átalakulhat a testvéri szolidaritás kötelékévé”.¹⁴ A miniszter megerősítette a kongói kormány szándékát, miszerint a mauzóleum épületét színházteremmel, könyvtárral és múzeummal bővítik ki. Az emlékhé-

lyen látható lesz az algéri múzeumban évtizedekig elzárva tartott Brazza-gyűjtemény, a könyvtárban pedig a de Brazzára vonatkozó, valamint az Európa és Afrika közötti együttműködés történetét bemutató dokumentumokat és könyveket szándékoznak közreadni. A miniszter egyúttal bejelentette, hogy az olasz–francia felfedező egyik leszármazottjának, az Olaszországban 2006-ban elhunyt Detalmo Pirzio Birolinak a földi maradványait is átszállítják a Pierre Savorgnan Brazza mauzóleumba. Az örököszt idézve a miniszter kijelentette: „Egy korszak hiúságát és a történelem szerencsétlenségeit emberi nagylelkűséggel és a kölcsönös toleranciával kell meghaladnunk. Ez Pierre Savorgnan de Brazza jeles leszármazottja, Detalmo Pirzio Birolinak a földi maradványait is átszállítják a Pierre Savorgnan Brazza mauzóleumba. Az örököszt idézve a miniszter kijelentette: „Egy korszak hiúságát és a történelem szerencsétlenségeit emberi nagylelkűséggel és a kölcsönös toleranciával kell meghaladnunk. Ez Pierre Savorgnan de Brazza jeles leszármazottja, Detalmo Pirzio Birolinak a földi maradványait is átszállítják a Pierre Savorgnan Brazza mauzóleumba. Az örököszt idézve a miniszter kijelentette: „Egy korszak hiúságát és a történelem szerencsétlenségeit emberi nagylelkűséggel és a kölcsönös toleranciával kell meghaladnunk.”¹⁵

Jean-Marie Kamba, a Pierre Savorgnan de Brazza alapítvány titkára az emlékház megszületését az alábbi szavakkal igazolta: „Hasznos tett ez Afrika számára, mert Brazza egy humanista.”¹⁶ A francia nagykövet azzal kezdte beszédét: „Valamennyi felszólalás igazolja Savorgnan de Brazza kivételes személyiségét. A felfedező humanizmusa mélyen áthatotta társait, de kortársait és az afrikaiakat is, akikkel hosszú kalandja során találkozott...”¹⁷ Nicolas Normand, beszéde további részében arra ösztönözte a kongóiakat, mutassák be az emlékházban a Téké királyság és általában Kongó népeinek történelmét, hiszen az a kultúrák, az antropológia megismerése iránti érdeklődését szolgálja, amelynek fontosságát már Savorgnan de Brazza is felismerte. A nagykövet érvelése szerint a mauzóleum így bizonyos fokig a régi Kongó vitrinje is lehetne. A felfedező nyitott szellemiségét méltányolva Normand kiemelte:

KONGÓI DEMOKRATIKUS KÖZTÁRSASÁG

„Amikor Savorgnan de Brazza belefogott felfedező vállalkozásába, nem lehetett tudatában a gyarmatosítás gonosz tetteinek, később azonban felismerte és bírálta azokat.”¹⁸ A nagykövet szerint a múltvaló hivatkozás érvényes a jövőre is, Savorgnan de Brazza ugyanis elővételezte azt, hogy milyennek kell lennie két (a kongói és a francia) nép nyitottságra, barátságra és bizalomra épülő kapcsolatának. „Ez a tanítás érvényes a Franciaország és Kongó közötti kapcsolatok jelenére és jövőjére.”¹⁹

A kongói államfővel október 4-én tartott megbeszélése után Corrado Pirzio Biroli, a római Pierre Savorgnan de Brazza múzeum alapítója bejelentette, hogy családja infrastrukturális fejlesztésekre 15000 euro azonnali támogatást nyújt a felfedező nevét viselő brazzaville-i gimnáziumnak. Utalt rá, hogy ez az összeg a támogatásnak csak az első része lesz és a mauzóleumról szólván, hozzátette: „Az emlékhely bensőséges hangulatot teremt a kongóiak között... egyben kötelék Európával is.”²⁰ Corrado Pirzi Biroli továbbá beszélt arról, hogy a kulturális miniszterrel folytatott tárgyalása során megállapodtak, a két intézmény között hosszútávú partnerségi együttműködést alakítanak ki. „Elképzelésünk szerint, kapcsolatunk keretében előadásokat szervezünk az emlékhelyről és Kongóról az olaszországi de Brazza kastélyban. A múzeumban pedig nemcsak de Brazza és családja műveit és fényképeit állítjuk ki, hanem Kongóból érkező műveket is.”²¹

2008. október 3-án tehát a kongóiak újra összejöttek a mauzóleumnál, hogy beszéljenek annak az embernek az életéről, aki ismeretlen területek felfedező kalandjába bocsátkozott Franciaország javára. Október 3-án azonban egyúttal örökemlékü

történelmi dátuma a Pierre Savorgnan de Brazza, illetve a batékék királya, a Makoko által aláírt egyezménynek is, amely később lehetővé tette a francia gyarmatosítók számára a Közép-Kongóban való megjelenését.

A gyarmatosítás és Savorgnan de Brazza

1500 körül az ország területének déli része a kongói birodalomhoz tartozott, melynek központja a mai Észak-Angolában volt. A birodalom északi tartományaiából jött létre a tengerparti részek és a tengerparti síkságot az ország belső részétől elválasztó Mayombé-hegységben a Kakongo és a Loango királyság, északabbra pedig a Batéké királyság.

1482-ben a portugál felfedező, Diogo Cão elérte a Kongó folyó torkolatát. A tengerparti kereskedelem, melynek része volt a rabszolga-kereskedelem és rabszolga-vadászat is, a népesség nagyfokú „megcsapolásával”, valamint a közép-afrikai társadalmak és államszervezetek teljes destabilizálásával járt.

A gazdasági és politikai összeomlás ezen időszakban kezdődtek meg a nagy afrikai felfedezések a 19. században. A brit Henry Morton Stanley (John Roland) angol utazó II. Lipót belga király megbízásából (1978) feltérképezte a Kongó folyó forrásait és megalapította Kongó Szabad Államot, melynek a király 1855-ben személyes birtokosa és uralkodója lett (II. Lipót a Kongóra vonatkozó – az európai nagyhatalmaktól kapott – jogait csak 1908-ban ruházta Belgiumra). Savorgnan de Brazza²² több felfedező utat tett Afrikában. Az első utazását (1875–1879) követően, amikor az Ogooué folyó forrásáig haladt, 1880-ban elérte a Kongó folyót. 1880. szeptember 10-én a batékék vallási és politikai vezető-

Pierre Savorgnan de Brazza

jével, a Makokoval, I. Iloy-jal aláírt Franciaország javára egy protektorátusi szerződést. A Makokot egyfelől kereskedelmi érdekei, másrészlől riválisainak gyengítése vezette a megállapodás szentesítésére. (Téké riválisai egy évvel később a brit Stanleyvel írtak alá egy barátsági szerződést a Kongó folyó bal partján, s ezzel kivonták magukat a Makoko és Franciaország fennhatósága alól).

Amikor Savorgnan de Brazza sorhajókapitány továbbállni készült a Makokotól, az így fordult hozzá: „Baráti szavakkal jöttél hozzánk, köztünk éltél és feledtetted velünk, amit korábban a fehérekről hallottunk: szívesen fogadjuk azokat is, akik utánad jönnek, és letelepedhetnek az országban, ha akarnak... A franciák a barátaink lesznek, megvédenek bennünket.”²³

A francia parlament 1882-ben ratifikálta a szerződést, az európai nagyhatalmak Afrika felosztásán napirendre tűző Berliini Konferenciája (1884–85) pedig elismerte Franciaország jogát a Kongó jobb partjára. Savorgnan de Brazza először Francia Kongó főbiztosa, majd kormányzója (1887–1897) lett, miközben tovább növelte a francia birtokokat észak felé, megteremtve a Francia Egyenlítői-Afrika alapját. De Brazza 1897-ben tiltakozását fejezte ki André Lebon gyarmatügyi miniszter azon döntése ellen, mely az általa Franciaországnak megszerzett területeket belga mintára (Gabon, Kongó, Oubangui-Chari, ma a Közép-afrikai Köztársaság) kiszolgáltatni szándékolta a koncessziós társaságok számára. Tiltakozása ellenére a 650000 km²-nyi területet 40 koncessziós társaság között felosztották,

őt pedig visszahívták hivatalából. De Brazza ezt követően Algírban telepedett le, ahol később képviselők is megválasztották.

Távozása nyomán gyötrelmes korszak következett Kongó népei számára. Az ország a szó legroszszabb értelmében kizsákmányolt gyarmattá vált. A koncessziós társaságok rendkívüli módon gátlástalannak bizonyultak: Franciaország civilizációs küldetésének elvileg elképzelhetetlen oldalát mutatva bevezették a kényszermunkát, szisztematikusan fosztogatták a természeti erőforrásokat, kegyetlenül bántak az alattvalókkal, s ezzel lázadásokat idéztek elő, melyeket aztán vérbe fojtottak.²⁴

1905 elején eljutott a hír Franciaországba, hogy Francia Kongó egy távoli gyarmati állomáshelyén 1903. július 14-én két gyarmati hivatalnok dinamittal felrobbantott egy fekete, őket szolgáló férfit. A francia nemzeti emléknap megünneplésének ez a különös módja felkavarta a közvéleményt. A gyarmatügyi miniszter úgy döntött, vizsgálatot rendel el a bennszülöttek anyagi és morális helyzetéről, valamint az adóbehajtás kérdéséről. A vizsgálóbizottság vezetésével Savorgnan de Brazzát – az emberségéről híres legendás felfedező, a feketék barátját és a rabszolgák felszabadítóját – bízta meg. A vizsgálóbizottságban – kifejezetten de Brazza kérésére – szerepet kapott egy fiatal filozófus is, Félicien Challaye, aki a közoktatási minisztériumot képviselte: „Ez egy rendkívüli alkalom volt számomra, hogy megértssem a modern gyarmatosítás lényegét, személyesen tapasztalva meg a lakosságának a tőkés kizsákmányolók általi és a gyarmati adminisztráció cinikusságával folytatott teljes kiszolgáltatottságát.”²⁵

A szakállas próféta felfedező nem ismert rá arra a területre, amelyet ő korábban békésen bejárt. Mindenütt a legpörébb emberi kizsákmányolás folyt. A koncessziós társaságok hatalmaskodásának alávetett régióban erőszak és önkény uralkodott. Amit látott, elborzasztotta, fel sem tudta fogni a körülmények tragikusságát. Egy táborban például fogolyként összezsúfolt nőket, gyerekeket és öregeket talált. Minden bűnt lejegyzett. Az általa vezetett bizottság jelentését soha nem hozták nyilvánosságra, eltűnt az utazóládájába rejtett naplója is...²⁶

Kongói kontesztálás de Brazza ellen

A Savorgnan de Brazza Alapítvány 2006-ban az emlékhely megnyitójához kapcsolódva egy kollokviumot szervezett az ugyancsak de Brazza által alapított gaboni városban, Franceville-ben. Gaboni és kongói történészek kételyeiket fogalmazták meg azzal kapcsolatban, helytálló-e a „humanista” jelző alkalmazása a földrajzi felfedezőre, hiszen Pierre Savorgnan de Brazza valójában gyarmatosító a

szemükben. A brazzaville-i Marien Ngouabi Egyetem történésze, Scholastique Dianziga szerint: „A Kongó kisajátítására irányuló szándékával, Pierre Savorgnan de Brazza megvetette az imperialista hódítás alapjait.” Anges Ratanga Atoz gaboni történész pedig azt állította: „De Brazza semmi más nem volt, mint a gyarmatosító imperializmus egyik ügynöke, ám nem volt olyan brutális, mint mások... Ez a magyarázata annak, hogy a gyarmatosítottak ma a gyarmatosítót dicsőíthetik.”²⁷

A Mwindapress internetes folyóirat 2006. október 2-i kiadásában „Elérkezett a szégyen napja” címmel szerkesztőségi cikket közölt. „Holnap, október 3-án Brazzaville-Kongó, Sassou úr – melleleg az Afrikai Unió soros elnökének – rendszere korszakot alkot. Egyedülálló tény az emberiség történelmében, hogy az egykori gyarmatosítottak Kongó és Afrika kolonizációját dicsőítik. Az emberiség elleni bűntett előtt hajtának fejet... Századunkban Pierre Savorgnan de Brazza hamvainak visszatérése a gyarmati földre azt jelenti, hogy a neokolonializmus ügyét szolgáló dróton rángatott pojácák utólag alázzák meg a kongói népet. Nincs ebben semmi meglepő! A diktátor (a polgártársait a nyomorban és a szegénységben hagyja rohadni, miközben mérhetetlenül és látható módon gazdagodik a családja, a klánja és udvaroncainak köre) egy megalázó tettet csupán egy másik megalázó tettel tud helyrehozni. Ebben rejlik a sajátossága.”²⁸

Az újság azt is közölte az olvasóival, hogy nem frissíti az oldalait október 3-án. „Ezt azért tesszük, hogy nyomot hagyjunk a jövő generációinak, akik rá fognak kérdezni őseik felelőtlenségére. Így talán büszkeséggel fedezik fel, hogy a kongóiak többsége nemet mondott”.

De nemet mond-e a kongóiak többsége a 2009-ben esedékes elnökválasztáson? Vajon miként, kire, milyen politikára fognak szavazni? Szavaznak-e egyáltalán, vagy ismét a fegyverekért nyúlnak?

Jegyzetek

1 A 342000 km² alapterületű, 2,9 millió lélekszámú, rendkívül alacsony népsűrűségű, Nyugatközép-Afrikában elhelyezkedő Kongói Köztársaság (1970 és 1991 között: Kongói Népi Köztársaság) 1960. augusztus 15-én nyerte el függetlenségét. Öt állam fogja közre: a Kongói Demokratikus Köztársaság, Gabon, Kamerun, a Közép-afrikai Köztársaság és Angola. A Guineai-öbölben egy viszonylag rövid (170 km-nyi) tengerparti szakasszal rendelkezik. A világ egyik legszegényebb (1 főre jutó GDP 1380 dollár) és Afrika egyik legurbanizáltabb országa: a lakosság ¾ része a két legnagyobb városban (Brazzaville, Pointe Noire), illetve agglomerációjukban él. Ezzel szemben az ország északi, őserdők borította részei szinte lakatlanok. A legészakabbra fekvő Likouba tartományban a népsűrűség mindössze 1,1 fő/km². Az ország területén több mint 60

etnikum él, közülük a legnépesebbek: a kongok (51,5%), a tékék (17,3%) s a mbosshik (11,5%). Az ország pénzneme a közép-afrikai (CFA) frank, hivatalos nyelve a francia, de közvetítő nyelvként használják a lingalát és a munukutubát is. Helyileg mintegy 40féle bantu nyelvjárást beszélnek. A 82%-ban analfabéta lakosság 54%-a katolikus, 25%-a protestáns, 2%-a muzulmán, 5%-a hagyományos vallású, 14% pedig a független egyházak híve. A szegény ország fő természeti erőforrása a kőolaj (az export 90%-át teszi ki) és a fa.

- 2 A Nemzetgyűlés nem mondhatja le a kormányt, nem távolíthatja el a hét évre választott köztársasági elnököt, aki viszont nem oszthatja fel a Nemzetgyűlést. Az alkotmány kifejezetten tiltja a „politikai vagabundizmust”, ami annyit jelent, hogy egy politikai párt listáján megválasztott parlamenti képviselő mandátuma öt éves időtartama alatt nem mondhat le a képviselőségről.
- 3 Kongó eddigi választott, ideiglenesen kinevezett vagy katonai eszközökkel hatalomra jutott elnökei: Fulbert Youlou (1959–1963), Alphonse Massamba-Débat (1963–1968), Marien Ngouabi (1969–1977), Joachim Yhombi-Opango (1977–1979), Denis Sassou Nguesso (1979–1992), Pascal Lissouba (1992–1997), Denis Sassou Nguesso (1997–).
- 4 Denis Sassou Nguesso: Les Congolais veulent désormais une paix durable, Afrique-express, 2002. március 14. (online) <http://www.afrique-express.com/archive/CENTRALE/congo/congopol/246reelectionnguesso.htm>. Denis Sassou Nguesso azonban jelentősen gyarapodott. A Le Monde 2008 januárjában közölte azokat a hivatalos adatokat, melyek szerint az államfőnek és apósának csupán Párizsban és a párizsi régióban 18 lakás és ház van a nevében. Negyvennél is több ingatlana van Franciaországban rokonának, Omar Bongo gaboni elnöknek. Nem véletlenül tekintik őket a visszaszoruló Françafrique afrikai pilléreinek. Nicolas Sarkozy francia elnöknek, aki szakítani akart a Françafrique struktúrával, időlegesen legalábbis le kellett mondania szándékáról, merthogy az „afrikai pillérek” tudomására hozták: a Total, a BNP, a Bolloré, a Crédit Agricole, a Société Générale Francaise stb. cégek, valamint pénz- és biztosítóintézetek kivételezett helyzete akár meg is szűnhet az érintett afrikai országokban...
- 5 Ám az etnicizmus és a regionalizmus szellemisége egyeseket még mindig kötelez: pártjának a „Nindza” fegyveres milíciába tömörült szélsőségei a „Ntumi”-nak nevezték, Frédéric Bitsangou pap vezetésével a fővárostól délre található Pool régió képviselőjében elutasítják a megbékélési politikát. Ez a „Denis Sassou Nguessoval szemben Pool függetlenségért” harcoló csoport már a 2002-ben zajló parlamenti választások idején is számos alkalommal fegyveres összetűzésbe került a kormányerőkkel. 2008 júliusában az ország második legnagyobb városában, Pointe Noire-ban fosztogattak, minek következtében 35 személyt letartóztattak. Az előzetes fogva tartás meghosszabbítása miatt emberjogi szervezetek tiltakozásukat fejezték ki a kongói kormányzatnak. Des ONG dénoncent la détention prolongée d'une trentaine de personnes à Pointe Noire, Apanews, 2008. október 15. (online) http://www.apanews.net/apa.php?page=show_country_all&cid_mot=41
- 6 Ld. pl. Wilfrid Sathoud: Bolloré redynamise son réseau logistique en Afrique. Congopage, 2008. szeptember 18. (online) <http://www.congopage.com/article5627.html>
- 7 A Mémorial de Savorgnan de Brazza a Kongó folyó partján, a

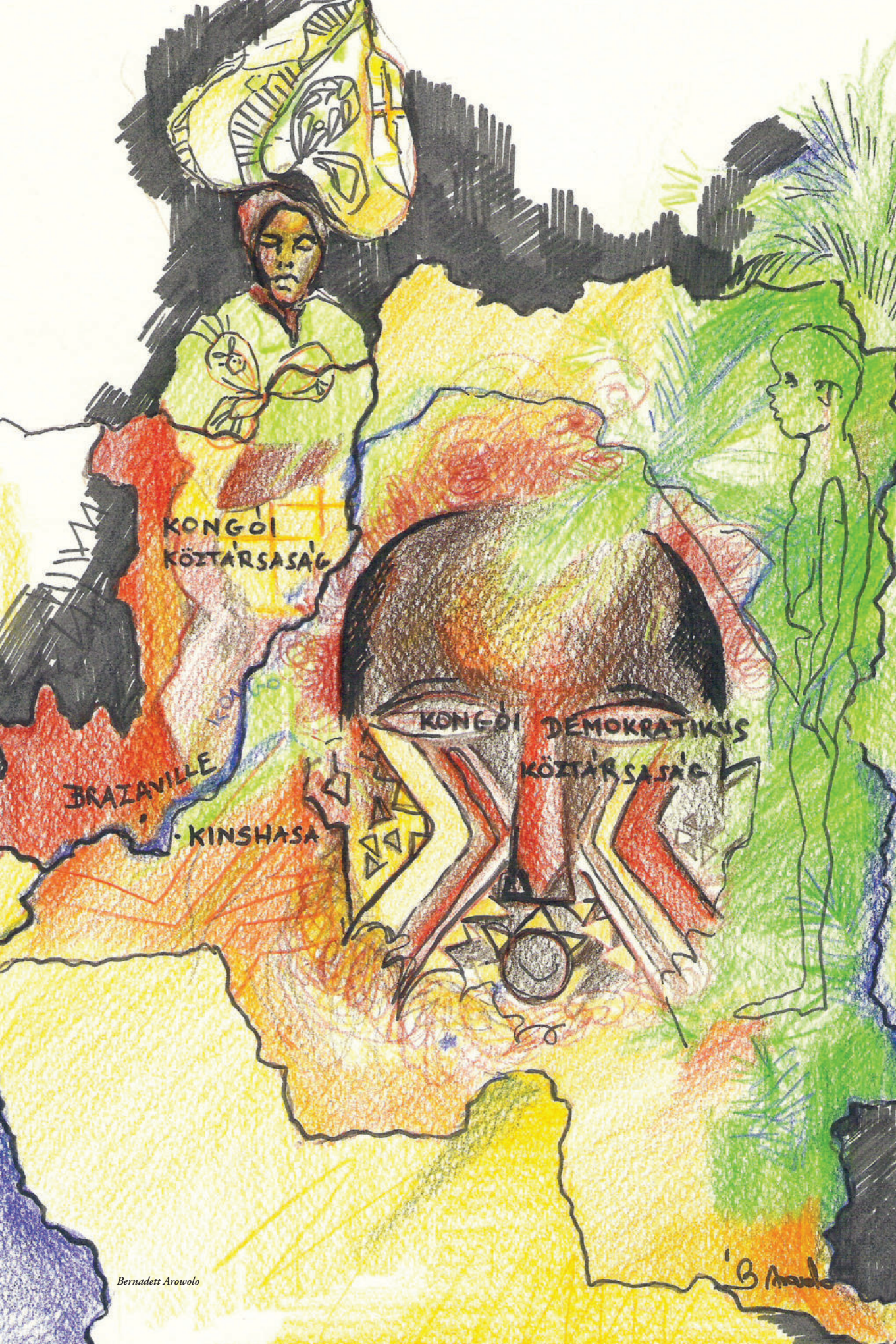
főváros központi részén épült fel, Eugène Okoko kongói építész tervei alapján. Savorgnan de Brazza és felesége, Thérèse de Chambrun, valamint négy gyermekük (Jacques, Antoine, Charles és Marthe) sírhelyei a kétszintes palota alagsori részében lettek elhelyezve.

- 8 Le mémorial Pierre Savorgnan de Brazza (www.fondation-brazza.org)
- 9 A projektet koordináló bizottságban szerepet kapott a külügyminisztérium, a kulturális minisztérium és a fővárosi polgármesteri hivatal. A bizottság munkáját a köztársasági elnök felügyelte. Aktívan támogatták a terv megvalósítását a francia hatóságok is. A nagy francia vállalatok pénzügyi támogatást nyújtottak.
- 10 Victor Sègre: Inauguration du Mémorial Brazza, Billets d'Afrique, 2006. november 1. (online) <http://billetsdafrique.survie.org/Brazza-a-Brazzaville>
Ld. még pl.: Csizmadia Sándor: Tocqueville: egy liberális geopolitikus. in: Szabadság és/vagy egyenlőség, Tocqueville-tanulmányok (szerk.: Fülöp Endre–Ocskay Gyula–Pogonyi Szabolcs), Politikai Filozófiai Közhasznú Alapítvány, Budapest, 2006. 76–89.o.
- 11 Gabon, Oubangi-Chari (később: Közép-afrikai Köztársaság), Közép-Kongó (később: Kongói Köztársaság) és Csád területét foglalta magában.
- 12 1944 januárjában a de Gaulle tábornok elnökletével megtartott brazzaville-i konferencián, melyen a francia gyarmatok kormányzói és a tanácskozó testületek képviselői vettek részt, felvetették a Francia Unió létrehozásának gondolatát. A Francia Unió a Francia Köztársaság és a hozzá csatlakozott tengerentúli államok és területek közös megnevezéseként került meghatározásra. Az Uniót 1958 és 1960 között a Francia Közösség államszövetsége váltotta fel, amely aztán 1960-ban az afrikai tagállamok függetlenné válásával szűnt meg.
- 13 A ceremónia elején a kongói tengerészet énekára egy, Brazzaville alapítójának életpályáját és tetteit dicsőítő ódát adott elő.
- 14 Congo: Célébration du 128ème anniversaire de la fondation de Brazzaville, Congo Plus, 2008. október 5. (online) <http://www.congoplus.info/fr/actualites-news-basango-nsangu/arts-et-culture/132-congo-celebration-du-128eme-anniversaire-de-la-fondation-de-brazzaville>
- 15 U.o.
- 16 Victor Sègre: Inauguration du Mémorial de Brazza. i.m.
- 17 Jean Dany Eboulé: Le Mémorial Pierre Savorgnan de Brazza célèbre les deux ans de sa création, Brazzaville-Adiac, 2008. október 5. http://www.brazzaville-adiac.com/index.php?action=depeche&dep_id=24341&cat_id=5&oldaction=home&regpay_id=0
- 18 Congo: Célébration du 128ème anniversaire de la fondation de Brazzaville. i.m.
- 19 U.o.
- 20 Christian Brice Elion: La famille de Brazza apportent une assistance au lycée Savorgnan de Brazza de Brazzaville. Congo Site, 2008. október 4. (online) http://www.congo-site.biz/VIH/La-famille-De-Brazza-entend-apporter-une-assistance-au-lycee-Savorgnan-De-Brazza-de-Brazzaville_a1641.html?start_liste=300&paa=11
- 21 U.o.
- 22 Pierre Savorgnan de Brazza (Pietro Paolo Savorgnan di Brazza) 1852. január 26-án Olaszországban, Castel Gandolfóban született

és 1905. szeptember 14-én Dakarban halt meg. Párizsban folytatta felsőtagozatos általános iskolai tanulmányait, majd Bresztben a Tengerészeti Iskolában tanult. A porosz-francia háború kitörése után csatahajóra szeretett volna kerülni, s ezért felvette a francia állampolgárságot, elfogadta nevének franciásítását, s a Revanche nevű pánccélozott hajón teljesített szolgálatot az Északi-tengeren. A III. Köztársaság kikiáltása után a Venus nevű fregatton szolgált, mellyel rendszeresen hajózott Gabonba. 1874-ben két alkalommal is bejárta a Gabon és az Ogooué folyó partjait. Ezt követően azt kérte a francia kormánytól, engedélyezze neki az utóbbi folyó forrásáig vezető felfedező expedícióját. A francia kormány 200000, családja pedig 1 millió frank támogatást nyújtott számára. A második felfedező útját a közoktatási miniszter Jules Ferry szorgalmazta és a kormány bőségesen meg is támogatta, mivel azt remélték a missziótól, hogy az majd véget vett a belga gyarmatosító törekvéseknek az afrikai kontinensen.

- 23 Pierre Savorgnan de Brazza (1852–1905). A közlés dátuma: 2005. november. 14. (www.ldh-toulon.net)
- 24 Ld.: L'histoire du Congo (www.congo-siteportail.info)
- 25 Félicien Challey először 1935-ben (!) „Souvenirs sur la colonisation” címen publikálta a de Brazza-bizottság tagjaként 1905-ben Kongóban szerzett siralmas tapasztalatait. Ezek az írások 1998-ban megjelentek a francia gyarmatosítás bűneiről összeállított „fekete könyvben” (Un livre noir du colonialisme XVIe-XXe siècle: de l'extermination à la repentance (szerk.: Marc Ferro), Les nuits rouges, 1998.).
- 26 1910-ben a gyarmati közigazgatás vizsgálatot rendelt el két, súlyos hatalmi visszaéléssel vádolt gyarmati közigazgatási vezető ellen, amit azonban hamarosan leállítottak. 1910-ben Brazzaville a Francia Egyenlítői-Afrika fővárosa lett, s a Savorgnan de Brazza által feltárt területeket két territóriumra – Közép-Kongóra és Gabonra – osztották. Az első világháború alatt nagy számban sorozták be katonákat Közép-Kongóból, akik Afrikában és Európában harcoltak, ahol bátorságukkal és hősiességükkel tűntek ki. Ennek ellenére a háború után a gyarmati rezsim változatlan maradt. Az 1920-as évek végén a Kongó-Óceán vasútvonal építése pokolnak bizonyult: az erőszakkal toborzott 125000 kényszermunkásból 25000-en meghaltak végkimerülés, betegség, illetve a rossz bánásmód következményeként. 1927-ben a szocialista politikus Léon Blum segítségével jelent meg André Gide francia író „Utazás Kongóban” (Le voyage au Congo) c. könyve. Gide kilenc hónapot töltött Kongóban és Csádban. Leírta az egész rendszer perverz jellegét, aminek az volt a lényege, hogy a gyarmati közigazgatás irányítói abszolút szabad kezét adták a koncessziós társaságoknak. Világosan látta, hogy az anyaország kormánya is tisztában van mindezzel, de fedezi e társaságokat. Az írás megjelenése után a politikai jobboldal és a koncessziós társaságok vezetői azt állították, hogy Gide nem kompetens a gyarmati rendszer elemzésében. Mindazonáltal egy megindított vizsgálat alátámasztotta Gide állításait. Ehhez kapcsolódva a francia Nemzetgyűlésben lefolytatott vita számos kormányzati ígérettel zárult, melyből szinte semmi sem valósult meg.
- 27 Victor Sègre: Inauguration du Mémorial de Brazza. i.m.
- 28 Le jour de honte est arrivé. Mwindi, 2006. október 2. (online) <http://www.mwindi.org/article/honte.html>

Írta: Besenyő János

Beszámoló a kongói EUSEC misszióról

Kevesen tudják, hogy a Magyar Köztársaság katonai szakértőket küldött a Kongói Demokratikus Köztársaságba, az Európai Unió által vezetett EUSEC RD Congo (EU Security Sector Reform Mission in the Democratic Republic of the Congo) misszióba. Papp István nyugállományú alezredes 2005 júniusától vett részt a szakértő csoport munkájában, majd nem sokkal később követte őt Csajági Zsigmond őrnagy, aki egészen 2007 végéig volt tagja a misszióknak. E cikkben az általuk tapasztaltak kerültek feldolgozásra.

Előzmények

MIUTÁN a második polgárháborút követően 2003-ban békét kötött a kongói kormányzat az ellene harcoló milicistákkal és hadurakkal, az Európai Unió vezetői – az afrikai ország hivatalos felkérését követően – úgy döntöttek, hogy tevőlegesen is részt vesznek a kongói biztonsági szektor reformjában. A pénzügyi támogatás biztosítása mellett az EU egy kis létszámú, mindössze nyolc főből álló szakértői misszió megindításáról is határozatot hozott. Az „EUSEC RD Congo” művelet 2005. június 8-án vette kezdetét, mandátuma egy évre szólt. Költségvetése a kis méretből adódóan igen alacsony, alig 1,6 millió eurót tett ki. Parancsnoka a híres francia Afrika-szakértő Pierre-Michel Joana tábornok lett.

Tanácsadó és megfigyelő tevékenysége keretében az EUSEC RD Congo fő feladata az volt, hogy elősegítse a kongói fegyveres erők átlátható, törvényes keretek közötti, a nemzetközi humanitárius és emberi jogokat tiszteletben tartó működését. Az uniós szakértők tanácsadóként dolgoztak a védelmi miniszter hivatalában, a hadsereg vezérkarában, a szárazföldi vezérkarban, az Egyesített Hadművelési Bizottságban, valamint a leszerelésért, demobilizációért és a korábbi harcosok társadalmi integrációjáért felelős bizottságban (Disarmament Demobilization and Reintegration – DDR group).

Mivel az Európai Unió nagy fontosságot tulajdonít az Afrikában zajló béketámogató műveleteknek, több volt gyarmattartó ország is bekapcsolódott a munkába (Franciaország, Belgium, Nagy-Britannia, stb.), így a kongói lett a második olyan afrikai misszió ahol az EU tevőlegesen is részt vállalt a békeműveletekben. Az első misszió még az Afrikai Unió által vezetett, AMIS támogatására szerveződött (EU support to the African Union mission in Darfur) a tragikus válságok sújtotta szudáni Darfúr tartomány stabilizálása érdekében.

Az EUSEC RD Congo misszió felállításának első lépéseként Brüsszelben kiírásra került egy pályázat, amelyben a betölthető beosztásokat hirdették meg az érdeklődők számára. Az írásbeli pályázatok elbírálása után az aspiránsok Brüsszelbe utaztak, ahol végül szakértői testület döntötte el, hogy az adott személy megfelel-e az általa megpályázott feladatra. Az alkalmassághoz továbbá olyan egyéb elvárásoknak is meg kellett felelni, mint a tökéletes egészségi-fizikai állapot, valamint a Kongóban beszélt nyelvek (angol és francia) magas szintű ismerete. Kikötés volt még az afrikai „előtapasztalat”, amit egy másik afrikai misszióban szerezhettek meg a jelentkezők. A pályázók között többnyire portugálok, franciák és belgák voltak. Annak ellenére, hogy a britek már a kezdetektől fogva érdeklődtek a misszióban való részvétel iránt, annak megindításakor mégsem, csak később csatlakoztak. Magyarországról a békefenntartók „doyenje” Papp István alezredes adott be pályázatot. Ő komoly békefenntartó tapasztalatokkal rendelkezik, több béketámogató műveletben is részt vett (jelenleg, mint nyugdíjas katona Nepálban szolgál, az ottani tűzszünetet felügyelő ENSZ-csoportban), később pedig az ENSZ New York-i központjában, a békeműveletekkel foglalkozó osztályon dolgozott, ahol éveken keresztül az afrikai kontinensen zajló missziók irányítójaként volt. Mindezek tükrében pályázatát örömmel fogadták Brüsszelben és azonnal beosztást ajánlottak fel számára. Később Csajági Zsigmond őrnagy is sikeresen pályázott meg egy státuszt, így az EU második afrikai műveletében is részt vehettek magyarok (a kongói kiküldetést megelőzően Szudán/Darfúrban is szolgált EU zászló alatt két magyar tiszt, közülük az egyik jómagam voltam).

Az EUSEC-misszió tagjait az uniós tagállamok delegálták (secondment), az egyéni felkészítést és a kiutazást a küldő országok vállalták, továbbá azokat terhelték a kapcsolódó kiadások is. Az EU a helyi munka és az életvetszerű kint tartózkodás feltételeit biztosította (béreltek egy villát, ahol egy helyen megoldhatóvá vált a munkavégzés, illetve a lakhatás, továbbá felállításra került egy központi konyha, ahol önköltségesen napi 10 dollárért lehetett étkezni), valamint egy meghatározott napidíjat fizetett a szakértők számára a kongói tartózkodásuk ideje alatt. Ennek fejében természetesen minőségi, illetve az általában megszokottól eltérő munkavégzést követeltek a misszió tagjaitól (állandó, éjjel-nappali szolgálat a magánélet kizárásával, a családtól elszakítva). A Magyar Honvédség évente egyszer állta a hazautazás költségeit.

A kikerülő csoport tagjai kezdetben nem voltak képesek megkezdeni semmilyen tevékenységet, mivel Kabila elnök nem adott hivatalos utasítást a kongói hadsereg vezérkari főnökének az európai szakértőkkel való együttműködésre. Az incidens több mint másfél hónapig késleltette a munka megkezdését. A frissen aláírt béke megállapodás értelmében a felkelők és a kongói fegyveres erők részvételével megkezdődött egy új, integrált haderő felállítása. Első lépésként azonban célul tűzték ki a létszám feletti, „felesleges” fegyveresek leszerelését és a civil életbe való visszailleszkedésük elősegítését. Papp István az integrálási feladatok végrehajtásakor felállított Katonai Integrációs Csoporthoz került mint EU-tanácsadó. Az alezredes a demobilizáció megszervezése, koordinálása és végrehajtása vonatkozásában adta át a már korábban megszerzett tapasztalatait illetve tanácsait. A leendő integrált haderő tagjai átképzésen vettek részt a kongói hadsereg által felügyelt hat kiképző központban, melyek közül kettő működését az EU finanszírozta, egyúttal jelentős logisztikai támogatást is biztosított a közösség az ott folyó munkához. A hat kiképző központban („Brassage Centre”) zajló tevékenység, illetve az EU által biztosított pénzek felhasználásának felügyelete, valamint minderről jelentések készítése szinten Papp alezredes feladatai közé tartoztak. A kiképzés hivatalosan 45 napig tartott. A kormány és a felkelők fegyveresei előre meghatározott arányban

kerültek a táborokba, úgynevezett „közös”, integrált dandárban „vegyítették” össze őket. Egy dandár 3500 főből állt.

Az EUSEC részéről Papp alezredes egy évig látott el megfigyelő és tanácsadói szerepet ebben a beosztásban. A szabad választásokat követően az Európai Unió megszüntette e tevékenységi kört és az időközben létrehozott EUSEC Pénzügyi Tanácsadói csoporttal közösen az ország keleti részébe telepített kisebb, 3–4 fős részlegeket a Katonai Régió Parancsnokságokhoz. Ily módon az EU közvetlenül a helyszínen ellenőrizhette, hogy mennyire sikeres az „integrációs politika”.

Időközben a korábban 8 főből álló szakértői csoport létszámát 35-re emelték, mivel a fegyveres erők vonatkozásában a parancsnoki és pénzügyi alárendeltséget szét kellett választani. Ennek a feladatnak a kidolgozására, illetve végrehajtásának felügyeletére az EUSEC alárendeltségében egy 30 fős pénzügyi csoport kezdte meg a működését, ahol Csajági Zsigmond őrnagy, mint pénzügyi szakértő kapott szerepet. A csoport működése után fél évvel nyilvánvalóvá vált, hogy a misszió tevékenysége igen hasznos. Ezért több olyan európai ország is küldött szakértőket, akik korábban némiképpen szkeptikusan álltak hozzá az újabb európai uniós szerepvállaláshoz Afrikában (Luxemburg, Ausztria, Németország, illetve más országok is). A pénzügyi csoport hivatalos projekt-megnevezése EUSEC-FIN (finance) volt, mely elnevezésből is kitűnik, hogy a testület a kongói hadsereg pénzügyi folyamatainak reformjaiban segédkezett szakmai tanácsadással. Az EUSEC-FIN tevékenysége jelentős részben projekt-menedzselésből állt, mely nagy leterheltséget és rendkívüli módon pontos munkát jelentett a pénzügyi szakemberek számára.

Az európai szakértők segítségével megkezdődött egy új számítástechnikai rendszer kiépítése is, mely a haderő majdani pénzügyi folyamatait szándékozott integrálni, megreformálni (a szabályozók felülvizsgálatán keresztül is) a megbízhatóság, átláthatóság és egyszerűség jegyében. E rendszer segítségével hajtották végre az informatikai eszközökkel majdan dolgozó kongói katonák számítástechnikai-pénzügyi kiképzését is.

Kijelenthető, hogy az európai tanácsadók szá-

VÍZMINŐSÉG.HU

EGYÜTTMŰKÖDŐ
PARTNEREINK

VÍZTAKARÉKOSSÁG.HU

mára az a projekt jelentette a legnagyobb kihívást, amelynek keretében a kongói hadsereg teljes létszámának regisztrációját végezték el, egy általuk fejlesztett, működtetett és kiépített digitális adatbázisba rögzítve a kapott adatokat. Komoly feladatnak bizonyult már e projekt pénzügyi szükségleteinek a megszerzése is, hiszen a kongói honvédelmi minisztérium alig rendelkezett forrásokkal s az európai misszió költségvetése is záros keretekkel bírt.

A regisztráció (Recensement) előkészületei hónapokig tartottak. A pénzügyi szakemberek több mint tíz tervvel álltak elő, a helyi katonai, politikai vezetők részére javaslatokat téve a lehetőség szerinti leghatékonyabb és leggazdaságosabb kivitelezés érdekében. Az EU-misszió e téren is komoly problémákkal találta szemben magát, mivel az országban gyakorlatilag nem létezett infrastruktúra (az esős évszak ideje alatt azok az utak is járhatatlanok voltak, úgy ahogy a közlekedést biztosíthatták volna), s a pénzügyi források hiánya is szűkítette a lehetőségeket.

A műveletben résztvevők hosszú és göröngyös előkészületi időszakot követően a gyakorlati végrehajtás során is csak nehézkesen tudták megkezdeni a regisztrációs projektet. Az európai szakértők úgy érezték: „szélmalomharcot vívunk az elemekkel”.

Később Kabila kongói elnök egyenes és határozott utasításának (felelősségre vonási szándékainak kinyilvánítása) eredményeképpen az európaiakkal együttműködő helyi hivatalnokok segítették a tanácsadók munkáját és anyagi támogatást is nyújtottak a projekt megvalósításához. Sokszor az európai tanácsadók úgy érezték, valójában csak ők akarják a reformokat, illetve azoknak e legfontosabb részét végrehajtani (hiszen egy megalapozott adatbázis összeállítása már korábban is megakadályozhatta volna a létszámmal, illetőleg azon keresztül a költségvetési forrásokkal való visszaéléseket, korrupciót. Nem véletlen, hogy a projekt vezetésével megbízott kongói főtisztet többször is életveszélyesen megfenyegették).

Mindent összevetve a pénzügyi szakemberek, közöttük Csajági őrnagy is, komoly tapasztalatokat szereztek a projekt előkészületei során. A Kinshasában elkezdett gyakorlati megvalósítás során az is egyértelművé vált, hogy hiába adott ki Kabila elnök egyértelmű utasításokat, a munka nem folyhatott zavartalanul. Az európaiak tudták, mire kell felkészülni – persze mindig újabb meglepetéssel szolgáltak a körülmények – és próbálták úgy kezelni a situációkat, hogy a lehető leghatékonyabb megoldásokat tudják „szállítani” a kongóiak számára.

A pénzügyi tanácsadó csoport sikeres működésében Csajági őrnagynak is nagy szerepe volt, mivel a projekt pénzügyi, logisztikai biztosításának, végrehajtási folyamatainak tervezése, az EU, illetve egyéb nemzetközi szervezetek részére történő költségkimutatások készítése, majdan a megvalósítás, a logisztikai biztosítás megszervezése, felügyelete, a felmerülő problémák megoldása mind a feladatai közé tartoztak. Az őrnagy részt vett a projekt gyakorlati végrehajtásában is, hiszen szolgálatának második évében (2007 decemberében) fejezték be az első, fővároson kívüli regisztráció levezénylését Bas Congo provinciában, amely az ország legnyugatibb és egyik leggyönyörűbb térsége. Vagyis a projekt végül sikeresen elindult és az európai szakértők segítségével jelenleg is működik.

A pénzügyi tanácsadói csoport tevékenységével párhuzamosan az EUSEC az ország három legfontosabb Katonai Régiójába delegálta a katonai szakértői csoportjait, így Papp alezredes az északon található Kivu Katonai Régióban, Goma városában folytatta szolgálatát, egy 3 fős EUSEC-csoport vezetőjeként. Az ottani szolgálata sem volt könnyűnek mondható, mivel a Laurent Nkunda tábornok által vezetett rebellis erők nem mutattak hajlandóságot fegyvereik letételére, s nem vettek részt az integrációs folyamatban sem, vagyis állandó fenyegetést jelentettek a térségben lakók és a békefenntartók számára. A tábornok által vezetett milicisták a mai

napig komoly fejfájást okoznak a központi kormány hadseregének és az ENSZ békefenntartóknak. A ruandai szabadcsapatokkal összefogva folyamatos támadásokat hajtanak végre a lázadók védtelen települések ellen.

Habár feladatuk végrehajtása során többször kerültek az európai tanácsadók igen veszélyes szituációba, szerencsére minden esetben sikeresen kerültek ki az embert próbáló helyzetekből. Tudni kell, hogy Kivu tartomány Ruandával és Ugandával közvetlenül határos, mely országokból folyamatosan szivárognak be a különböző fegyveres csoportok, terrorizálva a kongói polgári lakosságot. A helybeliek többsége már elmenekült otthonából és az ország más területein rokonoknál, vagy alkalmi menekült-táborokban él. Volt olyan idő, amikor öt integrált dandár (17500 fő) tartózkodott egy időben az alig magyarországnyi méretű, hegyekkel szabdalt és rendkívül nehezen járható területen. Az európai tanácsadók folyamatosan látogatták és segítették a dandárok működését. A kormánycsapatokat kétszer is bevetették Nkunda tábornok fegyveresei ellen, azonban mind a két alkalommal bebizonyosodott, hogy az újonnan megalakított „közös” dandárok még nem alkalmasak ilyen méretű és összetettséggű katonai műveletre, sőt, Nkunda még azt is gyakran elérte, hogy az egykori felkelőkből kiképzett, immáron állami katonák pénzért, vagy csak egyszerűen a szabad rablás kedvéért átálljanak, visszatérjenek

a lázadókhöz. A kormányerőknek mindezek ellenére végül sikerült kiszorítaniuk a tartományból a felkelőket, s nyolc hónap elteltével többé-kevésbé konszolidálódott a helyzet az ország keleti régióiban is. Ezzel egyidőben az EUSEC egy újabb tanácsadó csoportot hozott létre a Katanga tartományban található Lubumbashiban. A tartomány Kongó nyersanyagokban egyik leggazdagabb területe, amelyért az ország történelme során szinte minden fegyveres csoport harcba szállt.

Ide vezényelték át egy francia ezredessel együtt Papp alezredes is, s itt hoztak létre közösen egy akkor még csak kísérleti jellegű együttműködést, amely a későbbiek során példaértékkel szolgált a többi tanácsadó csoport számára. E területeken komolyabb harcok nem folytak, integrált dandárt sem kellett telepíteni, az itt állomásozó reguláris erők elsősorban az ország bevételeinek közel 40%-át adó bányákat voltak hivatva megvédeni. Három hónapot töltött itt a magyar főtiszt, majd 2007. június 1-jén, két éves szolgálat után befejezte kongói tevékenységét. Az őt váltó magyar tiszt 2007 szeptemberében érkezett meg Kinshasába, ahol azonnal meg is kezdte szolgálatát. A magyar tisztek felkészültségét bizonyítja, hogy miután hazaérkezett, Papp alezredes az ENSZ képviselőjében szinte azonnal Nepálba utazott és jelenleg is ott teljesít békefenntartó tevékenységet az UNMIN (United Nations Mission in Nepal) missziójában.

Tapasztalatok

A misszió megkezdésekor Magyarország még alig rendelkezett olyan tisztekkel, akik kellő afrikai te reptapasztalattal bírtak volna, hiszen a korábban hasonló műveletekben tevékenykedők többsége mára már nyugdíjba vonult. Hazánk számára kiemelten fontos, hogy részt vegyen missziós feladatokban, ahol egy specialista jelenléte bizonyos esetekben legalább olyan jelentőséggel bír, mint máshol egy alakulaté (Afrikában különösen nagy a hiány logisztikai, pénzügyi, informatikai, műszaki és repülésirányítási szakemberekből).

A szocialista rendszerben sok diák érkezett Afrikából Magyarországra, közülük a legtöbben még mindig beszélnek magyarul, s pozitív benyomásokkal tértek vissza hazájukba, így a magyarok részvétele az EU afrikai misszióiban kiváló lehetőség a kapcsolatépítésre.

A fejlődő országok, amelyek napjainkban is csak lassan kezdenek kilábalni a problémáikból, elfogadnak bármiféle támogatást, segítséget. Mivel az afrikai országokban igen sok értékes lehetőség van, amelyeket csakis a stabilitás megteremtése nyomán lehet megfelelően kiaknázni, ezért egyre több nemzetközi szervezet és ország indít speciális projekteket a kontinensre.

Afrika a világ egyik legnagyobb nyersanyaglelőhelye, kulturális, vallási szokásait csak ott élve lehet igazán megismerni. Egyénileg ez nem egy egyszerű feladat, éppen ezért fontosnak ítélem meg, hogy mind a Honvédség, mind pedig a „civil” élet más területeiről összegyűjtsük azokat a kellő tudással, tapasztalattal rendelkező személyeket, akik vállalnák Magyarország képviselőjét a kontinensen. Afrika ugyanis nagyon jó lehetőséget biztosítana mind az idegen nyelvek, mind pedig az idegen kultúrák megismerésére, ezek a tapasztalatok a jövőben pedig jelentős „hasznot” hozhatnak Magyarországnak számára.

Végkövetkeztetés

A NATO mellett hazánk más nemzetközi szervezetek is tagja, mely szerint részt kell vállalnunk a béketámogató műveletekben is. Az EU is, és az ENSZ is számos olyan lehetőséget kínál, amelyekben megfelelő tapasztalat birtokában akár aktív, akár nyugdíjazott katonák, vagy civilek magas szinten tudnák képviselni hazánkat. A NATO műveletekhez képest az e missziókban való részvétel jelentősen kisebb anyagi és személyi leterheltséget jelent, miképpen egyszerűbben kivitelezhetőek, mégis jelentős (politikai, katonai, gazdasági, stb.) érdekvédelemteljesítési lehetőségeket hordoznak magukban, hiszen sokkal szélesebb körben teszik lehetővé Magyarország képviselőjét a nemzetközi békeműveletekben.

A cikkben leírtak nem tükrözik a Magyar Honvédség álláspontját.

EGYENLÍTŐI- Afrika

Afrika felszínének jellemző tulajdonsága a nagy területű belső medencék (pl. Csád-, Kongó-, Kalahári-medence) és az azokat elválasztó hátságok, küszöbök (pl. Azande-, Lunda-, Katanga-küszöb) váltakozása. Afrika közepén, az Egyenlítő két oldalán, csaknem szimmetrikusan terül el az afrikai óriásmedencék legszebb példája, a Kongó-medence és peremküszöbeinek vidéke. A bő csapadékú, döntően egyenlítői éghajlatú, esőerdőkkel, illetve a peremeken szárazerdőkkel, nedves szavannákkal borított térszint a Kongó vízrendszerre kapcsolja egységbe. A medence belseje a sivatagok után Afrika legritkábban lakott nagytája.

Írta: Gábris Gyula

Domborzata, felépítése

A KONGÓ-medence Afrika leg-egyszerűbb topográfiai és geológiai szerkezetű, kb. 4 millió km² területű nagytája a kontinens közepén. Az óidős (1–2 milliárd éves) africida kristályos kőzetekben kb. 1000 km átmérőjű, 250–500 m magasságú süllyedék alakult ki, már az ősidőkben, amikor prekambrium végi üledékek rakódtak le benne. A medencét minden oldalról magasabb hátságok (küszöbök) és magasföldek veszik körül. A süllyedékben általában nyugodt településűek az üledékek, de a peremek törésekkkel, gyűrődésekkel és vulkánizmussal érintett, erősen lepusztult térszínek. A medence határait délen a Bié-fennsík, a Lunda- és a Katanga-hátság, keleten a Kelet-afrikai-árokrendszer peremhegyei, északon az Azande- és Adamaua-küszöbök, nyugaton pedig a Dél- vagy Alsó-Guineai-hátság alkotják.

E hátságokon általában a felszínre bukkan az ősi kristályos alapzat, a medencét pedig nagy vastagságban – néhol a peremi hátságokra is kivékonnyodva rátelepedett – üledékek töltik ki. A legidősebb meszes-dolomitos-homokos rétegek még a prekambriumi gyűrődések során átalakultak, palásodtak. A benyomuló vulkanikus telérek környékén ón- és aranyérc, illetve gyémánt (Kasai) képződött. Az óidő nyugalmasabb korai szakaszában homokkövek rakódtak le a megsüllyedő medencében,

majd az ezt követő mozgások magmatizmusa során délkeleti felében (Katanga vagy Shaba) réz-, kobalt-, vas- és uránércet keletkeztek. Az óidő végén képződött homokos-agyagos üledékekben helyenként szénrétegek vannak.

A középidő és a harmadidőszak során a medencében egy sekély, periodikusan kiédesedő beltenger változatos üledékei (homokkő, mészkő) rakódtak le. A harmadidőszak elejétől szinte folyamatos nagyméretű kéregmozgások a szomszédságban létrehozták az Afrikai-árokrendszert, és ezzel együtt a Kongó-medence keleti peremén magasodó, zömmel vulkáni eredetű hegységeket kialakítva, teljessé tették a mélyedés körülzárását. A tengeröbölből lassan összezsugorodva, pliocénre egy kb. félmillió km² kiterjedésű tó maradt vissza. A medence napjainkig folytatódó süllyedése még ezeknek a legfiatalabb rétegeknek is jelentős tektonikus deformációját eredményezte. A hatalmas állóvizet az Alsó-Kongó részben lecsapolta, részben felsőbb szakaszának és mellékfolyóinak hordalékával lassan feltöltötte. A folyóvízi-mocsári üledékek ma már csupán két, az eredetihez képest meglehetősen kicsi tavat (Tumba, Mai Ndombe [területe 2300 km²]) ölelnek körül a medence legmélyebb pontján. A sekély, szabálytalan alakú vízfelületek alacsony, erdős partjait az esős évszakok (április és október) végére elönti a víz, és területük két-háromszorosára növekszik. A folyók

mentén szélesen terjedő alacsony ártéri szintek hatalmas területeken az év tekintélyes részében járhatatlan mocsárvilágot képeznek. E vidékek hasznosítása a közlekedés híján napjainkig megoldatlan. A belső tó eltűntével párhuzamosan alakult ki a Kongói vízrendszere. A medence peremeiről nagy esésű mellékfolyók érkeznek, amelyek völgyüket erősen kimélyítették, és a helyenként kibukkanó kemény alapköveten sok vízeséssel jutnak keresztül. Potenciális vízenergia-készletét tekintve a Kongó-medence peremterülete Földünkön előkelő helyen áll.

Éghajlata, növényzete

A medence középső részét szeli át az Egyenlítő, és a legtávolabbi részei is alig terjednek túl a 10. (déli) földrajzi szélességi körön. Az éghajlati, vízrajzi, növényzeti stb. tulajdonságok látszólag ugyan a földrajzi szélességekkel függenek össze, mégis inkább a medence részeinek eltérő magasságaiból vezethetők le. A medence feltöltött aljzata 500 m tengerszint feletti magasságig terjedően, az 500–1000 m közötti medenceoldal, illetve az ennél magasabb peremküstöbök szintje három különböző régiót alkot.

1. A Kongó-medence területének zöme – a medence legalsó szintje – a kétszakaszos esők övébe tartozik. Kongó-klímának nevezik azt az egészségtelen éghajlatot, ahol a középhőmérséklet egyenletesen magas (25 °C körüli) és a havi középértékek közötti különbség csupán 1–3 °C. A csapadék mindenütt meghaladja az 1500, de sok helyen a 2000 mm-t is, és nagyjából egyenletesen oszlik meg az év során (áprilisi és októberi maximummal, valamint júliusi és januári gyenge minimummal). A levegő magas páratartalma még elviselhetetlenebbé teszi a magas hőmérsékletet. Jellemző meteorológiai állomás Kisangani (418 m-en), ahol az évi középhőmérséklet 25,3 °C, a szélsőséges havi átlagok értéke pedig 24,5 és 26,2 °C. A csapadék sokévi átlaga 1703 mm.

A felszint természetes állapotában buja, több szintű trópusi esőerdő borította. Típusos társulása a forró síkságokon és alacsony hegyvidékeken él. A növényzet itt nagyon sűrű, az erdő szinte járhatatlan. Az esőerdő fontos tulajdonsága, hogy a levézet nem egyszerre hullik le, hanem fokozatosan újul fel, nincs vegetációs szünet, tehát a fák évgűrű nélküliek. Nagy a fajgazdagság. A fényért és a nedvességért folytatott küzdelem eredményeképpen egymás felett hat-hét szintben helyezkednek el a különböző igényű fajok (a több lombkoronaszinten kívül liánok, epifiták szintje, cserje-, gyeper és mohaszint alakult ki). A legfelső szintet az 50 m-ig nyúló óriásfák lombkoronája alkotja. Ezek törzsét a gótikus templomok oldalát erősítő támpillérekhez hasonló, ún. palánkgyökerek támasztják meg. A második

szint kb. 20–25 m magas, ez alatt pedig kis termeltű fákból még egy harmadik „emelet” is kialakult. A cserjeszint gyakori növényei a pálmák. A gyepszinten főleg páfrányok, csipkeharasztok élnek. Az esőerdő sajátossága a sokféle kúszó (lián) és fánlakó (epifiton) növény. Egyes növények epifitonként telepsznek meg a fákon, majd a talajra bocsátott légyökereikkel lassan „megfojtják” azokat.

Sok melegigényes növényt természetnek ebben az övben, közülük azonban csak az olajpálma afrikai eredetű. Meghonosodott azonban a kakaó, a banán, a kaucsukfa, a manióka, a jamszgyökér vagy a fűszerek közül a bors, a vanília. A kiirtott hegyi esőerdők

helyén az erős talajerózióval sújtott lejtőkön sokféle kávé- és teaültetvények létesültek.

A medence magasabb rendű állatvilága különösen a lombkorona szintben gazdag: emberszabású majmok (csimpánz, gorilla), papagájok, kígyók, gyíkok, hangyák és természetes nyüzsögnek. A talajszinten nehéz a járás, csupán a betévedő elefánt és rinocérosz vág csapásokat. Az óriásdisznó és az erdei zsiráf – az okapi – kiveszőfélben van. Ragadozója a párduc, a vizekben pedig az Afrikában mindenütt elterjedt krokodil él.

Kongó „előkelő” helyet foglal el a fakitermelési listán: évi 1800 km² erdőt irtottak ki (kilencvenes évekbeli adat) annak ellenére, hogy a szállítási infrastruktúra (környezetvédelmi szempontból szerencsére) gyengén fejlett. Mégis az országnak ma már csak 52%-án található esőerdő. A kiirtottak helyén másodlagos vegetáció fejlődött ki, melynek jellemzője a viszonylagos fajszegénység.

Az esőerdő kiterjedése az utolsó húszezer évben igen szélsőségesen változott Afrikában. Mintegy 18000 évvel ezelőtt valószínűleg egészen szűk területre szorítkozott (ebből adódhat az afrikai esőerdők

nek a dél-amerikai vagy ázsiai erdőkhez képesti viszonylagos fajszegeénysége): gyakorlatilag csak a mai Kamerun, a Kongó-medence nyugati fele és Közép-Afrika hegyvidéki részein díszlett. E magterületekről indult hódító útjára nagyjából 12000 éve, majd 7–8000 körül érte el a kiterjedési maximumát. Ekkor északon az Azande- és a Felső-guineai-küszöb, délen pedig a Lunda-küszöb gerincéig mindent elborított. Az éghajlat romlása miatt i.e. 3–4000-tól észlelhető a folyamatos visszaszorulás. A természetes folyamatot erősítette a földművelés megjelenése is. Az erdők pusztítása nagyjából 4000 évvel ezelőtt indulhatott meg, elsőként Kelet-Afrikában, de erősebb

Fotó: Huber Péter

bé csak időszámításunk kezdetén válhatott.

A természetes növényzetet az ember hatalmas területeken módosította. Régészeti bizonyítot, hogy több tízezer év óta égetik az erdőket az emberek. Néhány helyen tüzzel terelték a vadászok a zsákmányállatokat, a pásztorok felégették a legelők elszáradt fűvét a jobb sarjadzás érdekében. Vasolvasztás céljára is – mely a Szaharától délre az európaiak érkezéséig kb. 2000 év alatt igen számottevő volt – óriási mennyiségű faszenet termeltek az erdős vidékek fáiból, és sok fa esett áldozatul az építkezések és az egyszerű főzés-sütés miatt is. Az esőerdőt napjaink növekvő népessége egyre gyorsabban irtja, mivel a fa ma is hatalmas érték. A hegyi erdőket főként mezőgazdasági célokra, elsősorban kávéültetvények telepítése miatt pusztítják.

A kilencvenes évek során az erdőirtás egyre fokozódott: a fogyás évi rátáját a 1976–1980 között kb. 0,61%-ra becsülték, ami 1990-re 1%-ra nőtt. Területenként nagy az eltérés; Nyugat-Afrika vezetett a szomorú listát 2,1%-kal, míg Közép-Afrikában csak 0,6%-os az évi fogyás. Összesítve Nyugat-Afrika veszített legtöbbet: csak 11-12%-a maradt meg az

erdőknek 1990-re. Egyenlítői-Afrikában a legjobb a helyzet, itt 52% megmaradt.

A környezet degradációja általános jelenség és szoros összefüggést mutat a lakosság gyarapodásával. Az afrikai népességnövekedési ráta 2,9% (a megduplázódás ideje tehát 24 év), minek következtében a mezőgazdasági területek, a víz, a tüzelő(fa), és más természeti erőforrások iránt hallatlanul növekszik az igény. Mindennek ellenére Afrika zárt erdősegei még napjainkban is sokkal kiterjedtebbek, mint lehetnek az utolsó eljegesedés maximuma idején – mintegy 18000 évvel ezelőtt.

A medence nyugati részén észak-déli irányban húzódó Dél-guineai-hátság ősi kristályos kőzetekből álló fennsíkrendszere nagyobb magassága ellenére a medencéhez hasonló éghajlattal és növényzettel rendelkezik. Középső és északi vidékeit – a szomszédos kameruni Adamaua-hátság lejtőit is – egyenlítői éghajlat uralja, az év során egyenletesen eloszló, a Kongó-medence átlagánál több csapadékkal (2000 mm felett) és állandó magas hőmérséklettel (évi középhőmérséklet 26–28 °C, az évi ingás 2–3 °C). A mocsaras, mangrovés partvidék folytatásában a medence északi részét még legmagasabb pontján is (Mt. Iboundji 1575 m) többszintes trópusi esőerdők borítják, amelyek az erősödő kitermelés ellenére még mindig hatalmas összefüggő területeken díszlenek: Egyenlítői-Guinea területének 62%-át, míg Gabonének 91%-át ma is esőerdő fedi. A terület belső lejtőin hatalmas mangán- és uránérc bányákat művelnek. A vidék déli felén június–július folyamán melegebb, száraz időszak iktatódik az esőzések közé, itt mozaikszerű erdős szavanna terjeng. A hátságot, nyugati lejtőjét és a tengerpartot – a Guineai-öböl partvidékének kisebbik, déli részét – Alsó (Dél)-Guinea néven ismerik.

A Kongó-medence keleti peremét a Kelet-afrikai-árokrendszer keletkezése során kiemelkedett kristályos alapzatra ömlő, főleg bazaltos lávából álló peremhegységek alkotják. A láva legtöbbször nagy kiterjedésű lepények sorozatában települt, s úgy tűnik, mintha az árok réteges falát tortalapokból vágták volna ki. Átlagmagassága 2000 m körüli ugyan (legmagasabb pontjai 3000 m fölé emelkednek), de földrajzi helyzete miatt klímája és növényzete a medencetérészín szerves folytatásává teszi. Az esőerdő igen magasra felnyomul a hegyekben. Alacsonyabb szintjén a kevésszámú keleti síkvidéki gorilla (*Gorilla gorilla graueri*) egyik ritka élőhelyén alapították 1970-ben a Kahuzi-Biega Nemzeti Parkot a Kivu-tó partján. A 6000 km²-nyi területen akkor a gorillák száma 223 volt.

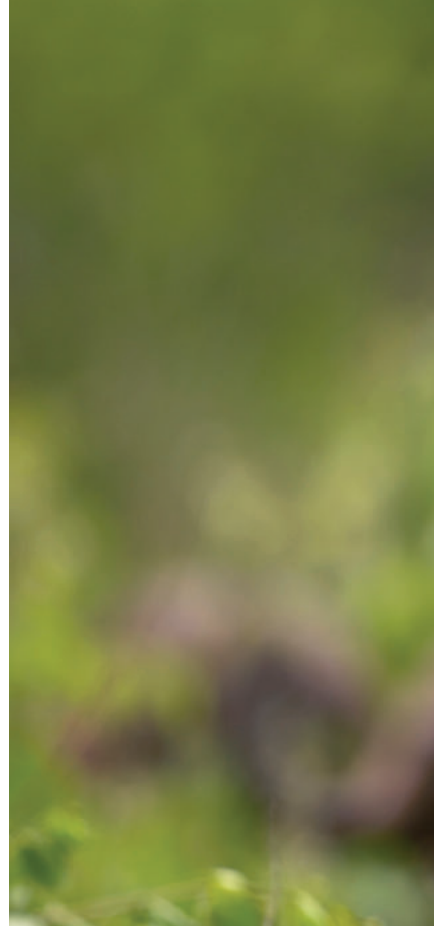
2. A medence déli és északi oldalait, de főként a Kongó, a Nílus és a Csád-tó vízrendszerét elválasz-

tó, kelet–nyugati irányban húzódó Azande-hátság az ún. ubangi-klíma jellemzi. A szárazföld alapzatát képező ősi kristályos kőzetekből egyenletes fennsík-ká lepusztult kiemelkedés legmagasabb pontjai alig érik el az 1000 m-es magasságot. A hátság közepén folyik a Kongó mellékvíze, az éghajlattípusnak nevet adó *Uele-Ubangi* (teljes hossza 2250 km). A hőmérséklet az előzőhöz képest 1–3 °C-kal alacsonyabb, de egyúttal a csapadék összmenyisége is csökken, 2–3 hónapos száraz időszak iktatódik az esőzések közé. Mobaye kisváros például az Uele partján éves átlagban 1656 mm csapadékot kap. Ebből a téli hónapokban 114 mm hullik – januárban csak 5 mm (!) –, míg augusztus–október során összesen 708 mm zúdul a földekre. Az esőerdők helyét ezért az alacsonyabb, kevesebb fajtából álló, de aljnövényzetében a szárazság idején is üde növényzetű szárazerdő – melyben nagy számban nőnek az örökzöld fajok és sok a lián is – és nedves szavanna veszik át. A folyókat galériaerdők kísérik. Az egyre fogyó érintetlen vidékeken nagy védett területek, nemzeti parkok létesültek. A hátság, nevét az azande (vagy zande) népről kapta.

3. A Kongó-medencét határoló hátságok legmagasabb térszíneit a katanga-klíma uralja; a hőmérséklet jelentősen mérséklődik, de a legmelegebb és a leghűvösebb hónapok középhőmérséklete még nem nagyon tér el egymástól (Lubumbashi éves átlaga 20,7 °C, a szélsőségek pedig 16–23 °C között alakulnak). A csapadék viszont általában 1200 mm körüli – többfelé 1000 mm-nél is kevesebb hull – és a száraz időszak 3–4 hónapra növekszik (Lubumbashi évi 1242 mm-e a csapadékos január 261, és a száraz július 2 mm-es havi átlagait takarja).

A csapadék további csökkenése és az egyre hosszabb száraz évszak miatt az összefüggő erdőtakaró felszakadozik. Az erdős szavanna átmeneti zónája, az ún. „miombó”-erdő 15–20 m magas, lazán záródó fákból áll. A szavannák ligetes, füves vegetációja lombjukat nem egyszerre elhullató alacsony fákból (pl. mirrhafa), cserjékből és évszakosan elszáradó magas pázsitfűfélékből áll. Jellemző képét az elszórtan álló 10–15 m magas, ernyő alakú akáciafélék és magányos, vastag törzsű majomkenyérfa adják. Pálmák is előfordulnak a szavannákon: dum- és legyezőpálma. A magas- és törpefűvű, fátlan növénytársulások a legújabb kutatások szerint nem kizárólag klimatikus eredetűek, hanem kialakulásukban nagy szerepet játszott az állattenyésztő ember is. A száraz évszakban az elszáradó fű, a levéltelen fák könnyen lángra kapnak. A hatalmas szavannatüzek nem csak a legelőt vagy termőterületet kereső ember számlájára írhatóak; villámcsapás következtében a történelem előtti időkben is gyakoriak voltak. Az állóvizek partjain, mocsaras területeken papirusz díszlik.

A múlt század közepéig a szavannaterületek fő terménye a cirok és a durrshakóles volt, majd gyorsan elterjedt a kukorica. A piac számára fontos a gyapot, a földimogyoró és a cukornád. Öntözéssel csaknem valamennyi trópusi haszonnövény termelhető ebben az övben.

Az állatvilág emlősökben különösen gazdag erre: antilopfélék, zebra, zsiráf, kafferbivaly, elefánt, orrszarvú, oroszlán, leopárd, sakál, hiéna mind megtalálható. A vizekben krokodil és víziló tanyázik. A madarak közül gyakori a strucc, flamingó, íbisz és a keselyű. A természetvédelem éppúgy hozzátartoznak a szavannához, mint a pusztító sáskajárások.

Vizei

A táj vízrajzi tengelye a Katanga-hátságon eredő 4371 km hosszú óriásfolyam, a *Kongó* (Zaire). Közepes vízhozamát (torkolatában 42000 m³/s), és vízgyűjtő-területét (3690000 km²) tekintve a Föld második legnagyobb folyama. Az Egyenlítőig tartó észak-déli szakaszán a Lualaba nevet viseli. Másik forrása a Luvula (felső szakaszán Luapula). A „Pokol kapujának” nevezett vízeséssorozat előtt felveszi a Tanganyika-tó vizét elvezető Lukugát. Az Egyenlítő környéki híres sellői, zuhatagai egykoron a felfedező Stanley nevét viselték – ma *Boyoma-vízesések*. Ettől kezdve folyása lelassul (a környékbeliek itt már Kongónak nevezik) és kiszélesedve hatalmas

Kaffer bivaly
forrás: www.istockphoto.com

félkört ír le a medence lapos, trópusi erdővel borított, járhatatlan lapályán. Számos mellékágra bomlik, partjait tavak és mocsarak kísérik. Legfontosabb mellékfolyói délről (balról): Lomami, Busira, Kasai (2153 km), míg északról (jobbról) az Aruwimi (kb. 1500 km), az Uele-Ubangi és a Sangha. A Dél-guineai-hátság szűk kapujához érve vize felduzzad és a Malebo (Stanley Pool) nevű állóvizet alkotja. A Kongó-medencéből kiszakadó, s a hátság ősi kőzeteit a Kristály-hegységben (Monts de Cristal) átvágó, kb. 250 km hosszú szakasz 260 m-es szintkülönbségét a folyam 32 vízeséssel győzi le. A torkolattól 180 km-re kezdődő Livingstone (Inga)-zuhatag egykoron erősen megnehezítette a Kongó-medence feltárását, ma pedig jelentős akadály a térség hajózhatósága, gazdasági fejlődése szempontjából. Elkerülése céljából épült a Matadi-Kinshasa vasútvonal. A vízeséseket első európaiként Magyar László érte el a tenger felől 1848 májusában, amikor a kalaberi szultán szolgálatában felfedező úton járt erre. Az Atlanti-óceán mentén elterülő keskeny parti síkságra érve a Kongó kb. 400 m mély tölcseértorkolattal ömlik a tengerbe. Medrének folytatása a tengerszint alatt még 1700 m-es mélységben is követhető.

A Föld nagy folyói közül a Kongó vízjárása egyedülállóan egyenletes, aminek az az oka, hogy vízgyűjtő-területe hozzávetőlegesen egyformán oszlik meg az Egyenlítő két oldalán. Így a félteké-

ken ellentétes időszakban beköszöntő csapadékos hónapok hatására a mellékfolyókon kialakuló árvizeket a főfolyó mérlegszerűen kiegyensúlyozza. Hatalmas vízhozama (torkolatánál 90000–23000 m³/s a nagy-, illetve kisvíze, de már Kinshasánál is 50–60000 m³/s a középvize) ellenére vízesései miatt csak részletekben hajózható. Mellékfolyóival együtt e szakaszok azonban összesen 13000 km-es hajóutat adnak.

Az Oubangui a Kongó legfontosabb jobboldali mellékfolyója. Nevét a Nílus és a Kongó vízrendszerét elválasztó Azande-küszöbön eredő Ouele és a M'Bomou folyók egyesülése után kapta. Előbb nagyjából nyugati irányban folyik, majd nagy kört ír le és dél felé fordul. Bangui környékén szép vízesései vannak. A Kongót Njoudounál éri el, ahol a völgyben egy 20 km széles, hatalmas hordalékkúpot épít. Az Oubangui az egyik legfontosabb közép-afrikai közlekedési útvonal. Egész évben hajózható Bangui-ig, de nagyobb hajók csak júniustól márciusig járják. Egyes szakaszokon a hajózás érdekében mederkotrásokat végeznek és hajósávot jelölnek ki. Vízhozama a torkolatánál jelentősen változik, a kisvíz és a nagyvíz különbsége csaknem tízszeres (1800 és 17000 m³/s).

A Kongó legnagyobb déli (baloldali) mellékfolyója a 2153 km hosszú Kasai. Angolában ered a Bié-magasföldön, bizonyos szakaszon határfolyónak

Leopárd
forrás: www.istockphoto.com

számít a két ország között. E részen több vízesés és sellő tarkítja 6–900 m mély völgyét. Alsó folyásán nyugatias irányt vesz fel, és Kwamouth-nál ömlik a Kongóba, ahol vízmennyisége átlagosan mintegy ötöde a főfolyóénak. Legfontosabb mellékvize balról a Kwango, melynek beömlésétől számítva Kwanak is nevezik. Kongó-medencebeli mintegy 950 km-nyi alsó szakaszán jól, feljebb csak nehezen hajózható.

A Dél-guineai-küszöb belső lejtőin eredő Ogooue (Ogove) nem tartozik a Kongó vízrendszeréhez, de ahhoz hasonlóan vízesések, sellők sorozatát alkotva töri át a kristályos hátságot. A parti síkságra érve lassul, és az Egyenlítő-től délre nagy deltát épít az Atlanti-óceánba. Közlekedési szempontból jelentősége nagy. Torkolati szakaszán egész évben közlekednek, de a novembertől júniusig tartó magasvíz idején a homokzátányok ellenére feljebb is hajózható.

A Luapula felső medencéjében 1140 m-es tengerszint feletti magasságban terül el a Bangweulu-tó, amely a Kongó-medence peremi hátságainak legnagyobb, halakban gazdag állóvíze. A mocsaras, sekély, nehezen meghatározható partvonalú tó területe évszakosan változó: csapadékos félévben 340000, száraz időben viszont csak 13000 km². Nevének jelentése helyi nyelven 'széles víz'. David Livingstone fedezte fel 1868-ban, és a partján halt meg az 1873-as útja során.

Talajok

Az egyenlítői meleg, nedves éghajlaton a felszíni kőzetek erős kémiai átalakulása során vastag málladék-takaró képződik. A talajképződés legfontosabb folyamata itt a szilikátok szétesése (hidrolízis), ami mellett a kilúgzás is fontos szerepet játszik. Ez utóbbi a hidrolízis során kioldott kovásvas elszállítását, a vas- és alumínium-oxidok felszaporodását jelenti. Pontosabban fogalmazva az oldott kovásvas kimosódik (deszilikatosodás) és a mélyebb szintben kvarcként (opál) kiválik. A buja esőerdő alatt a szerves anyagok gyors bomlása miatt meglepően kevés humusz és agyagásvány képződik. Ennek eredményeként sekély termőrétegű, humuszban szegény, erősen kilúgozott, gyenge termőképességű sárgás-vöröses talajok alakultak ki. Egyik fajtájuk – egyben a Kongó-medence legelterjedtebb talajtípusa – a vöröses latosol. Ebben a vas és alumínium-vegyületek összefüggő pad (vaskőfok) formájában halmozódnak fel, amely az erózió következtében felszínre kerülve terméketlen vasas kérget alkot. A másik csoportot a legnedvesebb területek vaskőfok nélküli, homogén szelvényű sárga latosoljai képezik. Az esőerdő kiirtása nyomán nyert földek hamar kimerülnek, ugyanakkor a talajerózió felerősödik, s a terület hasznosíthatatlanná válik. Talajszelvényükben szintek nem különíthetőek el, csak fokozatos átmenetek vannak az anyakőzet felé. A folyóvölgyekben, rossz lefolyású területeken gyakoriak a láp- és mocsártalajok.

Azokon a területeken, ahol az év 1–2 hónapjában megjelenik a száraz időszak, a fenti talajképző folyamatok megszakadnak, gyengülnek: a talaj felső szintjéből kimosódó oldott szilíciumoxid az alsó szintekben felhalmozódik, a helyben maradt vasoxidok pedig a talajt vörösré színezik. A szárazság a szilikátok vándorlását gátolja, s a feltalaj ugyan vörösré színeződik a vasoxidoktól (rozsdavörös talajok), de általában jól fejlett talajszintek különíthetők el a szelvényben: a 2–3 deciméter vastag legfelső vörösbarna szintben viszonylag sok a humusz, alatta vastagabb kilúgzási szint következik, amely a váltakozó mélységben levő alapkőzet fölötti agyagosabb szintbe megy át. A csapadék függvényében a növényzettel együtt a medencének változó talajtípusai is vannak. Az évszakosan nedves trópusi erdők és magasfüves szavannák alatt laterites vörösföld, a

trópusi erdők és cserjések (miombo) alatt fahéjszínű-vörös talaj, a száraz és a sivatagszegélyi szavannák területén pedig szervesanyagban gazdagabb vörösbarna szavannatalaj fejlődött ki. A ritmusosan megduzzadó-összeszáradó agyagok belső nyomása a talajszinteket összekeveri, így sötét (fekete, feketés-szürke), differenciálatlan szelvénye hasonlít a mérsékeltövi füves puszták talajaihoz; régen ezért trópusi csernozjomnak nevezték. Termőképessége kiváló.

Felhasznált irodalom

- Africa South of Sahara 2000. Europa Publications Ltd., London
- Chapman, G. P. & Baker, K. M. (1992): The Changing Geography of Africa and the Middle East. Routledge, London
- Probáld F (szerk.) (2002) Afrika és a Közel-Kelet földrajza. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest
- Grove, A. T. (1996): The Changing Geography of Africa. Oxford, U. Press

Fotó: Huber Péter

A tárgyi kultúra

változásának néhány példája
a Kongói Demokratikus Köztársaságban

Írta: Szilasi Ildikó

A TÁRGYGYŰJTÉS lehet egyfajta sajátos módszer adatgyűjtésre, megfigyelésre, kontaktus-teremtésre, feszültségoldásra a terepen. A tárgyak beszélnek: egy tárgy attól lesz antropológiai szempontból érdekes, ha a mögöttes társadalmi jelenségeket meséli el. Ahogy a társadalom, úgy a tárgyi kultúra is folyamatos, lassú változásban van, és a kettő folyamat hat egymásra. Egy tárgygyűjtemény attól lesz izgalmas és antropológiailag értelmezhető, ha arra használjuk fel, hogy készítőjéről, árusítójáról, ajándékozájának kontextusáról tudjunk meg többet. Tanulmányom célja, hogy összefüggésbe hozzam a társadalmi jelenségeket a tárgyi kultúra változásával, mely jelenséget a közel 200 darabot számláló kongói tárgygyűjteményem néhány példájának bemutatásával is igyekszem érzékeltetni.

A tárgygyűjtés módszertani kidolgozásához Földessy Edina, dr. Sárkány Mihály és Szilágyi Miklós útmutatásai, a Magyar Néprajzi Múzeum Afrika-gyűjteményének leíró kartonjai, a tervureni Közép-afrikai Királyi Múzeum gyűjteménye, és a British Museumban található Torday-gyűjtemény adta meg az alapokat. A gyűjtés során kérdőívet használtam¹, melynek eredményeit a terepmunka után kiegészítettem feljegyzéseimmel, interjúimmal, szakirodalmi hivatkozásokkal. 2005 tavaszán tárgykatalógusomat egy idős kongói fafaragóval is lektoráltattam. A tanulmányban bemutatott ismereteket 2004 tavasza és 2006 ősze között gyűjtöttem a Kongói Demokratikus Köztársaságban, Bandundu, Bas-Congo és Kinshasa megyében.

A tárgyfelvételi ív

A tárgy megnevezése a gyűjtő számára definiálja a tárgyat, tehát nem feltétlenül azt a terminológiát tartalmazza, amit a helyiek az adott tárgyra alkalmaznak. A tárgy helyi neve már sokkal alkalmasabb ennek rögzítésére, ugyanakkor mivel az adott tárgynak esetleg több nyelven ismeretes az elnevezése, ezért létfontosságú az adott nyelv pontos feltüntetése.

A kérdőívben az egyik legrelevánsabb kérdés a gyűjtés helyének és az eladó nevének rögzítése. A származási helyre, valamint a készítőre vonatkozó kérdés már adhat okot bizonytalanságra. A vidéken beszerzett tárgyak esetében a származási hely könnyebben beazonosítható, ugyanakkor a készítőé annál nehezebben.

A készítés ideje több szempontból is nehezen ellenőrizhető adat. Annak következményeként, hogy a kézműves piacon az adott tárgy annál értékeesebb, minél régebben készült, gyakran korábbi időpontot jelölnek meg a készítés valódi idejénél. A gyűjtő kíváncsiságát kielégítendő mondanak egy évszámot, ami számukra teljesen jelentéktelen, ugyanakkor a potenciális vásárló képzeletét történeti távlatokba röptíti vissza. Azt mondják, amit a vevő hallani akar, amitől az áru eladhatóvá válik. Az esetek többségében a tárgy készítési, illetve beszerzési ideje nem számon tartott a készítő, árusító által. Amennyiben mégis információval tudnak szolgálni az időpontra vonatkozóan, ez sokkal inkább eseményekhez, semmint konkrét dátumokhoz köthető: „amikor Masanka elkezdett internátusba járni, akkor hozta”; „amikor Idenga faluból Mulasa átutazóban volt, akkor cseréltük el”, stb.

A tárgy anyaga abból a szempontból is különösen érdekes, hogy a produktum változási folyamatának rekonstrukciós lehetőségét rejti magában. Az anyag változása mutatja a tárgy adaptációját a megváltozott környezet-höz, társadalmi, illetve esztétikai elvárásokhoz. Az anyagváltozás oka lehet a dolog készítési helyének megváltozása, amely során az alapanyag nem válik elérhetővé, így az új helyszínen beszerezhető, helyettesítő anyagok használatához folyamodnak. Jelentősen befolyásolhatja a tárgy elkészítési folyamatát a készítő anyagi helyzete, a rendelkezésre álló szerszámok használata, továbbá a készítés célja.

Bunda asszonyok és gyerekek

A tárgyak funkciójának tekintetében is markánsan nyomon követhető a változás folyamata. Egy maszk, amely korábban szakrális körülmények között készült, ma tucat számra megtalálható a piacon: profanizálódott. Az egykor díszítés nélküli, funkcionális tárgyak, rituális kiegészítők, hangszerek ma dekorációs célból, gazdag mintázattal készülnek. Az alkotás során inkább a forma és a díszítés került előtérbe, semmint a funkció, hiszen a készítő nem társadalmának elvárásait követve, saját használatra, hanem eladásra készíti a tárgyat. Így sem a szakrális kontextus megteremtésére, sem a technikai tökélyre nem törekszik az alkotói folyamat során. Az elkészítendő tárgy megválasztását és elkészítésének módját sokkal inkább a piac szabályai, a kereslet és a fogyasztói igények határozzák meg. A megfelelő dokumentáció nagyban segítheti a tárgy szociokulturális elemzését. A teljes alkotói folyamatot és kontextusát, az alkotót, a helyszínt, az eszközöket, a tárgy tárolását, használatát fontos rögzíteni.

A tárgyak csoportosítása

A tárgygyűjteményben szereplő közel 200 tétel többféle csoportosításra ad lehetőséget: így a használat módja szerinti, a gyűjtés ideje szerinti és a gyűjtés helye szerinti tipizálásra. Beszerzési hely

szerint csoportosítva léteznek a kézműves piacokon beszerezhető tárgyak, illetve azok, melyeket nem találjuk meg a vásárban. Ennek jegyében kerül később bemutatásra Kinshasa város legjelentősebb, központi kézműves piaca, a Bikeko, illetve az ott árusított termékek beszerzésének és készítésének módja, egy vidéki fafaragó család és egy nagyvárosi fafaragó műhely, valamint egyéb alternatív beszerzési lehetőségek kapcsán. A gyűjtemény bemutatott darabjai konkrét például szolgálnak a „turista” piacra termelés általános folyamataira: kicsinyítés, funkcióvesztés, mesterséges antikolás. A társadalmi változás és az adaptáció különböző folyamatai kapcsán látni fogjuk a „modernizációs termékek”, „szegénység” stratégiák szülte, illetve a migráció és hagyományörzés problematikájához kötődő tárgyak példáit is.

Tárgyi kultúra változásban

George Kubler a *The Shape of Time: Remarks on the History of Things* (1962) című könyvében kitér a művészet és antropológia tárgykörében a művészet, mint kategória fogalmát, egyúttal kifejtette elméletét a folyamatos változásról. 14 évvel később mérföldkőnek számító könyvében Nelson Graburn (1976) hozott a témában új gondolatokat a kultúrák találkozásának kapcsán, a művészeti

produktumok megjelenéséről és áruvá válásáról, a turistaművészet kifejlődéséről. Nelson Graburn volt az első, aki művében felhívta a figyelmet az eltűnő művészetekre és megfogalmazta a „negyedik világ” művészetének elméleti jelentőségét. Graburn szerint az e kategóriába sorolható tárgyak csak akkor ismerhetők meg, ha azok készítését és kereskedelmét sajátos társadalmi kontextusukban kutatjuk.

Két évtizeddel Graburn könyve után jelent meg egy újabb nagy jelentőségű, átfogó munka a témában, Unpacking Cultures címmel. A könyvet jártas kutatók, művészettörténészek, muzeológusok, törzsi művészek írták, körüljárva a tárgyi kultúra változását érintő számos aspektust, köztük például a termelés, a komplex piaci rendszerek, az alkurendszer, a feltalálás, az identitás, a sztereotípiák, a gyűjtés és a kulturális önfenntartás problematikáit.

Az ún. „ethnological art” kutatásának módszertanát Herta Hasselberger, a Current Anthropology-ban, 1961-ben megjelent Method of studying ethnological art című munkájában fejtette ki. Hasselberger alapján a számos negatív felhanggal átítatott „primitív”, „törzsi”, „bennszülött” terminológiákat felváltotta az „ethnological art” megjelölés. Definíciója szerint ebbe a kategóriába tartozik minden olyan művészeti termék, melyek nem sorolhatók be a klasszikus szépművészeti kategóriákba, valamint a művészettörténészek érdeklődésére sem tartanak számot. E klasszifikáció felveti annak kérdését: hol húzódik a határ művészet és nem művészet között? A művészek specializálódását a társadalmi hierarchia kialakulása előzte meg. A társadalom vezető rétege művészeti alkotások formájában fejezte ki pozícióját.

A tárgyi kultúra változása Kongóban

Afrika művészetének változását többek között történelmi sajátosságok határozták meg. A 15. századtól kezdődően, a portugálok megjelenését követően az afrikai művészetbe beépültek az európaiak által hozott alapanyagok: az üveg, a tükör, a festék és a papír. A felfedezések kora és a keresztény, valamint iszlám hatás számos tárgyat – főképp kultikus tárgyakat, maszkokat, fafaragványokat – semmisített meg. A gyarmatosítás magával hozta az ajándéktárgyakra való igényt. Később, az infrastruktúrális viszonyok javulásával, a turizmus megjelenésével jelentős befolyás érte Afrika művészetét, kiváltképp a második világháború után. Az afrikai művészet, a művész szerepe és helyzete, a tárgyak funkciója megváltozott: a művész a vásárló igénye és esztétikai megítélése szerint kezdte készíteni tárgyait, megváltoztatva ily módon formát, stílust, méretet, díszítést. Új esztétikai követelmények jelentek meg, kiépültek

a merőben más piaci és közvetítői rendszerek, melynek során az alkotó közvetlenül nem érintkezett a vevővel. Bár e folyamatok bizonyos stílusok eltűnéséhez vezettek, pozitív hatásuk is volt, hiszen a külső hatások új stílusokat eredményeztek, bizonyos művészeti irányzatok fejlődéséhez vezettek.

Szegénység-stratégiák és tárgyi kultúra

Kinshasa lakosságának becsült száma kb. 7 millió fő. Az egy főre jutó éves jövedelem (GDP) 2007-es adatok alapján 300 USD/fő. A munkanélküliségi ráta magas. Amennyiben adódik is munkalehetőség, a bérek rendszertelenül kerülnek kifizetésre, a jövedelmek alacsonyok. A kinshasaiak a bért a SIDA kifejezéssel illetik: Salaire Insuffisant Depuis des Années (francia szó jelentése: évek óta nem elegendő bérezés). A családok sokgyermekesek, a szociális háló nem kiépített, az általános iskolai oktatás sem ingyenes. Kongóban a túlélés egyik feltétele a leleményesség. Több millióan élnek meg újrahasznosított tárgyak értékesítéséből, illetve mikro-szolgáltatások nyújtásából.

A csörgők használatának leggyakoribb helyszínei a gyülekezetek. Kinshasában több mint 700 karizmatikus vagy keresztény ébredési mozgalmat tartanak számon. A gyülekezeti együttlétek, misék szerves része az ének, melyet csörgővel, illetve dobbal kísérnek. A lingala nyelven tshaku-tshakunak nevezett csörgő műanyagból, konzerves, illetve rovarirtó flakonból készül, melyekbe sörös-, illetve üdítőüveges kupakokat helyeznek. Korábban a hasonló funkciót betöltő csörgő fából készült, mives faragással, gazdag díszítéssel.

Az újr felhasznált anyagból készült lábosokat és evőeszközöket autóalkatrészekből, alumíniumból öntik újra. Az alumíniumot tűzben felhevítik, a formát homokkal, egy előkészített földterületen öntik ki. Az „edényöntők” 30–35 darab edényt öntenek ki egy nap. A különböző méretű lábosok, fedővel ellátott edények mellett evőeszközöket, merőkanalat is készítenek.

A sokgyermekes családokat terhelő költségeket, például a tandíjat a kispénzű családok nem képesek kifizetni, így a fiatalok gyermekek egy része is részt vállal a jövedelem szerzésben. A használt anyagokból összetakolt petróleumlámpa-, illetve seprű-árúsítás is a gyermekmunkát példázza, a kötörés, cipőpucolás, aprócikek árúsítása mellett.

A migráció és a tárgyi kultúra változása

Kinshasa egy etnikai olvasztótégely, a migráció fő célpontja a Kongói Demokratikus Köztársaságon belül. A városiasodás és modernizáció következtében megjelenő, az autentikus elemeket a modernnel

vegyítő hagyományörző táncsoportok a fővárosban is megjelentek. Műsorukat az autentikus törzsi táncos rítusaikhoz hasonló, zenés-táncos koreográfiák adják, melyben jelentős szerepet kap az ének, a dob, a mágia vagy „mágia-imitáció” és a rituális kiegészítők. Mind a készítés kontextusa, mind az előadás módja, funkciója eltér a hagyományostól.

A jakák rituális öltözetéhez az általuk lakott falvaktól kb. 600–650 km-re lévő Kinshasában jutottam hozzá. A hagyományörző táncsoport, a Ballet Nsanda a férfiak beavatási szertartását adja elő városi környezetben. Hagyományosan a beavatásra várók a beavató vezetésével (mukalani) több hónapra elhagyják otthonukat. A bozótiskolában ezen idő alatt elsajátítják a további közösségi életük során hasznos tudást: a közösségi élet szabályait, a vadászat fortélyait, a dobolást, a gyógyítást, az ehető és mérgező növények megkülönböztetését. Azon felül, hogy a mindennapi élethez szükséges ismereteket megtanulják, misztikus beavatás is folyik, melynek része többek között a tűznyelés, illetve az ág arcon történő átszúrásának próbája (mbila).

A beavatásra várók háromszög alakú, tollal díszített fejfedőt viselnek. A toll a kekele madaré, mely ritka egyed, befogása rendkívül nehéz. A fejfedő neve Kibambala, amely a jaka kubamba igéből (jelentése: ragasztani) származik. A beavatandók nyersszínű rafia szoknyát hordanak, amely eredeti kontextusban szabadon hagyja és szellőzni engedi a körülmetélés után még gyógyulófélben lévő sebet. A beavatandó fiúk testüket piros porral (kula) festik be. „Aki befesti magát, átváltozott, nem evilági ember.” A kakungu maszk használata is a rituálé része. A kakungut a szertartás helyén leszúrák és körbe táncolják, melynek célja a helyszín megtisztítása, a rossz szellemek elűzése.

A megváltozott városi környezet a rítus felépítésére, funkciójára, az öltözet készítésének módjára is hatással volt. A táncsoport szereplői a rafiaszoknya alatt boxer vagy biciklisnadrágot viselnek. Az előadásokat „megrendelés alapján” prezentálják. A helyszínhez és a megrendelő igényeihez igazítják az előadás hosszát, a résztvevők összetételét és létszámát. A performanszok kinshasai hotelekben, a FIKIN vásárcsopontban, gyászalkalmakkor kerülnek megrendezésre.

A pendé tárgy-együttes háttere hasonló az ismeretett jaká öltözetéhez. A jellegzetes, pendé maszkos rítust mind a fővárosi, mind pedig a pendék lakta Kvilu folyó körzetében, Bandundu megyében, eredeti helyszínén is megfigyeltem. A kongói vidékről a fővárosba vándorolt pendék remekül alkalmazkodva a civilizált környezethez, rítusaikat a körülményekhez adaptálva hagyományörző táncsoportokat

hoztak létre. Az új környezet változást eredményezett tárgyi kultúrájukban. Eredeti lakóhelyükön a kiegészítők, szoknyák, pomponok rafia-pálma leveleléből készített, szárított és színezett növényi rostokból vannak. Kinshasában az öltözetet – alapanyag hiányában – műanyag szatyor vékony csíkokra vágott darabjaival helyettesítik. A bokacsörgők magvak és termények helyett sörös és üdítő üvegek kupakjaiból készülnek. A nyakláncokat fémpénz, kulcs, borotvapenge és egyéb termékek díszítik. Míg a fővárosban kulturális termékként árult kela és mungonge maszkos figurák meghatározott alkalmakkor a nézőközönség „szórakoztatása” végett „jönnek ki”, addig vidéken a maszkos ceremónia szabályozott, többlépcsős beavatási szertartáshoz kötött.

Globalizáció és a tárgyi kultúra

A globalizáció jelentősen kihat a tárgyi kultúrára, elsősorban a viseletre. Az Európából érkező „second-hand” ruhabálák, és a nyugati divat viseletváltozást eredményeznek. A hat yardnyi anyag elnevezése kimbundi, melyet három részre, ún. liputára vágunk. Ebből a három különálló részből áll össze a hagyományos kongói női viselet. Az egyik anyagdarabból hosszúszoknya, a másikkól felsőrész, a harmadikból pedig többfunkciós kendő készül. Férfjes asszonyok általában két liputát hordanak alul, tehát dupla szoknyát, szemérmük eltakarása végett. A harmadik két yardos anyagdarab szituációtól függően több célból használatos. A harmadik rész szolgál gyerekhordó batyuként is, melyet az asszonyok a hátukra erősítenek, de használják még lepedőként és takaróként is. A férfiak többsége napjainkban európai viseletet hord, inkább a nők ruhatárában találhatók meg a klasszikus szabású darabok és az afrikai mintájú textilekből készült ruhaneműk. A ruhatextileket mintájuktól függően jelentésekkel teli fantázianevekkel illetik:

ABC – az ABC betűit tartalmazó kendő

Eswi yo wapi? – Hol viszket neked?

Jezus Kimbundi – Jézus motívumokat tartalmazó kendő

Maria Kimbundi – Szűz Mária képét tartalmazó textil

Mbanda Zoba – Buta riválisom

Mon mari est capable! – Képes a férjem...

Pelisa Ngwasuma! – Indul a buli (az egyik sörgyár elterjedt szlogenje)

Soso – Csirke

Werrason – Egy híres kongói muzsikusz nevére utal

A politikai szereplők üzenetei, programja, arcképei a textíliákon is megjelennek. Gyakran díszleg kendőkön Joseph Kabila, a Kongói Demokratikus

Petróleumlámpát árusító kisfiú

Köztársaság államfőjének képe, alatta „együtt újjáépítjük az országot”, illetve „én Joseph Kabilára szavazok” felirattal. A propaganda célú textilek legyártatása és hordása jellemző marketingeszköz Kongóban. Egyházak, valamint non-profit és jogvédő szervezetek is készíttetnek hasonló feliratokat tartalmazó textíliákat.

A globalizáció a fogyasztási termékek terén is változást hozott. A Maggi főzőkockától az Omo mosóporon át a „Vache qui rit!” sajt-kockáig az importált fogyasztási cikkek tömkelege érhető el. Sajnálatos, hogy Kongóban – feldolgozó üzemek híján – a helyben termő gyümölcsből készített üdítők importtermékként kerülnek vissza az országba. Egy jellemző kinshasai mini bódé árukészlete a következőkből áll: kis kiszerelésben Omo és Klin mosópor, tejpor, főző- és mosószappanok, cigaretta, gyufa, gyertya.

Beszerezési rendszerek

A Bikeko Kinshasa központi piaca. A bikeko lingala szó, jelentése szobor. A piac Kinshasa központjának, Gombe elnevezésű negyedében található, az impozáns Boulevard du 30 Juin sugárút végén, a központi pályaudvar mellett. A piac két részre oszlik: egyik felében fafaragványokat és ajándéktárgyakat, míg másik részében festményeket tudunk vásárolni. A piac fedett, kétsornyi, számozott fabódéból áll. Az első sorban főként ajándéktárgyak kaphatóak: malachit készítmények, sakktáblák, fából faragott dobozok, tartók, csontból, illetve fából készített ékszer, réz és elefántcsont ajándéktárgyak, valamint krokodil- és kígyóbőr pénztárcák, táskák. A második sorban fafaragványok, maszkok, botok, pipák, fétisfigurák kaphatóak. Mindazok a

profanizált szobrok, maszkok, tárgyak, amelyek egy afrikai művészetről szóló könyv Kongóról szóló fejezetében fellelhetők. A tárgyak egy jelentős része dízesebb, művesebben faragott az eredeti, „autentikus” darabnál. Jellemző a tollakkal, kivert szegecsekkel való díszítés. A tárgyak annál értékesebbek, minél régebbiek, azaz minél korosabbnak tűnnek, ezért az eladók, mint egyedülálló antikot kínálják azokat az avatlan szemű vásárlók számára. A fafaragók a módszerek széles skáláját alkalmazva másolnak és „antikolnak”, tudatosan hamisítva az eladásra szánt darabokat, egyáltalán nem törekedve technikai tökélyre az alkotói folyamat során. A másolás, kölcsönzés sohasem passzív, a közvetlen hatások, az adott társadalmi rendszer és a művész személyisége meghatározó szerepet tölt be a másolás folyamatában.

Fafaragók vidéken

„Elindultunk Matadiból, a Kongói Demokratikus Köztársaság legnagyobb kikötővárosából a 125 km-re fekvő Bomába, a portugálok egykori rabszolga-kereskedelmi központjába. Az út jó minőségű, csak elvétve találkozunk áruszállító teherautókkal, melyek tetején rendszerint emberek utaznak. Az autót út mindkét oldalán sötétbarna, a jombe törzs által lakott falvak követik egymást. A környéken élők egykoron az autótól távolabb, elszórtan éltek, később azonban közelebb települtek, hogy zöldséget, gyümölcsöt, maniókát, valamint antilophúst áruljanak az elhaladók számára.

Egy Mataditól 60 km-re fekvő, jombe faluban hosszabb időre megpihentünk. Korábban már érdeklődtem, melyik faluban vásárolhatnék „autentikus” tárgyakat, fafaragványokat. Kinzav-Mvuetébe irányítottak, ahol néhányan faszobrászattal foglalkoznak. Így jutottam el Masunguku Mulengi Bonához, aki barátságosan invitált konyhájába. Zsákokból rakta ki az asztalra portékáit: csörgőket, szobrokat, botokat. Eladónk minden darabról mondott egy-két szót: ez egy kuba szobor, ez egy teke bot, stb.”

Terepnapló, 2005. április, részlet

Masunguku Mulengi Bonától sok részletet megtudtam a tárgyak készítéséről. A konyhája melletti „szeméttelepen” szétszórtan hevertek a kongo és jombe stílusú álló fétisszobrok, szögfétisek, csörgők és egyéb fafaragványok. Bona a művészeti albumokból kimásolja azt a kongói tárgyat, amelyet el szeretne készíteni. Mivel az évek során jól megismerte a vásárlók igényeit, pontosan tudja, mely tárgyakat érdemes elkészíteni. A faanyagot a közeli erdőből szerzi be. A kivitelezéshez különböző méretű, vastagságú, funkciójú vésőket használ. Miután a kí-

Fafaragó műhely

vánt forma kész, kezdődik a tárgy mesterséges „öregitése”: több napon keresztül füstölik, szemét alá rejtik, „makasut” kennek rá (ami akár cipópaszta is lehet). A tárgy csak akkor kerül értékesítésre, ha már nagyon réginek tűnik.

Ebben a Bas-Congo megyei atelier-ben Kongó különböző vidékeiről származó művészeti stílusokat követnek. Szuku, teke, kongo, jombe tárgyak egyaránt készülnek a műhelyben. A kedvelt tárgyak közé tartoznak a csörgők és fétisszobrok, hiszen a környékbeli törzsek művészetéből a szög- és tükörfétisek a legismertebbek, melyek alkalmazása a nkiszi kultuszhoz kapcsolódik. A fétis a portugál feitico és a latin factitius szóból származik. Jelentése: ember által készített tárgy. A nkiszi az elhunyt szelleme, amelyet megfelelő eljárással „befogadnak”, és egy szoborba vagy más tárgyba „belevisznek”. A nkisziket főleg gyógyításra és betegségek elhárítására használják. Erejüket a rájuk akasztott orvosságos zacskó vagy a hason lévő és tükörrel lezárt, máskor a fejen vájt üregbe helyezett mágikus szubsztanciától kapják. A szobrokba vert szögek, nyílhegyek, kések, fémdarabok jelentéséről eltérő adataink vannak, minden valószínűség szerint a nkiszi erejének, hatékonyságának a növelésére szolgálnak. A fétisek kidolgozására aránylag kevés gondot fordítanak, legfeljebb a fej finomabb megmunkálásával törődnek. A nagy, egy méter magasságot is elérő figurák rendszerint nélkülözik a nemi jelleget, többnyire talpazaton állnak, jobb karjuk fenyegetően felemelkedik.

A teke főnöki díszbot a falufőnökség intézmény-

nyéhez kapcsolódik. A hagyományos falufőnökség intézménye mellett párhuzamosan létezik az állami közigazgatási, döntéshozói és igazságszolgáltatási rendszer. A gyakorlatban a két rendszer illetékességi körének elhatárolása problémát okoz pl. földosztás, vagy házasságkötés esetében.

A vidéki műhelyben hangszerek, illetve hangtovábbító eszközök is találhatóak: dobok és kürtök töltik be ezt a funkciót. A résdobot és a szarvkürtöt közösségi alkalmakkor a falu lakosságának összehívására használják haláleset, vagy egyéb közérdekű közlemény bejelentése esetén.

Fafaragók Kinshasában

A Bikeko piac tárgyainak egy része az előbb leírt módon, vidéki fafaragó műhelyekben készülnek, ugyanakkor jelentős mértékben megerősödött a kinshasai fafaragó ipar is. Fából faragott dobozok, csont- és faékszerek, maszkok és egyéb kézműves termékek tucatjai készülnek a fővárosi műhelyekben. Interjúimat és megfigyeléseimet Kinshasa leg-sűrűbben lakott negyedében, Masinában végeztem. A városrészt a helyiek „kínai negyednek” is nevezik, kizárólag zsúfoltsága miatt. Egy szűk utca eldugott házának kapuja mögött, a kertben folyik az alkotómunka. Hárman készítik a maszkokat, faragványokat. Az idősebb mentor csendesen, nyugodtan alakítja a tárgyakat, fel-felnézve a két fiatal munkájára, kijavítva őket, ha nem megfelelő vésővel kezdenek neki a motívum kifaragásához.

Interjúrészlet az öreg fafaragóval:

- Min dolgoznak most?

- Most egy pendé maszkot készítünk, nyugati-kasai stílusban. Ez egy ceremóniális maszk, Tshikapa régióból. Készítünk még ivópoharat, két fajtát: nyeleset és nyél nélkülit. A nyeles ivópoharat a falufőnök használta, a nyél nélküli változat pedig házassági alkalmakra készült. Készítünk még díszesen faragott szekrényt is, melyben a falufőnök ékszereit, pengéjét tartotta. A szekrényt faragott emberalakzatok tartják.”

A mesterséges antikolás és füstölés itt is jellemző, de más módon történik, mint vidéken. Egy felhevített vasdarabbal dörzsölik be aprólékosan a tárgyat, ettől lesz sötétbarna színe. A kertben egy kb. másfél méter átmérőjű antikoló-gödört ásnak. A gödörbe helyezik a tárgyakat, majd szemetet tesznek rá, s az időjárás viszontagságaira bízzák a többit. Ilyen és ehhez hasonló műhelyek Kinshasa-szerre működnek. A különböző műhelyek eltérő tárgytipusok elkészítésére specializálódnak: van, ahol fétéseket és maszkokat, máshol különböző méretű ékszeres dobozokat és ládikákat készítenek. Léteznek olyan kisvállalkozások, ahol öt-hét férfi készíti nagyüzemben a henger, téglalap vagy négyzet alakú dobozkákat.

Légi beszerzés

A pendé törzs művészete rendkívül gazdag, változatos. A rítusok során megmutakozó maszkos

száma húsz fölé tehető. Három pendé stílus területet különböztetünk meg: a Kvilu bal partját, vagyis a Kvilu és Lutshima folyó közötti régiót, Katundut a Kvilu és Loange folyó között, valamint a Kasai régiót keleten, a Kvilu és a Kasai folyó között. A pendé maszkok a kongói művészet remekei közé tartoznak. A British Museum Torday-gyűjteményében található pendé maszkok száma legalább tízre tehető. Az 1925-ben gyűjtött Delhaise-kollekció kilenc különböző maszkot tartalmaz, a Delhaise feljegyzés a „bapendék táncáról” 22 különböző maszkot ír le. A tárgygyűjteményben szereplő pendé maszkok a mungonge és a kela rítusok (körülmetélést követő próbatételek) kellékei. Az esti mungonge során a fából faragott mbuya maszkok vonulnak fel, melyek a falu tipikus karaktereit személyesítik meg. A kela rítus titkosabb és szabályozottabb, mint a mungonge. Ez utóbbit ritmikus zenéje, dinamikus tánca és karakteres maszkjai miatt szórakoztató célból is megrendezik.

A Bikeko piac

A Bikeko piac a kézművesipari értékesítés központja Kinshasában. A piacra mind vidéki, mind fővárosi fafaragó műhelyekből érkeznek portékák, illetve távolabbi helyekről is légi szállítmányozással, esetleg a beszerzők által végzett gyűjtőkörutak ered-

Jaka hagyományörző táncsoport

menyeképpen. Az árat a vásárlási aktus kontextusa, a tárgy kora, díszítettsége és mérete határozza meg. A piacon a vásárlás kötelező része az alkudozás. Az áralku végén szokás, hogy az eladó az árat megtoldja egy sör vagy kóla árával. Az alku időigényes folyamat, így ha a vevő rövidre kívánja zárni az egyezkedést, magabiztosan el kell indulnia a piac kijárata felé. Ha az eladót érdeklí az üzlet, a vevőt úgyis követni fogja.

A helyiek a jó nő alkuszokra, vagyis azon hölgyekre, akik „ügyesen csinálják a kokakolát”, a „Mama Paulina” kifejezést használják. Ha az alku lingala nyelven kezdjük, mégpedig azzal, hogy az eladót biztatni kezdjük egy számunkra kedvező ár elfogadására (Pesa ngai talo malamul!), majdnem biztosra vehető az ügylet sikeres kimenetele. Az eladó ebből érzékeli, hogy nem „Gombe mundelével” van dolga, vagyis, hogy tisztában vagyunk a helyi szokásokkal.

Az eladói attitűdök a napszakokkal együtt változnak. A legrugalmasabb árakat este, közvetlenül a piac zárása előtt ajánlják az eladók. A munkanap vége felé az árusok szemrevételezik az aznapi forgalmat, és a nap „utolsó sanszaként” („nzombo le soir”), sokkal engedékenyebben mérlegelik az utolsó potenciális vásárló árajánlatát. Sőt, ilyenkor az árusok nemcsak rugalmasabbak, de megragadva az alkalmat rámenősek is lesznek. Többen követik, valósággal „üldözik” az estefelé kószáló lehetséges vásárlókat.

A Bikepo piac egy művészeti olvasztótégely, Kongó szinte minden művészeti régióját példázva kerülnek ide a termékek. Az északi azande gitártól a nyugati jombe fétisfiguráig sokféle portéka megtalálható. A piac árukészletét nagyban meghatározza a kereslet és a vásárlói kör (helyiek, katonai, diplomáciai szolgálatot teljesítő külföldiek, üzletemberek, civil szervezetek munkatársai, esetleg a csekély számú turista) igénye. A piacon kapható termékek között gyakran találhatunk szuku házassági ivópoharat, csokve szerencsehozó tálat, különböző fétiszsobrokat, teke maszkokat, kuba itomba jósló figurákat.

A kisméretű pende babák jól példázzák a kicsinyítés folyamatát, amely a tourist art egyik jellemző hatásának tekinthető. A pende maszkos, rafia ruhába öltöztetett babák minganji és mungone maszkos karakterek. A kisméretű maszkok hű mását adják az eredetieknek, viszont funkciójukban merőben különböznek azoktól: főként kulcstartóként, díszként használják ezeket. Az azande hárfá vagy gitár a Kongó északkeleti tartományaiban élő mangbetu-azande törzs hagyományos népi hangszere. A tipikus azande női hajviselettel ábrázolt, női faragott fej a gitár vigyázója. A hangkeltő fűrész tetejére bőrt

feszítenek. Az azande hárfát a törzs férfi tagjai, illetve az azande vándorló muzikusok használták dalik kíséretéhez. A piacon beszerezhető azande gitár egyúttal tipikus példa a turistáknak való termelésre, melynek egyértelmű jellemzője, hogy a hagyományos tárgyhöz képest a funkcióját veszített, piacra készített darab túldíszítetté válik.

A kézműves piacon nem beszerezhető tárgyak

A kézműves piacokon jellemzően nem beszerezhető tárgyak általában díszítések nélküli, egyszerű használati darabok (kosarak, edények, kapák, tálak, sziták), melyek alkotóit nem vezette dekoratív vagy reprezentatív célok szolgálata. A korai tudományos tárgygyűjteményekkel szembeni kritikaként fogalmazódott meg, hogy a gyűjtők gyakran a rituális és vallási élethez kapcsolódó tárgyak gyűjtésére koncentráltak. A Magyar Néprajzi Múzeum Bornemissza Pál által gyűjtött kelet-afrikai tárgyanagának tudományos értékét és jelentőségét növeli, hogy a gyűjtő munkája során a mindennapi eszközöknek ugyanolyan fontosságot tulajdonított, mint a „rituális tárgyaknak”. A Kongó-kutató Torday Emil is arra törekedett 20. század eleji tárgygyűjtései alkalmával, hogy gyűjteményei a mindennapi élet különböző tevékenységeit érintsék: több ezer tételt számláló gyűjteményében rengeteg használati tárgy találok, többek között kanalakat, ivópoharakat, fésűket, tukula festéktartó dobozokat, stb.

A Kongói Demokratikus Köztársaságban elterjedt használati tárgyak közül kiemelném a székeket és háttámaszokat. Ezek a társadalom minden tagja számára elérhetőek voltak. Megkülönböztethetünk ugyanakkor olyan üldalkalmatosságokat, amelyek hatalmi szimbólumokkal bírtak, illetve használatuk társadalmi státuszhoz volt kötött. Itt érdemes megemlíteni az úgyszintén egyszerű használati tárgynak számító, mégis antropológiai értelemben rendkívül „beszédes” hátikosarakat. Kinshasától 70 km-re, a tekék lakta Matonge faluban sikerült beszereznem egy, helyi nevén mujendének nevezett, Bas-Congo megyéből származó darabot. Formáját tekintve minden kétséget kizárólag nagy hasonlóságot mutat az Atlanti-óceán partvidékén élő törzsek sófinomító és -tároló kosaraihoz.

A 2006-os lukambai tárgysorozat begyűjtése számos módszertani tanulsággal szolgált számomra. Egyrészt a gyűjtés, a vásárlás, az ajándékozás kontextusa sokat elárult a helyiek hozzám való viszonyulásáról. Másrészt a tárgyfelvételi ív egyszerű kérdései kapcsán az információk egy sor, egyéb jelleghű kulturális aspektusra is rávilágítottak. A fejtetőn hordott kosár gyűjtése kapcsán például szóba került a bunda törzs időszámítási rendszere, a nzaza is.

A művészet kultúrán belüli szerepének meghatározása miatt is fontos a kézműves piacokon nem fellelhető tárgyak tanulmányozása. Egy effajta összevetés tanulságos lehet a piacra készült, funkcióvesztett, illetve a funkcionális használati tárgyak különbségeinek megfigyelésére. Továbbá ismereteket szerezhetünk arról az értékelési-rendszerről, mely megmutatja, mi tartozik a piacon árult „kelendő”, „tetszetős”, ajándéktárgyak kategóriájába, és mi nem.

A változó afrikai művészet és tárgyi kultúra jöcskán tartogat még megismerni valót a kutatók számára, főképp, ami a populáris, vagy modern művészetek kibontakozását jelenti, mely folyamat ugyan már tart, de még nem teljesedett ki igazán.

Jegyzet

- 1 A kérdőívben a következő kérdéseket tettem fel: tárgy cikkszám, tárgy megnevezése, tárgy helyi neve (nyelv), gyűjtés helye, eladó, származási hely/készítő, készítés módja, készítés ideje, anyag, funkció, dokumentáció, ár, gyűjtés ideje, módja, gyűjtő.

Felhasznált irodalom

- Boglár Lajos: Etno-esztétika bevezetés in A tükör két oldala. Nyitott Könyvműhely Kiadó. Budapest, 2005.
- Boglár Lajos: A túlélés mechanizmusaihoz: Adaptív értékek in Szimbiózis. 1992/1
- Bols, Dr. A.: Initiation a la sociologie africaine. B.E.C., Kinshasa, 1970.
- Clearhout, G. H.: The concept of Primitive Applied to Art. Current Anthropology. Vol. 6. No. 4. October, 1965. pp. 432-438
- Csillag Gábor: „Nálunk sincs úgy...” Geertz, Harris és a művészet-antropológia kontextusa in Motogoria. Tanulmányok Sárkány Mihály 60. születésnapjára. MTA Politikai Tudományok Intézete Könyv Kiadó Kft. Budapest, 2004
- Devisch, R.: Parody in matricentered christian healing communes of the sacred spirit in Kinshasa. Centre for Africa Research, Katholieke Universiteit Leuven
- Devisch, R.: Treating the affect by remodelling the body in a Yaka healing culture. Lambek, M and Strathern: Bodies and persons item 66. (127-157)
- Graburn: Ethnic and tourist arts. University of California Press, London, 1976.
- Hasselberger, Herta: Method of studying ethnological art. Current Anthropology. Vol. 2. No. 4. October, 1961.
- E. Herold: The Art of Africa, tribal masks. Artia, London, 1967
- J. Hála, G. Vargyas: Occasional papers in anthropology 4. H. von Bandal, a Hungarian geologist in Western New-Guinea
- Kazadi Tole: Objects and people. Relationships and transformations in the culture of the Bambala in African Material Culture. Indiana University Press. Bloomington and Indianapolis. 1996
- Laman, Karl: The Kongo 1-III. Petterson-Almqvist- Wiksell- Ohlssons, Stockholm, Uppsala. 1953-1962
- Lawal, Babatunde: Art, Gender, and Social Harmony in an African

Yombe szögfétis

- Culture. University of Washington Press. 1996.
- Lengolo Guyigisa. Mukanda, l'école traditionnelle pende. CEEBA. Paris
- Mack, John: Emil Torday and the art of the Congo 1900-1909. University of Washington, 1991
- Frans M. Olbrechts: In search of Art in Africa. Antwerp Ethnographic Museum, 2001
- Olu Oguibe, Okwui Enwezor: Reading the Contemporary. African Art from Theory to the Marketplace. Institute of International Visual Arts, 1999
- Régi Tamás: Észak-kenyai nomadizmus a 21. században. Paló példája. Tabula 2005. 8:1
- De Sousberghe, L. Les danses rituelles mungonge et kela des ba-Pende (Congo-Belge). Bruxelles, 1956. Acad. Roy. Science Coloniale. N.S. IX.,1 (Ethnographie)
- De Sousberghe, L. De la signification de quelques masques pende shave des shona et mbuya des pende. Zaire, 1960, XIV, 5-6. 505/531
- Steiner, Christopher B: African art in transit. Cambridge University Press, 1994
- Strother, Zoe in African Arts. 1995. Vol. XXVIII/2
- Sárkány Mihály: A közösségek közötti csere. MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest, 1998
- Szilágyi Miklós: Bevezetés a néprajzi muzeológiába. Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar. Néprajzi Tanszék, Debrecen, 2003
- Vidacs Bea: Descriptive Catalogues of East African Objects collected and written by Baron Paul Bornemissza in 1902-1903. Néprajzi Értesítő. Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest, 1980.
- Zvernemann, Jürgen: Culture History and African Anthropology. A century of research in Germany and Austria. Uppsala Studies in Cultural Anthropology 6. Uppsala, 1983.

Tárgykatalógus

Muyende, Matonge

Csokve varázstál, Bikeko piac

Szita

Teke maszk, Bikeko piac

Seprü

Pende maszk

Azande bárfa, Bikeko piac

Tál

Főnöki fejdísz

Minganji maszk

Rongylabda

Csörgő, grelot

Pende babák

Kabila textil

Csörgő, Tshaku-tshaku

Lábas

Tundu maszka

Kürt

Bódé árúkészlete

Tippu Tip:

egy birodalomépítő rabszolgakereskedő Kongóban

Írta: T. Horváth Attila

HA AFRIKA gyarmatosítása szóba kerül, általában az európai hódítók törekvéseire gondolunk, pedig volt néhány nem európai birodalomépítő kísérlet is. Ilyen volt a zanzibári szultánok igyekezete, hogy a szigetekhez közel lévő kontinens partvidékét fokozatosan befolyási övezetüké, egyfajta gyarmatukká tegyék. Ez a folyamat új lendületet vett, amikor a 19. század második felében hatalmas szegfűszegültetvények jöttek létre a szigetek, amelyek működtetéséhez sok (rabszolga)munkaerőre volt szükség. A legjelentősebb szultánok – mint például Seyyid Said (1804–56), aki ománi birodalma székhelyét 1840-ben Zanzibárra helyezte, vagy Seyyid Bargash (1870–88), aki nagy építkezésekbe fogott és igyekezett a britekkel jó kapcsolatokat kialakítani – nem lehettek volna sikeresek azok nélkül a vakmerő kereskedők nélkül, akik a kockázatos karavánutakat tettek meg és ha kellett ravaszsgal, békés úton,

néhol harccal érték el céljukat, miközben áruikkal, főként elefántcsonttal és rabszolgával a szigetek kereskedelmét fellendítették.

Ennek a rétegnek volt emblematikus figurája Tippu Tip, eredeti nevén Hamed ben Muhammed el-Murjebi. 1840 körül született gazdag és befolyásos muzulmán kereskedőcsalád tagjaként Zanzibáron. Ennek is köszönhető, hogy jó modorát, tekintélyt parancsoló személyiségét az összes vele kapcsolatba kerülő utazó kiemeli.

Apja Tabora környékén kereskedett és korán bevezette fogékony fiát az üzletkötés fortélyába, aki így már 12 évesen megtehetette első útját, amelyet későbbi életében még négy hosszabb követett. Ezek az utak gyakran több évig is eltartottak, a legjelentősebb, harmadik út például 1870 és 1882 között tizenkét évig tartott. Ekkor építette ki Tippu Tip a Lomami és a Lualaba folyók mentén sajátos „birodalmát”, amely ugyan nem hasonlítható össze a

később az európaiak által elfoglalt gyarmatok szerveztségével, de amely mégis kivívta az ide érkezők csodálatát.

A kezdő lökést az adta meg, hogy Tippu Tip virágzó kapcsolatokat alakított ki az elefántcsontban igen gazdag Manyema területen élő tetela népcsoport főnökével, Kasongo Rushie-val. A kapcsolat egy vélhetően fiktív rokonság felemlítésével kezdődött: Tippu Tip afrikai származású, annak idején rabszolgaként a partvidékre kerülő nagyanyjáról úgy beszélt, mintha Kasongo nővére lett volna. Kasongo megörült a hirtelen felbukkanó „rokonnak”, akinek ráadásul lőfegyverei is voltak. Az öreg uralkodó végül Tippu Tipre hagyta a főnöki tiszteletet, aki immár „hagyományos” vezetőként nagy lendülettel kezdett terjeszkedni. Néhány év alatt – véres harcok árán – sikerült egész Manyemát a fennhatósága alá vonnia. Két fontos központja volt a nagy kiterjedésű birodalomnak (más megfogalmazások szerint kereskedelmi övezetnek): Kasongo és Nyangwe, ahol más zanzibári kereskedők is letelepedtek.

Tippu Tip az elefántcsontra és a rabszolgák adásvételére kiszabott monopóliumának köszönhető gazdagságát. Minden agyart hozzá kellett vinni, amelyeket ő nagy haszonnal tudott a partvidékre szállíttatni. A rabszolgák nagy részét idővel a helyi ültetvényeken is alkalmazták. A hatalmas kiterjedésű rizsföldek miatt nevezték Manyemát „Bengálnak”. A busás haszonnal működő területen ekkoriban jelent meg több európai utazó is: Stanley, Wissmann, Lenz, Becker és mások, akik felbukkanása a Kongó felső folyásánál az egyre nagyobb gyarmati érdeklődést jelezte. Az egzotikus kalandok iránt érdeklődő újságolvasó nyugati közönség ekkor ismerte meg Tippu Tip nevét. II. Lipót belga király helyszínen tartózkodó ügynökei a kereskedők által megteremtett prosperitást tapasztalva kétféleképpen próbálták befolyásolni a közvéleményt: egyrészt konkurenciaként tekintettek az „arabokra”, másrészt a kialakuló adminisztráció égető emberhiánya miatt potenciális szövetségeseiket láttak bennük. Ez utóbbi vezetett Tippu Tip kormányzóvá való kinevezéséhez, melynek értelmében a Stanley Falls környéki területeken – amely saját korábbi területeivel együtt hatalmas méretűvé duzzadt régiót jelentett – elfogadta II. Lipót fennhatóságát és lemondott a rabszolga-kereskedelemtől, valamint kereskedőtársaival is betartotta mindezt. Szolgáltatásait cserébe pénzt kapott, és ami még annál is fontosabbnak bizonyult, a legális kereskedés jogát.

A többi, Zanzibárról származó kereskedő nem nézte jó szemmel Tippu Tip lépéseit. Amikor 1891-ben Zanzibárra utazott, a helyszínen maradók régi ellenlábasa, Mwinyi Mohara vezetésével szervezked-

TIPPU-TIP.

Afrika egyik legérdekesebb és legnevezetesebb alakja halt meg június közepén *Tippu-Tip*, az elefántcsont- és rabszolgakereskedő személyében. Igazi neve Mohammed ben Djuma volt s hirtelen egy időben el volt terjedve az egész világon. Arab apa és néger anya fia volt s világhírét az Afrika-utazóknak köszönheti – köztük főleg Stanleynek, – a kik útjainon gyakran jutottak érintkezésbe a feketebőrű hatalmas emberrel s örültek, ha jó szolgálatait biztosítani tudták maguknak.

Talán senki sem vívott annyi harcot, nem ontott és ontatott annyi vért s nem szerzett akkora vagyont és hatalmat Afrika mélyében, mint Tippu-Tip. Néger rabszolgákkal és elefántcsonttal kereskedett, számos rablőhadjáratot vezetett a néger törzsek ellen s már jelentékeny vagyona volt, mikor megismerkedett az Afrika-utazó Cameronnal, akit 1874-ben a Kongó-folyón át egész Afrikán keresztül vezető útján elkísért egész Ututoráig. Két évvel később Stanleynek lett hasznos támogatója a Kongón lefelé vezető első útján. 1887-ben a német Wissmant kísérte. Stanley 1887-ben második ízben használta fel szolgálatait az Emin basa felszabadítása céljából vezetett expedícióban. Két szerződést kötött Tippu-Tippel. Az egyiket Lipót belga király nevében a Kongo-állam szuverenitásának megőrzése végett a Kongo felső folyásánál, a másodikat a felszabadítási expedíció érdekében. Tippu-Tipet tetemes fizetéssel, melyet a Kongo-államtól kapott, a felső Kongo vizesései körüli tartomány kormányzójává nevezték ki, a Kongo-állam egy hivatalnokának támogatása és ellenőrzése mellett. Tippu-Tip arra kötelezte magát, hogy a gondjaira bízott tartományt megvédi minden támadás ellen s Stanleynek 600 teherhordó embert bocsát rendelkezésére fejenként hat font sterling árért. Ez a hat-száz ember volt hivatva annak a 75 tonna súlyú, s mintegy másfél millió korona értékű elefántcsontnak a tengerpartig szállítására, melyet Emin basa halmozott fel. Ennek árából akarta Stanley azt az előleget törleszteni, melyet utazására az egyiptomi

Forrás: Vasárnapi Ujság 1905. 28. szám

ni kezdtek és megtámadták az európaiakat. A belga közvéleményt élénken foglalkoztató arabellenes hadjárat három évig tartott (1892–95) és az európai ország katonai győzelemmel végződött.

Tippu Tip soha nem tért vissza Kongóba. Zanzibáron élte a köztisztviselő állású gazdag kereskedő nyugodt életét 1905-ben bekövetkező haláláig. Előtte azonban egy gyarmati tisztviselő unszólására megírta emlékiratait, amely miatt máig hálás a történettudomány, a néprajz és a nyelvészet. A szuahéli nyelvű művet megjelenését követően nem sokkal lefordították németre, majd több más nyelvre is. Pótolhatatlan forrása a korszaknak, amelyben olyan látószögből követhetjük nyomon az európai felfedezőket, vagy a számunkra különös vagy éppenséggel elfogadhatatlan intézkedéseiket – mint például a rabszolga-kereskedést –, amelyeket más írott szövegből nem ismerhetünk.

Az illusztráció forrása: www.tiscobphoto.com

Félúton a hatalmi politika és a humanitárius tevékenység között

Hogyan nyitott új lehetőséget a katolikus egyház számára Afrika belsejének európai feltárása

Írta: Kicsindi Edina

A 16. SZÁZADBAN VI. Sándor pápa és II. Gyula még döntőbíróként vállalhatott szerepet a felfedezések koncán összemarakodó világi hatalmak ügyében, a 18. század végére azonban – a felvilágosodás eszméinek hatására – megváltozott az európai politikai helyzet, amit a következő hatvan évben az egyház erőteljes háttérbe szorulása követett a világi politikai kérdésekben. Az európai nagyhatalmak fokozott érdeklődése Afrika természeti kincsei iránt új helyzetet teremtett a 19. század második felében. A kolonizációs láz felélénkülésével ugyanis az egyház egy régi szerepkörének, a civilizációs küldetés újbóli vállalásával a kialakuló világpolitika folyamatának ismét tevékeny részévé válhatott.

Az egyházi befolyás háttérbe szorulása nemzetközi téren

Az egyház hanyatlásának legmeggrázóbb jele a jezsuita rend betiltása volt 18. század vé-

gén. Elsőként az ancien régime hatalmi centrumait jelentő királyi udvarokban, majd ennek következtében a gazdasági bázist adó korabeli gyarmati területeken szorultak háttérbe a közvetlen pápai hatalom alá tartozó rend képviselői. A világi államhatalom és akarat így felülkerekedett az egyházi, valamint az azt jelképező pápai hatalmon, a kúriát hivatalosan is a rend feloszlására kényszerítették. A 19. század első felében, a Szent Szövetségre épülő konzervatív európai légkörben a pápai tekintély fénye némileg ugyan helyreállni látszott, a folyamat mégis visszafordíthatatlannak bizonyult: a pápa a világi diplomáciában nem volt képes többé olyan jelentős szerepet játszani, mint azelőtt. Az érintett felek vitás ügyeket más államok által szavatolt biztonsági garanciák útján, immár nemzetközi konferenciákon próbálták meg rendezni. Mind a szemlélet, mind pedig a diplomáciai gyakorlat szempontjából ez már a nemzetközi kapcsolatok egy új korszaka volt: a világi politikai kérdések helyett ezentúl világpolitikai kérdések kerültek előtérbe. Míg korábban az egyház által képviselt spirituális ideológiai hatalom és az uralkodók által képviselt világi hatalom egymással összefonódva irányította az Európát jelentő világot, a gyarmatokkal kibővült globális világot már egy tisztán világiasodott, az egyháztól független ideológiai alapra helyezett európai politika vette kezébe.

Az egyházi befolyás háttérbe szorulása a katolikus államok belügyi terén

Az 1848-as polgári forradalmak két oldalról is veszélyeztették a pápa évszázados hagyományokon nyugvó hatalmát. Az olasz nemzeti törekvések kétségbe vonták a Közép-Itáliára kiterjedő Pápai Állam létjogosultságát, 1871-re a katolikus egyház fejét visszaszorították a vatikáni palota kapui mögé. Ezzel a területvesztéssel a pápa világi uralkodóként elvesztette teljes hatalmi bázisát, így ahhoz, hogy továbbra is az európai nagyhatalmi politika meghatározó tényezője maradjon, új alapokra kellett helyeznie diplomáciáját. Ennek érdekében az egyház szervezeti reformjára volt szükség. Befolyását a katolikus országokra kiterjesztő egyházi szervezet Rómához igyekezett kötni egyes országokat. A külpolitikai irányultsággal szemben ez esetben alapvetően belpolitikai pozíciónyerésről beszélhetünk, hisz a katolikus országok legtöbbszörében a polgári forradalmak által elért eredmények ellenére az egyház jelentős politikai erőt képviselt a törvényhozásban, a végrehajtásban és tulajdonképpen adminisztratív szerepet játszott. Gondoljunk csak az egyház hatáskörében maradt anyakönyvezésre, vagy akár a közvetlen uralkodói környezetre gyakorolt befolyá-

sára. Ennek jegyében „konkordátum-rendszerével szétzúzta az egyes államegyháziságok által Rómától független egységekbe szervezett hierarchiákat. Szerencsésen központosította Róma köré a papképzést és gondja volt arra, hogy püspöki székekre s helyi szemináriumok élére Rómában nevelkedett és Róma szellemét továbbterjesztő papok kerüljenek (Bangha – Ijjas, 1941: 127). A munka eredményeit az 1870-es Vatikáni Zsinaton ismertette el az egyházfő, ahol befejezésként a megjelent főpapokkal dogmává emeltette a pápai tévedhetetlenséget, mely értelmében ha a pápa valamiről ex cathedra kinyilatkoztatást tesz, akkor az örökre megkérdőjelezhetetlen marad.

IX. Pius azonban elkésett. A 19. század közepének polgári forradalmi ugyanis örökül hagytak egy másik ideológiát is, amely igazán a század utolsó harmadában vált erőssé, de ekkor alapjaiban rengette meg a piusi alkotmányt. A liberalizmus az egyház és az állam szétválasztására igen nagy hangsúlyt fordított, felszámolva, illetve csupán névlegesítve a katolikus egyház maradék hatalmi pozícióját az állam gépezetében, a törvényhozásban és a bürokrácia egyes szintjein. Később XIII. Leó teljes pontifikátusa már a liberalizmus elleni küzdelmen alapult, melyhez nem hívhatott más eszközt segítségül, mint a piusi elveket és a keresztény ideológiát, szembeszállva a liberalizmushoz kapcsolt modernizáció minden megnyilvánulásával. XIII. Leó az egyház híveinek érdekében, de hatalmi, tekintélyi pozícióinak védelmében lépett fel az államhatalommal szemben és enciklikákkal árasztotta el Európát, kihasználva az egyetlen lehetőséget, mellyel véleményét deklarálhatta az egyház hívei, így a katolikus uralkodók előtt is.

Gergely Jenő történész szerint a pápai infallibilitás, vagyis tévedhetetlenség IX. Pius uralkodása idején a „pápaság egyházon belüli autoritását” volt hivatott alátámasztani (Gergely, 1999: 236). XIII. Leónak azonban a megváltozott körülmények hatására, a pápai tekintély ismételt csorbulása miatt a vatikáni zsinat határozatainak más értelmezését kellett előtérbe helyeznie. Eszerint a pápai tévedhetetlenség valójában „a pápa teljes és közvetlen főhatalmából jön, amely minden katolikusra kiterjed.” (Gergely, 1999: 236). Így 1890-ben, Sapientia christianae kezdetű enciklikájában Leó pápa már az államot és az egyházat egyenrangú, szuverén, ám szorosan egymásra utalt hatalmakként deklarálta: „Bizonyos, hogy az Egyháznak és az államnak meg van a maga főhatalma, miért is a maga természete által alkotott működési körében egyik sincs a másiknak alávetve. Ámde ebből éppen nem következik, hogy a kettő egymástól elválasztandó vagy egymással ellentétbe hozandó.” (Zsigmond, 1970: 159).

Angol és portugál jezsuita missziók Közép-Afrikában: A Zambézi vidékére 1879-ben indultak Londonból az első misszionáriusok. A misszió, amelyet végül a jezsuiták kaptak meg, kezdetben Közép-Afrikai Misszióként volt ismert, határai pedig 1882-ben sem voltak véglegesen kijelölve. A misszió 1881-ben megjelent katalógusa alapján a központ Grahamstown volt, területe pedig a korábban Livingstone által feltárt részeket foglalta magába. Valószínűleg a katolikus egyház a jezsuitáknak a XVI. században itt folytatott tevékenysége miatt kaphatta vissza a területet. A jezsuita misszió területe akkor a partvidéktől Zumbóig terjedt, központja pedig Moçambique-ban volt, amelyet 1612-ben püspöki székhellyé emeltek. Miután azonban Portugália 1759-ben megfosztotta a rendet birtokaitól, majd 1834-ben a többi szerzetest is kiűzte gyarmatairól, a missziós munka is szünetelt. 1883-ban Moçambique új püspököt kapott D. António személyében, aki ismét teret nyitott a katolikus egyház aktivizálódásának. Ettől kezdve a misszió új munkatársai már nemcsak délről, a brit területek felől Grahamstown-on keresztül közelíthették meg állomáshelyüket, hanem keletről is, Moçambique és Quelimane irányából. Ez azért volt fontos, mert ezzel kezdődött meg a portugál érdekszférába tartozó területek önálló missziós kerületté válásának folyamata, ami hivatalosan 1892-ben történt meg, amikor a Zambézi missziót kettéosztották a brit területek Felső-Zambézi és a portugál területek Alsó-Zambézi kerületeire.

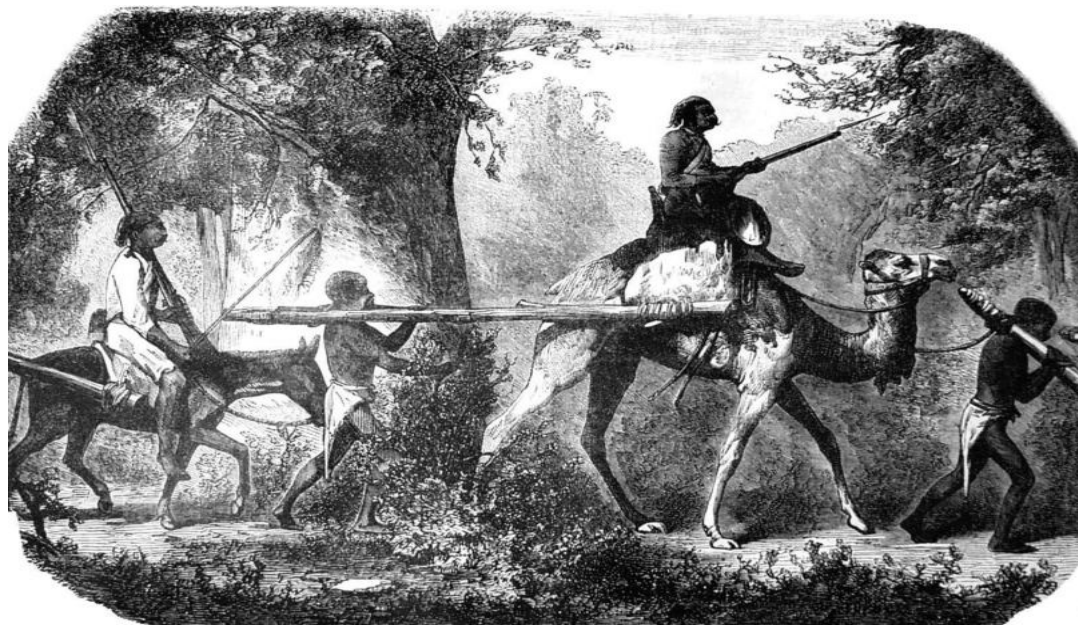
A berlini konferencia főokmánya: Az akta az első fejezet 6. cikkének rendelkezéseivel a következőképpen biztosította a missziós alapfeltételeit: „kötelezi a hatalmakat a bennszülöttek fajtájának fenntartására, erkölcsi és anyagi állapotuk javítására, a rabszolgaság ellen való küzdelemre, a vallás, tudomány, szeretet intézményeinek védelmére és elősegítésére azzal a céllal, hogy a bennszülöttek műveltessenek, a polgárosultságot becsüljék és annak hasznait élvezzék. Az egyezés továbbá mindenkinek szabad vallásgyakorlatot és lelkiismereti szabadságot biztosít, a misszióknak – a tudósok és kutatók munkáinak is – különös védelmet nyújt.” (Wolkenberg, 1928: 620–621.)

Brüsszeli konferencia: a nemzetközi konferencia 1889. decembere és 1890. júniusa között ülésezett Brüsszelben, a korábban Berlinben összeült hatalmak részvételével. Mivel a berlini főaktának a rabszolga-kereskedelem üldözésére és a missziók helyzetére vonatkozó megállapodásai csupán az egyezményes Kongó-medence területére voltak kötelező érvénnyel (amelybe beletartozott Mozambik belső területe is), Brüsszelben ezt a tilalmat és támogatást kiterjesztették egész Afrikára és ennek elősegítésére kötelezték mindazon hatalmakat, amelyek Afrikában területtel rendelkeznek vagy használják a kontinens szárazföldi vagy vízi kereskedelmi útvonalait.

Congregatio de Propaganda Fide: a katolikus missziós munkáért felelős pápai főhatósági szerv, amelyet 1622-ben XV. Gergely pápa alapított.

A pápai kúriának mégis be kellett látnia, hogy lényegében vereséget szenvedett. Sem a rendelkezésre álló eszközök (enciklikák), sem a tekintélye nem volt elég ahhoz, hogy Európa uralkodói és kormányai közép-itáliai államának elvesztése után egyenrangú partnerként kezeljék a továbbiakban. Így kitűzött feladatát, miszerint pontifikátusa alatt igyekszik a pápai tekintélyt új alapokra helyezni, végül a nemzetközi politika által kínált lehetőségek kiaknázásával sikerült megvalósítania.

sziós folyóirat.¹ A misszió évszázadokkal ezelőtt a katolikus egyház fontos feladata volt, amit főként a jezsuiták tevékenységének köszönhetően kitűnően végzett, érthető tehát, hogy az új missziós mozgalomban való részvétel jogos igényként merül fel esetében. Ebben a Livingstone által is hangoztatott ideológiai áramlat szintén segítségére volt, melyet ügyesen a maga javára fordíthatott, mondván, hogy Afrika civilizálásának feladatára ugyan ki lehetne alkalmasabb jelölt, mint a katolikus egyház, mely-

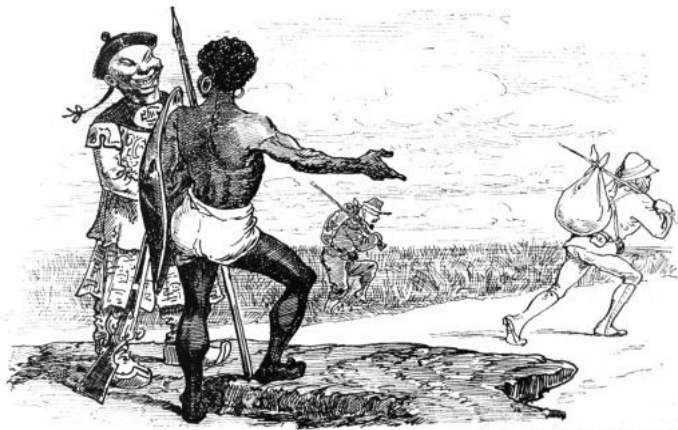
Afrikai embervadászat Forrás: Vasárnapi Ujság III. évfolyam 40. szám 1856 október 5.

Civilizációs küldetés Afrikában – újrapozicionálási lehetőség Európában

A brit történész, Charles P. Groves szerint a katolikus egyház egyszerűen kihasználta az európaiak újbóli szembenállását, hogy árnyékukban új hatalmi pozíciókra tehesen szert. A magyarázat valószínűleg nem ilyen egyszerű, de az egyház a nemzetközi közösség aktív szereplőjeként valójában a kárpótlás lehetőségét kereste világi hatalmának elvesztéséért. A 19. század közepétől a protestáns egyházak afrikai missziós aktivitása fokozódott – gondoljunk csak Livingstone tevékenységére –, ez megint emlékeztette az addig az európai politikai térre koncentrált katolikus egyházat lemaradására: “A kath. egyház nem hanyagolja el e kedvező alkalmat; nem marad a kereskedők, természettudósok, vagy éppen a tévtan hirdetői mögött, hanem küldetéséhez hiven utánok siet az eltévelyedett juhoknak, hogy ezeket is Krisztus aklába betéritse” – tudósít az új mozgalomról az 1882-ben induló A Kath. Hitterjesztés Lapjai misz-

nek évszázados missziós tapasztalatai vannak ezen a területen. Csakúgy, mint a rabszolga-kereskedelemmel és a rabszolgaság intézményével szembeni fellépésben, hiszen az egyház az erkölcs őreként hatékonyabban léphet fel az igazságtalanságok ellen, mint bármelyik európai állam, melyekben a liberalizmus hatására végbemenő modernizációs folyamat kioltotta a keresztény erkölcsöket a polgárokból. A pápa több körlevéllel is igyekezett alátámasztani elhivatottságát és jogát a missziós tevékenységhez. Ily módon szándékolta kivívni megérdemelt helyét nemcsak az európai, hanem a világ eseményeinek folyamában is: “A szabadságért való gondoskodáson kívül apostoli hivatalunk ránk egy másik és fontosabb kötelességet is hárit, t. i. Afrikában az evangélium terjesztésének gondját, (...) mert az evangéliumnak elfogadása a négereket (sic!) a test rabszolgaságának járma alól is fölszabadítja.”² A missziós tevékenység újbóli megindulása az 1870-es évek elejére tehető, egyes következményeként

Mta-Mta. — No komám, Ling-Pang-Fu, ezeket szépen megrakodva küldjük vissza a hazájukba. Te a francziát, én az angolt.

Civilizátorok Forrás: Borsszem Jankó 1885. május 24.

a pápa 1872-es körlevelére, mely a missziós munka céljává a helyi mostoha körülményekhez alkalmazkodni képes bennszülött papság kinevelését tette.

Az 1884–1885-ben tartott berlini konferencia valóban nem Afrika felosztását jelentette, sokkal inkább a kontinensen betöltött szerepek és feladatok írásban való meghatározása történt meg, amelyre a fokozott érdeklődés és a sok aspiráns miatt volt szükség. A konferencia főkmánya a Kongó-medencére vonatkozóan lefektette az afrikai missziós munka alapjait, amit az 1889-es brüsszeli konferencián az egész kontinensre kiterjesztettek. A dokumentum a missziós munka finanszírozását nem határozta meg, csupán úgy rendelkezett, hogy a világi hatalmak kötelesek támogatásukról biztosítani e törekvést, mint a rabszolgaság-ellenes küzdelem egyik fontos eszközét. A katolikus missziók esetében anyagiakról elvileg Rómának és az adott misszióknak kellett gondoskodnia, de sem az egyház, sem a misszió nem kapott a zömében katolikus államok uralkodóitól vagy kormányaitól a korábbiakhoz hasonló birtokadományokat, ezért alamizsnát gyűjtő missziós magazinok tucatjai lepték el Európát (pl. Propaganda Fide). A távoli földrész hírei olyan országokba is eljutottak, amelyek közvetlenül nem voltak érdekelték az afrikai kontinensen zajló politikai csatározásokban. A lapokban misszionáriusok közölték tudósításaikat, kapcsolatot tartva az otthoniakkal, és ezzel lehetőséget kapva saját missziójuk anyagi helyzetének javítására: alamizsna gyűjtésére. Róma emellett minden ország papságához külön körlevélben fordult, hívei között is szorgalmazva az afrikai missziók javára történő adakozást, a pénz elosztásáról pedig a következőképpen rendelkezett: „az egyes országok által adományozott összegeket azok a missziók kapják, melyeket az illető országnak hívei a rabszolgaság kiirtása végett alapítottak. Missziókat fenn nem tartó országok adományai a legrászorultabbak között kerül felosztásra...”³

ókat fenn nem tartó országok adományai a legrászorultabbak között kerül felosztásra...”³

A berlini és később, 1889-ben brüsszeli konferencián a Livingstone-i elvek hivatalos elismerést nyertek, a katolikus egyház pedig sikeresen lépett elő ezen elvek legfőbb képviselőjévé. Wolkenberg Alajos katolikus egyháztörténészként a brüsszeli egyezmény azon pontjait emelte ki lényegként, amelyek „a rabszolgakereskedés elnyomására alkalmas eszköznek kimondja a missziókat (...) és kötelezi a nagyhatalmakat, hogy a már létesített és létesítendő missziókat, bármily felekezetűek, oltalmazzák és mindazoknak, akik a rabszolgakereskedés megszüntetésében munkálkodnak, segítséget nyújtsanak.” (Wolkenberg, 1928: 621). Ez a kikötés rávilágít a missziók működését meghatározó problémákra, amelyekről a mai napig vitatkoznak a szakértők: hogyan határozhatjuk meg a hitterjesztés viszonyát a gyarmatosításhoz, az elvégzendő feladatokat, a felekezeti hovatartozást és a misszionáriusok nemzeti-ségének kérdését tekintve?

A szakirodalomban legtöbbször megtalálható álláspont szerint „A kereszténység csupán az európai kolonializmus rituális aspektusa volt.” (Welbourn, 1971: 310). Nálunk Gergely Jenőnél találkozhatunk hasonló véleménnyel, miszerint a katolikus missziók „a gyarmatosítók ötödik hadoszlopát képezték” (Gergely, 1999: 249), a katolikus egyháztörténész pedig azt emeli ki, hogy a protestánsok álltak szorosabb kapcsolatban a gyarmatosítással, nem a katolikusok.⁴ Joseph Ki-Zerbo szerint a hitértítés és a gyarmatosítás összefonódása különösképpen azokon a gyarmatokon volt jelentős – így Belga Kongóban, Angolában és Mozambikban –, amelyeknek európai urai nem rendelkeztek stabil gazdasági és belpolitikai háttérrel, ezért szükségük

lehetett az egyház és a misszionáriusok támogatására. (Ki-Zerbo, 1981: 447). Livingstone esete rámutat arra, hogy a misszionárius valóban belefolyhat a gyarmati politikába – valószínűleg a történészek többsége is az ő példája alapján általánosított. Néhány évvel később azonban a missziók tömegessé válása miatt, a megváltozott gyarmati körülmények hatására az új nemzedék számára ez már nehezebb volt. A vegyes nemzetiségű, nagymértékben finansziális önállóságra kényszerített katolikus missziók az anyaországgal való korábbi ellentétek miatt még nehezebb helyzetben voltak. A misszióknak szánt szerep a civilizálás volt, összekapcsolva a rabszolgakereskedelemtől való harccal, oktatással, szociális segítségnyújtással. Jürgen Osterhammel szerint a missziók gyarmatosításban betöltött szerepének értékelésekor inkább ez utóbbi feladatkörökre kellene koncentrálni, ami pedig nem volt része a „magas gyarmatpolitikának” (Osterhammel, 1995: 106). A missziók mintegy kiegészítő szerepet játszottak a gyarmati adminisztráció mellett, főleg annak kiépítésének szakaszában, a 19. század folyamán.

Nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy a katolikus egyház – új helyzetéből adódóan – a missziókon keresztül próbált meg fontos tényezőként jelen lenni a gyarmati kérdésekre fókuszáló nemzetközi életben. Az egyház önálló szerepvállalása így

együttműködés helyett konfrontációt eredményezett, katolikusok és protestánsok között, valamint a missziók és a gyarmatosító hatalom között is, hiszen a különböző felekezeti missziók szembenállása zavarta a gyarmati uralom konszolidációs erőfeszítéseit. Ez különösen igaz volt a mozambiki partvidékre, amely a 16–17. században közvetítő állomásként működött a katolikus Portugália keleti kereskedelmében, majd a Kongó-medence háttérként új kihívással szembesült a 19. század második felében, amikor más európai hatalmak figyelme Afrika belsője felé fordult.

A katolikus egyház megújított missziói a portugál fennhatóságú mozambiki területen

A missziós tevékenységre a mozambiki partvidék háttérjében, Afrika belsejében a jezsuiták kaptak felhatalmazást. Amikor Portugáliának, miután korábban többször is betiltotta a rendet, nem voltak saját nevelésű, portugál nemzetiségű jelöltjei, akik teljesíthették volna a misszió feladatait. A rend portugál területen dolgozó misszionáriusai így eleinte egyáltalán nem, később is csak korlátozott számban érkeztek Portugáliából. Míg az angol érdekeltségi szférába tartozó területen dolgozó jezsuiták nagy része angol és lengyel származású volt, addig a portugál területeken sokkal változatosabb volt a misszioná-

BOLDOG KALKUTTAI TERÉZ ANYA (1910–1997)

Albán származású római katolikus apáca, a Szeretet Misszionáriusai szerzetesrend, és számos jótékonyági szervezet alapítója. Áldozatkészsége jutalmául 1979-ben elnyerte a Nobel-békedíjat. Szerzetesi tevékenységét 18 éves korában, mint indiai missziós nővér kezdte meg.

Munkája során megérintette az országban tapasztalt mérhetetlen szegénység, ezért belefogott egy olyan szervezet kialakításába, amely önkéntes alapon segít a rászorulóknak. Ennek eredményeképpen 1950-ben pápai jóváhagyást kért és kapott a már említett szerzetesrend megalapítására. A jótékonyági munka sikerén felbuzdulva 1965-ben VI. Pál pápa engedélyezte azt is, hogy a rend Indián

kívül is folytathassa tevékenységét. Ezt követően sorra nyitották meg kapuikat világszerte az immár Teréz Anyához kötődő otthonok, kórházak és segélyező egyletek. Missziói során több ízben megfordult Afrikában is, ahol főként AIDS betegekkel, leprásokkal, árva gyerekekkel és az éhínség okozta problémákkal foglalkozott. A Szeretet Misszionáriusai szerzetesrendre támaszkodva a tanzániai szegény sorsú gyermekek megsegítéséért árvaházat hozott létre Dar es Salaam városában. 1981-es etiópiai látogatása során szembesült az ott élők szörnyű helyzetével, és azzal is, hogy egy személyben képtelen lenne megoldani a felhalmozódott problémákat. Ez a felismerés készítette arra, hogy személyesen

az Amerikai Egyesült Államok elnökéhez forduljon segítségért. A kérést támogatva az amerikai kormányzat Ronald Reagan vezetésével azonnali segítségként élelmiszer- és gyógyszer szállományokat indított útnak Etiópiába, a fővárosban (Addis Abebaban) pedig önkéntes orvosokat alkalmazó missziós kórházat alapítottak. 1988-ban Teréz anyát elutazott Dél-Afrikába is, ahol hozzájárult egy fokvárosi otthon megalapításához.

Hitvallását jellemzi, hogy „egy beteg faj nem bőrszín és nem felekezeti hovatartozás kérdése. Egyszerűen ember, akinek segítségre van szüksége”. 1997-ben bekövetkezett haláláig mintegy 120 országban 600 különféle segélyprogram elindítása kötődött a nevéhez.

Livingstone és a rabszolgaság

David Livingstone 1841-1873 között, kisebb megszakításokkal haláláig tevékenykedett Afrikában. Útjai már az 1850-es évektől lassan Afrikára irányították a brit közvélemény figyelmét, amit nemsokára követett a kormányzat és az üzleti körök megbecsülése is. Az óriási publicisztikai nyilvánosság, amellyel a sajtó talán első ízben kísért figyelemmel hasonló kezdeményezést, hamarosan megmutatta, mire is képes ez az új eszköz, hisz az általa gerjesztett érdeklődés egész Nagy-Britanniára, majd pedig egész Európára – és Stanleynek köszönhetően még Amerikára is – kiterjedt.

Halála után több mint száz évvel életművének értékelése még mindig számos tudományos vitára ad lehetőséget, hogy vajon magánemberként vagy kormányügynökként, misszionáriusként vagy felfedezőként tarthatjuk inkább számon? Eredetileg valóban magánemberként indult Afrikába, a *Londoni Missziós Társaság* munkatársaként mint egyszerű hittérítő. Felfedezőútjaihoz azonban támogatókra volt szüksége, így Angliába hazatérve kormánya és az üzleti körök segítségét kérte, amihez mindenképpen bizonyítania kellett, hogy anyagi támogatásuk nem lenne hiábavaló. Livingstone így a *Royal Geographical Society*-nek ajánlotta fel szolgálatait, amely 1858-1864-es Zambézi expedíciójára már geológusokat küldött vele a bányászati lehetőségek feltárására. Ezen expedíció alkalmával Livingstone akár országának hivatalos képviselőjeként is felléphetett, ám valójában ő maga sem volt mindig tisztában helyzetével és hatáskörével.

Livingstone tevékenysége megzavarta Portugália

évszázados nyugalomát Afrikában. Expedíciói 1854-1856-ban és 1858-1864-ben is a fennhatósága alá tartozó területeken vezettek át. A gyarmatok állapotáról pedig Livingstone nem festett kedvező képet sem a brit, sem pedig a teljes egész európai közvélemény számára. Portugália tehát védekezésre kényszerült, és Livingstone tevékenységét ott próbálta akadályozni, ahol csak tudta: diplomáciailag, de a sajtó útján is – elsőse elvitatásával.

Afrika gyarmatosításának két meghatározó ideológiai alapját Livingstone-nak köszönhetjük. Az egyik Afrika civilizálásának feladata, a másik pedig ennek nevében fellépni az erkölcstelen rabszolga-kereskedelemmel szemben. Livingstone a portugál gyarmatok, Angola és Mozambik között utazgatva szerzett benyomásai alapján arra a következtetésre jutott, hogy Portugália képtelen megfelelni Afrika civilizálása hatalmas feladatának, hisz a rabszolga-kereskedelem támogatása bizonyítja, hogy ő maga sem rendelkezik megfelelően tiszta erkölcsökkel. Véleménye szerint

ez a küldetés

végző soron

Nagy-Bri-

tanniára vár, a művelt világban egyedül ő érdemes a feladat végrehajtására. Amerre ugyanis Livingstone megfordult, hűen tájékoztatott a portugál gyarmatok siralmas állapotáról és a portugálok erkölcséről, milyenek lehetnek, ha megtűrik területükön a rabszolga-kereskedelmet és még hasznot is húznak belőle! Livingstone azonban tévedett. A mozambiki rabszolga-kereskedelem kiterjedt rendszere ugyanis nem teljesen Portugália kezében volt. Az egykor a gyarmaton élt portugálok leszármazottait valóban üzleti érdekelttség kötötte a Kongó-medencét a partvidékkel összekötő kereskedelemhez, ám a korai gyarmati idők maradványaként ez inkább kötődött az aranyhoz, mint a rabszolgákhoz. A Livingstone által kifogásolt rabszolga-kereskedelmi rendszer ugyanis Kelet felé, Zanzibár szigete felé irányult. Egyrészt az 1810-es években ománi arabok által telepített szegfűszegültetvények nagy mennyiségű munkaerőt igényeltek, amelyet Afrika belsejéből szereztek be, helyi képviseleteken alapuló, jól szervezett hálózat útján. Másrészt pedig Zanzibár elosztó-állomásként is fontos szerepet töltött be a Perzsa-öböl felé irányuló rabszolga-kereskedelemben, illetve az Egyesült Államok déli államainak igényét kielégítve. A zanzibári rabszolgapiac véglegesen 1890-ben zárt be, amikor a sziget az angol-német megegyezés alapján, a Zanzibár-Helgoland egyezmény értelmében brit érdekszférába, majd pedig egy év múlva brit protektorátus alá került. A britek végül 1897-re számolták fel teljesen a rendszer utolsó maradványait.

riusok nemzetiségi aránya: francia, német, osztrák, magyar szerzetesek és laikus testvérek teljesítettek szolgálatot, nem is beszélve a déli tartományok jórészt angol származású protestáns misszióiról. A portugál kormányzat – amely az uralkodócsaláddal ellentétben továbbra sem örült az egyház újbóli jelenlétének, főleg az 1890-es évek republikánus politikai irányvonalának megerősödését követően – kizsákkolta, hogy a területén lévő missziók irányítási szempontból ne a római Propaganda Fide, hanem az 1883-ban visszaállított moçambique-i püspök alá tartozzanak. A portugál gyarmati kormányzatnak ezúttal nemcsak a katolikus egyház jelenléte kellett beletörődnie, hanem a protestáns missziók megjelenésébe is a déli Inhambane régióban. Az európai közvélemény számára figyelemfelkeltő jelzés volt, hogy az angol gazdasági befolyás kiterjedt a „gyenge” portugál területekre is. A berlini konferencia után az angolokat sokáig nem fogadták szívesen Mozambikban, noha a gyarmat gazdaságának egy része az ő ellenőrzésük alatt állt. A brüsszeli konferencia megjelentjei az angol missziós jelenlét tolerálására külön figyelmeztették a portugálokat, amit Albuquerque, Mozambik kormányzója nehezményezett is, ismételt panaszok az idegen jelenlétre. Mint láttuk azonban, a katolikus missziókban ugyanúgy idegen nemzetiségű misszionáriusok tevékenykedtek, amit a portugálok szintén nem nézték jó szemmel, de figyelmük politikai okok miatt a protestánsokra irányult inkább – a jezsuitákat ugyanis most könnyebben ellenőrzésük alatt tarthatták, ami 1910-ben, a portugáliai forradalmat követően ismét a rend elűzéséhez vezet a gyarmatok területén is.

Az eddigieket összefoglalva tehát cáfolnunk kell azt a korábban általános szemléletet, miszerint a 19. századi missziók tevékenysége mindenkor elősegítette és támogatta az európai gyarmatosítók, különösen saját anyaországuk törekvéseit. A szemlélet valószínűleg Livingstone munkásságának értékelése alapján gyökeresedett meg, de tevékenységének egyedi, úttörő jellege tette csupán lehetővé, hogy a gyarmati politika színterén meghatározó szerephez jusson. Itt is inkább ikon volt, jelképe annak a civilizációs ideológiának, amelynek alapján az európai politika átszervezhette, pontosabban megszervezhette, intézményesíthette afrikai jelenlétét. Ennek a folyamatnak pedig a 19. század második fele még csupán a kezdeti szakasza volt, hiszen a gyarmatosítás intézményrendszere területenként eltérő ütemben folyamatosan fejlődött a második világháborúig.

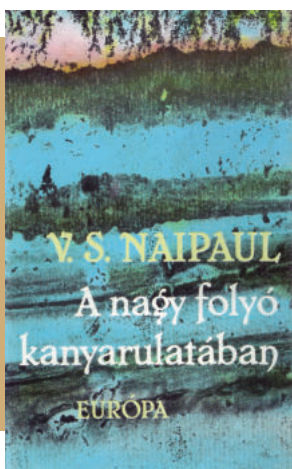
A 19. század utolsó harmadának missziós rendjei már más, nemzetközileg meghatározott, rögzített

feltételek mellett dolgozhattak a számukra kijelölt területen. A gyarmatot ellenőrzése alatt tartó hatalom munkáját megkönnyíthették ugyan a gyarmat „pacifikálásába” való bekapcsolódásukkal, de mint a katolikus missziók esetében láttuk, a 16–17. században elért módon már nem szólhattak bele ténylegesen a terület irányításába. Erre sem az irányítás módjának megváltozása – a gyarmati rendszer intézményeinek kiépülése – nem adott lehetőséget, sem az egyház megváltozott európai helyzete nem tette lehetővé, hogy a korábbihoz hasonló súllyal vegyen részt az irányító munkálatokban. Az egyház önmaga képviselőjeként sem léphetett fel igazán a gyarmatokon, mert bár a missziós mozgalom nemzetközi finanszírozású volt, de a befolyt alamizsna még az adott gyarmati hatalom hozzájárulásával sem érte el azt a 16–17. századi szintet. Azt, hogy a misszionáriusok a gyarmati politika szolgálatában álltak volna, szintén nem fogadhatjuk el általánosan, hisz az egyház és a misszionáriusok helyzete országonként, felekezetenként más-más jellegű volt. Mint láthattuk, Portugália éppen misszionáriushiánnyal rendelkezett és politikai okokból egyik felekezetet sem látta szívesen területén. Jelenlétük inkább gátolta munkáját, mint elősegítette azt. A helyzet akkor sem változott meg döntően, amikor a 20. század elején már több portugál jezsuita is szolgálatot teljesíthetett a gyarmaton, 1910-ben a kormány ugyanis ennek ellenére beszüntette a munkát a fennhatósága alá tartozó missziókban. Végeredményben azt mondhatjuk, hogy a katolikus misszionáriusok egyik fél érdekeit sem képviselheték egyszóval – vagyis sem a gyarmatosítóként, sem pedig a helyi lakosokét –, hanem önálló feladatkörrel rendelkeztek és így folytak bele a gyarmatosítók oldalán, de csupán mellettük, nem pedig velük együtt a 19. század utolsó harmadának afrikai eseményeibe.

Jegyzetek

- 1 „A Felső-Zambezi misszió Afrikában.” A Katolikus Hitterjesztés Lapjai. I. évf. 3. füzet. 1882. január. 49. old.
- 2 Forrás: Encyclicae Leonis PP. XIII. de succolandis Missionibus Africae. Pécsi Püspöki Levéltár Circulares 3510/1890. Itt azért megjegyezném, hogy a rabszolga-kereskedelem elleni küzdelem jegyében az egyház valóban csak a 19. században lépett fel, hisz a 16–17. században még nemcsak hogy megtűrte, de anyagi érdeke is fűződött hozzá. Az akkor még legális kereskedelemben való részvételként például Kongóban a 17. század végén minden rabszolga után 150 reist kapott (Davidson, 1965: 362).
- 3 Uo. 62–63. old.
- 4 „A hithirdetés célja a katolicizmusban az emberek üdvözítése és pedig Krisztus testébe, az egyház szervezetébe való beoltás által, a protestantizmusban pedig »az istenország« terjesztése.” (Wolkenberg, 1928: 15.)

V. S. Naipaul: A nagy folyó kanyarulatában

„**MOST** majd le fogják fordítani a műveit: a Nobel-díj fertőtlenít” – jósolta ragyogó eszéjében Tamás Gáspár Miklós („V. S. Naipaul Nobel-díjas, sőt”, *ÉS*, 2001. okt. 19.). Sajnos nem lett igaz: legalábbis nem mutatkozik túlságosan sok jele a nagy igekezletnek. A Cartaphilus Kiadó 2001-ben előrukkolt az addigi egyetlen (eredetileg 1983-as) magyar nyelvű Naipaul-regény újrakiadásával, mi több, a lassan húszéves kísérőtanulmányt is újraközlötték. A fülszöveg szintén a régi, mindössze Idi Amin neve maradt ki belőle, tanulságos és megérdemelt módon. Mi van még? A kegyetlen Argentína-könyv (*Eva Perón visszatér*, Európa, Bp., 1984, Prekop Gabriella fordítása), a *Fél élet* és a *Mr. Biswas háza* (ugyancsak Cartaphilus, 2004 és 2005, mindkettő ifj. Kőrös László fordításában), három novella, egy fejezet az *A Turn in the South* című kötetből és egy önéletrajzi esszé – a legjobb tudomásom szerint jelenleg nagyjából ennyi olvasható magyarul Sir Vidiadhar Surajprasad Naipaultól. Pedig – Nobel-díj ide vagy oda – nagyon nagy íróról van szó.

A regény közepe táján Fekete-Afrika szívében, a nagy folyó kanyarulatánál fekvő városban találkozik a két gyerekkori barát. Mindketten hinduk, és az Afrika keleti partján található kisvárosból származtak el. Szelim kereskedőként él a borotvaélen táncoló afrikai ország kellős közepén, Indar Londonból érkezett. „Eleinte nem akartam hazamenni – mondta Indar. – Azt hittem, a szívem nem bírná ki. De a repülőgép csodálatos dolog. Az ember még itt is van, de már ott is. Gyorsabb, mint a szív. Hamar

érkezel, és hamar távozol. Nem bánkódsz sokat. És még valami. Repülőgéppel sokszor vissza lehet menni ugyanarra a helyre. És ha sokszor visszamégy, különös dolog történik veled. Többé nem bánkódsz a múlt miatt. Megérted, hogy a múlt csak a te lelkedben létezik, a valóságban nem. Rálépsz a múltra, megtaposod. Először olyan érzés, mintha egy keretet taposnál. De végül már csak földet látsz a lábad alatt. Meg kell tanulnunk így élni.”

V. S. Naipaul a trinidadi Chaguanasban született, bevándorolt, saját hagyományairól lassanként leváló hindu család gyermekeként. Tizennyolc éves korában ösztöndíjasként Oxfordba került, azóta Angliában él, leszámítva hosszú utazásait Ázsiában, Afrikában, Észak- és Dél-Amerikában. Gyakorlatilag teljes életműve a fenti kétmondatos életrajzban gyökerezik: a történelemlétküli és önmagának a legkülönfélébb hagyományok roncsaiból fedeleket barkácsoló harmadik világ írójaként metsző éleslátással leplezi le a „kerek világnak”, az életnek biztos kereteket adó tradíciók kontinuitásának hazug illúzióját. Mindezt pedig teszi úgy, hogy elsősorban nem a gyarmatait sorsukra hagyó nyugati világ lelkiifurdalására apellál. A legnagyobb tragédiát, az önbecsapás bűnét nem kívánja a Nyugat nyakába varrni. A működésképtelen kvázi-struktúrákban regnáló, alkalmazkodásra és túlélésre szocializáló gyarmati utódállamok perspektívatlanságát belülről, a kaosz kellős közepéről körbepillantva igyekszik megragadni. „Itt nem arról van szó, hogy nem tudják a jót a rossztól megkülönböztetni – jelenti ki *A nagy folyó kanyarulatában* egyik szereplője. – Itt nincs olyan, hogy jó.”

A regény hősei mind ugyanannak az otthontalanságnak és ideiglenességnek az állapotában élnek, legyen szó akár a Fekete-Afrika szívében idegenként, óvatosan tapogatózva élő Szelimről, a dzsungelbeli halászfaluból főiskolára kerülő, később kormányfunkcionáriussá emelkedő Ferdinandról („Afrika új emberének” reprezentársáról), az ország diktátorának, a Nagy Embernek az árnyékában dolgozó, önáltató európai értelmiségiekről vagy a növekvő viskóváros népéről, akik a főzőtűzek mellett guggolva töltik a nap nagy részét. Ez a folyamatos, formátlan fenyegetettség és kiszolgáltatottság adja a regény alapszólalmát. A változások nem mutatnak irányt, csak újabb, máról holnapra életbe lépő és elavuló játékszabályok felbukkanását jelentik; semmiféle kulturális, vallási vagy politikai tradíció nem nyújthat fogódzót, mivel ebben a világban semmiféle működő tradíció nem létezik. És ami még rosszabb, arra sincs mód, hogy a fentiek igénye megfogalmazódjék. A narrátor, Szelim messziről érkezett ide: idegenként, idegenségének és gyökértelenségének bizonyos értelemben oltalmazó tudatában higgadtan és éles szemmel képes követni az eseményeket, melyek végén nem a hazáját és nem az otthonát, hanem „csupán” életének egy fontos szakaszát kényszerül a háta mögött hagyni.

És ez a pillantás, az adott társadalmat némileg kívülről-felülről figyelő, bölcs – egyszerre távolságtartó, megértő és megítélő – elbeszélői szólam nagy költséget hoz létre. Naipaul trinidadi gyermekkoráról szólva nemcsak a kulturális tradíciók töredékességét emlegeti fel, hanem az irodalmi mintákét is. A világirodalom nagy, kanonikus művei is értelmezésre váró, idegen világokként jelentek meg a számára. Ennél fogva kezdő íróként a kulturális hagyomány otthont teremtő folytonosságát kényszerült nélkülözni – talán ezzel is magyarázható az a látás- és előadásmód, amely szereplők motívumait nem belülről, nem a pszichikai struktúrájuk, hanem az őket meghatározó kulturális környezet felől kö-

zelíti meg. Az adott színtér – Fekete-Afrika – így nem csupán egzotikus keret, nem a kibontakozó sorsfordulatok extrém színhelye, hanem bizonyos értelemben a regény főszereplője. Mindennek ellenére mégsem szociografikus műről van szó: ennek illusztrálásához elég egyetlen idézet, a könyv legszébb szimbóluma, a nagy folyón lépten-nyomon felbukkanó virágok leírása. Szelim történetének refrenszerűen felbukkanó kísérője ez a jelenség, azon kevés dolgok egyike, amelyek némi otthonosságot kölcsönöznek a környezetének. De, mint látjuk, a helyzet ennél némileg bonyolultabb:

„Dél felől, a kanyar mögül vízijácintcsomók vitorláztak elő szüntelenül – sötét, sodródó szigetek a sötét vízen –, és lebucskáltak a zuhatagon. Az eső és a folyó mintha csomókban tépdeste volna a bozótot a kontinens szívéből, hogy kiúsztassa az óceánra, mérhetetlenül messze. Pedig a vízijácintot maga a folyó termette. Ez a magas, lila virág csak néhány évvel azelőtt jelent meg, s az itteni nyelvnek nem is volt szava rá. Úgy hívták, hogy »az új valami«, »az új valami a folyón«; számukra ez is csak újabb ellenség volt. Gumiserű folyondárja és levelei sűrűn összegubancolódba hozzátapadtak a parthoz, és megnehezítették a csónakok útját. Gyorsan nőtt, sokkal gyorsabban, hogysen a férfiak ki tudták volna irtani kezdetleges szerszámaikkal. A falvakba vezető csatornákat örökösen tisztogatni kellett. A vízijácint éjjel-nappal tódult dél felől, és folyvást szaporította magát, amerre elhaladt.”

Ugye, világos: itt nincs olyan, hogy jó. A nosztalgikus gyarmati romantika innen nézve nem fölháborító, nem hazug, hanem egyszerűen értelmezhetetlen. Naipaul regénye nyomasztó olvasmány, ám épp ezáltal képes arra, ami az irodalom legfontosabb dolga: újrendezni a világról alkotott képünket.

Keresztesi József

Joseph Conrad: A sötétség mélyén

JOSEPH Conrad (1857–1924)¹ Afrika képe élesen eltér a napjainkban vagy akár az elmúlt évtizedekben európaiak által írt irodalmi művekben olykor idealizált, misztifikált és/vagy idilli világként lefestett fekete kontinens képétől. Bár Conrad kritikusi elsősorban a szereplők pszichikai állapotának, az ember vaddá válásának leírását dicsérik munkájában, engem leginkább az az „idill-mentes” hangnem ragad meg a regényben, mellyel a közép-afrikai térségben uralkodó káoszról ír.

A lengyel származású angol író regényének első közlése 1899-ben jelent meg, háromrészes folytatásos sorozatban az angol Blackwood's Magazine-ban. Önálló kötetként 1902-ben adták ki először a művet. A múlt századelőn mindenképpen egyedülállónak számított a Conrad által vázolt afrikai probléma megközelítési módja.

Marlow, a kapitány rutinos és megkeseredett hajósként meséli el társai számára pályája kezdetének történetét, amikor forró fejjel, fiatalon Afrikába utazott. Az ismeretlen iránti kíváncsiság hajtotta a kontinensre, utazása során azonban fel kellett ismernie, hogy az elefántcsont-kereskedők, az Afrikát kizsákmányoló világ korántsem olyan örömteli, mint az távolról, Európából tűnt.

Conrad gyerekkorától kezdve vágyott Közép-Afrikába. Régóta dédelgetett álma 1889-ben vált valóra, amikor egy gőzhajó kapitányként lehetősége adódott elutazni Kongóba. Az utazása során tapasztalt kegyetlenségek és rémtettek nemcsak egyik legelismertebb regényéhez adtak alapötletet, hanem gyökerestül változtatták meg az emberekbe és az önmagába vetett hitét is. Egész további életére kiható érzelmi traumát, lelki szenvedést okoztak neki a látottak, megtapasztaltak. Orléte alatt ismeretséget kötött Roger Casementtel, aki 1904-es kongói jelentésében sorra részletezte a kegyetlen bánásmódokat, melyektől a bennszülött lakosság szenvedni kényszerült.

Conrad életrajzi párhuzamai alapján nyilvánvalóvá válik, hogy a regény főhőse és elbeszélője, Charles

Marlow, valójában Conrad sorsát idézi, aki a gonoszság és kegyetlen örület vizeire hajózva, útitársul a magányt, a korrupciót és a könnyörtelenséget kapja, melyek Conrad egész életművére hatással voltak.

Továbbra is fennáll azonban a kérdés: miben is tér el ez a regény a korszak európai utazóinak Afrika-leírásaitól? A válasz számomra igen egyértelműnek tűnik első afrikai utamat követően: az afrikaiak részvétele a kegyetlen játékokban. Kurtz örült, víziókkal teli és lelkiileg összeroppant világa, ahogy saját gonoszságának lelki csapdájába esik, az afrikaiak és az európaiak egészen sajátos kapcsolatát mutatja be. Az európai az idealizált Afrikába vágyakozik, ahol saját előítéleteit érvényesítve próbál megélni. Saját fogalmai szerint extrém sikereket ér el, de az ár, amit megfizet érte, olyan súlyos, mint amit Faustnak kell megfizetnie az ördög szolgálatairért.

Marlow időskori visszaemlékezései, végső tapasztalatai: Afrika szenved, megkínózik és rabul ejt. Ezek mind azt mutatják, hogy Joseph Conrad nem csupán átutazott Afrikán, hanem a részévé vált. Egy olyan gondolatot fogalmazott meg európaiként, melyet később afrikai írók ezrei: az afrikaiakat elnyomják, kegyetlenül bánnak velük, de ebben a tragikus játékban a helyiek is súlyos részt vállalnak.

Conrad regénye több filmrendezőt is megihletett, köztük nem kisebb művészt, mint Francis Ford Coppolát, aki 1979-ben az *Apokalipszis most* című filmjéhez használta fel a mű alapötletét. 1994-ben készítette el Nicolas Roeg *A sötétség mélyén* című film-drámáját, mely a regény betűihez csaknem tökéletes hűséggel eleveníti meg Marlow történetét, Tim Roth-szal és John Malkovich-csal a főszerepben.

A regény mind angol nyelven (<http://www.amlit.com/HeartDark/chap0.html>), mind magyar nyelven elérhető az interneten (<http://mek.oszk.hu/01900/01911/>).

Kármán Marianna

Jegyzet

¹ Születési neve: Teodor Józef Konrad Nałęcz-Korzeniowski (Berdyczów/ Ukrajna, 1857. december 3. – Canterbury, 1924. augusztus 3.)

AFRIKA tanulmányok

Afrika Tanulmányok előfizetői ajánlat a 2009-es évre

MAGYARORSZÁG AFRIKA MAGAZINJA

**FIZESSEN ELŐ A FOLYÓIRATRA A 2009-ES ÉVRE
(4 MEGJELENÉS) KEDVEZMÉNYES ÁRON
3980 FT-ÉRT.**

Megrendeléssel és előfizetéssel kapcsolatos információk:
www.afrikatanulmanyok.hu

Tel.: 06-72-522-624
Email: elofizetes@publikon.hu

Cím: IDResearch Kft./Publikon Kiadó 7624 Pécs, Jakabhegyi u. 8/E

Bankszámlaszám: Magyarországi Volksbank Zrt. 14100017-87902249-01000002

Sony

Labou Tansi

(álnéven Marcel Sony) (1947–1995)

KONGÓI író, aki mindhárom irodalmi műnemben jelentős alkotott az afrikai avantgárd jegyében. Művei egyszerre kritikus szemléletűek és reményteliek. Központi témái a hatalmi korrupció és az ellenállás lehetőségeinek felvázolása. Gyakran alkalmaz egyszerre eltérő nyugati irodalmi modelleket, stílusokat és műfajokat. Különböző nézőpontokat sokszor provokatívan kapcsol össze. Stílusára jellemző a karneválszerű túlzás és sokszínűség, a lecsónkított nyelvezet és az antinaturalisztikus esztétika. Késői munkáiban háttérbe kerülnek a politikai satíra és kritika témái, helyüket – ha nem is teljes egészében – a szerelem, az élet és a halál témakörei váltják fel.

Sony Labou Tansi Kimwanzában, a mai Kongói Demokratikus Köztársaság területén született egy hétgyermekes család legidősebb sarjaként. Tansi a többi kongói gyermekhez hasonlóan hat-hét éves korától kezdve tanult franciául az iskolában, ahol tilos volt anyanyelvét használnia. Mindez meghatározó élmény lett a számára, később azt is mondta a francia nyelvről, hogy ez az a nyelv, amely által meg kellett erőszakolnia önmagát.

Tizenkét évesen Brazzaville-be költözött, és az Ecole Normale Supérieure d’Afrique Centrale-ban folytatta tanulmányait. 1971-ben angol-francia tanítói állást kapott Kindaubaiban. Ugyanebben az évben kezdett el komolyabban foglalkozni az írással. Később tanított angolt a Pointe Noire-i Collège Tchicaya-Pierre-ben, majd több minisztériumban is dolgozott adminisztrátorként Brazzaville-ben, mielőtt teljes életét a színháznak és az írásnak szentelte volna.

1979-ben Tansi megalapította a Rocado Zulu Színházat, egyúttal megjelent első regénye, a *La Vie et demie*, mellyel megnyerte a Festival de la Francophonie különdíját. Színdarabjait Párizsban, Dakarban és New Yorkban is játszották, bár hazájában nézetei miatt élesen kritizálta és háttérbe szorított-

ta a Parti Congolais du Travail (Kongói Munkapárt).

„Afrika egy vulkán.” – írta később *Les Yeux du volcan* (1988) című regényében. „És az egész világ pedig egy másik vulkán. A mi embereink tűzhányók, szemeik figyelnek minket.”

A kongói rendszerváltás alatt Tansi aktívan részt vett a politikai életben. A Mouvement Congolais pour le Développement de la Démocratie Intégrale (M.C.D.D.I. – Kongói Mozgalom a Demokratikus és Átfogó és Teljes Fejlődésért) csoport tagja volt, mely szembehelyezkedett az országban uralkodó egypárt-rendszerrel.

Közéleti tevékenységei és a politikai zűrzavarok miatt útlevelét visszavonták. Tansi HIV-fertőzött volt, de sokáig nem kaphatta meg a megfelelő orvosi ellátást. Bár eljutott végül Franciaországba, a párizsi kórházi kúrát követően mégis a természetes afrikai gyógymódokhoz és népi babonákhoz fordult. 1995. június 14-én halt meg, később felesége is követte a túlvilágra, aki vele együtt szenvedett a betegségben.

Tansi számos irodalmi díjat nyert, köztük a Littéraire de l’Afrique Noire nagydíját a *L’anté-peuple* című művéért, a *Palme de la Francophonie* díjat 1985-ben a *Les sept solitudes de Lorsa Lopez* című munkájáért, 1988-ban pedig az *Ibsen-Alapítvány* díját kapta meg.

A *L’anté-peuple* (1983) című regény részben egy menekülő ember történetén alapul, akit hamisan vádolnak egy fiatalasszony meggyilkolásával. Az alaptörténet témáját a szerző egyik barátjának balsorsa adja. A keserű satírban Nita Dadou, a leányiskola igazgatója szüntelenül egyik diákjára, Yavaldére gondol, aki örülten szerelmes lett belé. Yavaldét teherbe ejti egy másik férfi, mire a lány megöli önmagát, a tragédia elkövetésével azonban Nitát vádolják meg. Családját meglincselik, a halott lány politikusi édesapja pedig összekötötetéseit kihasználva elfoghatja Nitát és börtönbe zárhatja.

A *La vie et demie* (1979) című munkája egy képzeletbeli afrikai országban, Katamalanáziában játszódik, amelynek 228 nemzeti ünnepe van. Egy önmagát „Égből pottyant vezérnek” tituláló férfi eltörli a „pokol” és a „fájdalom” szavakat a nemzet lexikonából, miközben legfőbb ellenfelét darabokba vágatja, annak lelke azonban nem hal meg, hanem tovább beszél, és gyötri az emberevő diktátort.

Les sept solitudes de Lorsa Lopez (1985) című regénye tulajdonképpen történetek láncolata, mely az olvasót Valencia városába, az afrikai Macondóba vezeti. Lorsa Lopez, a város nagyra becsült polgára meggyilkolja feleségét. A rendőrség elmulasztja a nyomozás során leírni a nő nevét, és később már senki sem emlékszik a meggyilkolt asszony lánykori nevére, Estina Bronzario. A történet háttérében a nemzetközi politika és korrupció keveredik a káosszal és néhány hallucinált jelenettel: „Egy reggel hallatlan tömeg gyülekezett a Plaza de la Poudrán, nem azért, hogy a rendőrségre várjon, nem is azért, hogy Estina Benta csontjait eltemesse, sem azért, hogy Sarnata Nola szintársulatának elindulását nézze. A sokaság toladott, hogy lássa a halat a halott fejénél, melyet a halászok, Fernando Lambert és Luizó Martinèz Lopèz épp akkor fogott. Ez egy szárnyas óriás volt, csaknem hetven láb hosszú, és három tonna súlyú. Bőrét pikkelyek, tollak és szőr fedte, mely a szivárvány hét színével fénylett.” A történeteket egy női narrátor, Gracia mondja el, aki végül elmegy Valenciából Nsanga-Nordába, és elnyeli a tenger. A könyv előszavában Tansi azt írja: „A művészet annak képességéből fakad, hogy ki tudja fejteni azt a valóságot, amelyet képtelenség saját jelentésének megfelelően elmondani, vagy amelyet tudatosan elhallgatnak.”

Tansi nagyszerűsége olykor már abszurd képzeletvilágában, és ami életben tartja ezeket a képzeletbeli szárnyalásokat, az író nyelvében rejlik: Tansi a standard

francia nyelvet – ‘une langue frigide’ – feltölti a kongói utcanyelv színes kifejezéseivel. Más afrikai írókhoz hasonlóan megteremt egy nyugati nyelv – ez esetben a francia – sajátos, afrikai változatát. Nyelvezete pedig tökéletesen illik ahhoz a valóságot irreálisan bemutató írói világhoz, melyben bár sokszor ráismerünk nekünk megszokott helyzetekre, Tansi mégis olyan eszközöket alkalmaz, mely érthetlenné teszi a számunkra oly ismerősnek hitt világot.

Sony Labou Tansinak mindössze egyetlen novellája jelent meg magyarul, Mesterházi Márton fordításában.¹

Válogatott művei:

- La paranthèse de sang, 1978 (dráma)
- La Vie et demie, 1979 (regény)
- Conscience de tracteur, 1979 (színdarab)
- Coutume d'être fou, 1980 (színdarab)
- L'Etat honteux, 1981 (regény)
- Je soussigné cardiaque, 1981 (színdarab)
- La parenthèse de sang, 1981 (színdarab)
- L'Anté-peuple, 1983 (regény)
- Les sept solitudes de Lorsa Lopez, 1985 (regény)
- La Rue des mouches, 1985 (színdarab)
- Sony Labou Tansi: un citoyen de ce siècle, 1986 (interjú)
- Antoine m'a vendu son destin, 1986 (színdarab)
- Moi, veuve de l'empire, 1987 (színdarab)
- Le coup de vieux, 1988 (színdarab)
- Les Yeux du volcan, 1988 (regény)
- Qui a mangé Madame d'Avoine Bergotha?, 1989 (színdarab)
- La résurrection rouge et blanche de Roméo et Juliette, 1990 (színdarab)
- Une chouette petite vie bien osée, 1992 (színdarab)
- Poèmes et vents lisses, 1995 (versek)
- Le Commencement des douleurs, 1995 (regény)
- L'autre monde: écrits inédits, 1997 (válogatott művek)

Jegyzet

¹ Labou Tansi, Sony: A szegyenletes állapot, Nagyvilág, 1992/4, 467-474.

Szexturizmus Gambiában

Írta: Schumicky Lilla

Kutatás a fiúk szexturizmusban való részvételének miértjéről és annak a fiúk szokásaira gyakorolt kulturális hatásairól Gambiában

KUTATÁSOMAT, melynek középpontjában a női szexturizmus állt, Gambiában, a kontinentális Afrika legkisebb országában végeztem. Azon belül is egyrészt a fiúk kulturális változásaira, szokásaik átalakulására voltam kíváncsi, illetve, hogy mit jelent számukra a szexturizmusban való részvétel. Vizsgálódásaim során kifejezetten olyan fiúkra koncentráltam, akik heteroszexuálisak, valamint állításuk szerint a náluk jóval idősebb nőkkel kerülnek szexuális kapcsolatba. Kutatásomhoz egyrészt a résztvevő megfigyelés módszerét használtam, valamint fókuszcsoport-beszélgetéseket szerveztem és interjúkat, mélyinterjúkat készítettem. A formális beszélgetések alapját egy 142 kérdésből álló kérdőív adta. A turisták által látogatott tengerpart hatvan kilométer hosszú szakaszának legkedveltebb helyeit vizsgáltam. Összesen huszonzét fiúval készítettem interjút és harmincnyegen vettek részt a fókuszcsoportos beszélgetéseken. Két esetben a fiúk családjának véleményét is kikérhettem.

A szex turizmus története

A turizmus az egyik leggyorsabban növekvő iparág a fejlődő országokban. Számos tanulmány született a ma már külön kutatási területnek számító turizmus és szex kapcsolatáról.¹ A szakértők általában három oldalról közelítenek a témához: a homoszexuálisok², a fiatal nyaralók³, és a nemzetközi migránsok⁴ szempontjából. A HIV-vírus terjedése⁵ is gyakran áll a szex és turizmus elemzésének fókuszában. A legtöbb kutatás a Fülöp-szigeteken, Thaiföldön és a Karib-szigeteken folyik, elsősorban a kereskedelmen alapuló szexturizmust elemzik.

A turizmus Gambia másfél milliós lakosságából közel 16000 embernek ad munkát. E szolgáltatási ág produkálja az ország GDP-jének 13%-át, ami 2007-ben nagyjából negyvenmillió dollár bevételt jelentett.⁶ E számok ellenére Gambia ma is a világ egyik legszegényebb országának számít, az egy főre jutó GDP alig haladja meg a 320 dollárt.

A női szexturizmus Gambiában a hetvenes évek közepén kezdett meghonosodni. Az aprónyi ország a kilencvenes évtized közepére vált Afrika második legkeresettebb helyszínévé az egyedül utazó női turisták körében. Az ezredforduló óta egyre több új utazási ügynökség ajánl komplett turistacsomagokat Gambiába. Ezek általában egy kellemes tíz napos vakációt jelentenek egy előkelő négy, vagy ötszagos tengerparti szállodában (pl. a Senegambia, a Kairaba vagy a Safari hotelben). Több légitársaság indít heti rendszerességgel charter járatokat november és április között Banjulba. Amikor Észak-Európában jócskán fagypontra süllyed a hőmérő, Gambiában kellemes 25–30 fok van és a nagyszerű óceáni levegő még üdítőbbé teszi a nyaralást. A Szenegál területébe ékelődő egykori brit gyarmaton minden megtalálható, amire csak a pihenésre vágyó turistáknak szükségük lehet. Hosszú, fehér homokos strandok, hatalmas kínálat olcsó árakon, s kedves emberek. Számos utazási iroda reklámozza a „Sun, sea and sand” (Napsütés, tenger és homok) szlogenrel az országot. A marketingmondat mellé gyakran biggyesztenek egy, a tengerparton pálmafa alatt kókusz héjból friss dzsúszot szűrőcsölgető félmeztelen fekete fiú, vagy egy csinos lány képét. Ennek üzenete többlet jelentéstartalommal bír: felhőtlen üdülés, sütkérezés a tengerparton, valamint olcsó szexuális szolgáltatások.

„Hello szép hölgy! Álljon meg, a szép hölgygel szeretnék beszélni! It's nice to be nice.” – kiabálja már messziről egy sárga, zöld piros sapkáját szemébe húzó raszta hajjú, félmeztelen fiú. Szavaival a tőle több mint két száz méterre gyalogló ötvenes éveiben lévő, kissé túlsúlyos, rikítóan fehérbőrű valószínűleg skandináv vagy brit származású hölgyet vette célba.

A „bumster”, vagy „beach boy” Nyugat-Afrika homokos strandjain kószáló fiatal fiút jelent. Általában 16 és 28 év közötti, szép testű, fekete bőrű fiatal emberek, akik kifejezetten idősebb fehér nőkre „vadásznak”. A fiúk általában hosszú távú kapcsolatot keresnek, szolgáltatásaikat olyan idősebb fehér hölgyeknek ajánlják, akikről pénzt várnak, akikben a szegénységből való kijutás lehetőségét látják.

„Sugar mummy” és a Babilon-sokk

Az ember megérkezvén Gambiába rögtön a tengerpart felé veszi az útját. A parton azonnal szembe-tűnik, hogy fiatal fekete fiúk, kéz a kézben sétálnak idősebb, általában molett, dekoratívnak nem éppen mondható nőekkel. A sokszínű, egymás mellett sorakozó tengerparti bárók tele vannak egyedülálló fehér hölgyekkel, akik közül többen is kihívóan lengén öltöznek fel – egy muszlim országban. A raszta hajú, sportos fiúk szemmel láthatólag körülöttük sündörögnek. Én felteszem napszemüvegemet és a Jeune Afrique újságom mögé bújok, amit még Szenegálban sikerült beszereznem. Persze azért kíváncsian pillantgatok jobbra, balra, hogy megértem, mi is folyik körülöttem. Szemlélődésemből Omar a pincér zökkent ki, finomabbnál finomabb frissen facsart gyümölcsleveit kínálva. Gambiában, és általában Fekete-Afrikában nem az a szokás, hogy az ember csak rábök valamire, kifzeti és odébbáll. Itt érdeklődnek a vásárló iránt, megkérdezik honnan jött, mit csinál, meddig marad, szereti-e az országot? Omar igen szimpatikusnak tűnt, ezért én is feltettem neki azt a kérdést, amit minden először idelátogató feltenne: miért van itt ez a sok idős fehér nő, és miért rajongják őket körül a raszta fiúk? „Oh, hát azok a bumsterek, ők rontják le leginkább Gambia jó hírét. Nem dolgoznak, csak a sugar mummyk (cukros nénik) pénzére hajtanak. Céljuk, hogy eljussanak Babilonba.” „Hová?” – kérdem. „Hát Babilonba. Angliába, Svédországba vagy Amerikába.” – feleli Omar. Köszönöm a felvilágosítást. Tovább szemlélődöm, az elhangzottak tükrében már egy kicsit érthetőbb a helyzet.

Fiatal raszta

Nyomozás a „bumsterek” után

Hetek teltek el azzal, hogy taxisofőröktől, pincérektől, utcai árusoktól, hotelesektől, valamint a GTA⁷ illetékeseitől információt gyűjtöttem e különleges jelenségről. Mindegyikük megerősítette a korábban Omartól hallottakat. A túlnyomórészt idősebb skandináv és angol nők kifejezetten azért utaznak Gambiába, hogy szeretőt találjanak maguknak. Itt általában nem rövidtávú kapcsolatokról van szó, hanem tartós együttlétről. A nő megérkezik, és néhány nap alatt kiválasztja a neki legszimpatikusabb bárt, iszogat és kifekszik napozni. A siker száz százalékosan garantált. Tíz perc sem kell ahhoz, hogy feltűnjön a színen az első bumster és felajánlja szolgálatait. A nő természetesen remekül érzi magát, mivel tejben-vajban fürösztöti őt a fiatal fiú, néha még rivalizálnak is a kegyeiért. A hölgy természetesen hamar meginvitálja kedvesét szállodai luxus szobájába. Ilyesmit a bumster előtte csak a filmekben láthatott. Általában együtt töltik az egész hetet, kéz a kézben sétálnak fel s alá a homokos tengerparton. A sugar mummyk szinte mindig betöltik a nekik szánt szerepüket: kedvesüket előkelő éttermekbe viszik és még zsebpénzt is adnak nekik. De a fiúkban sem kell csalódnia: körbekalauzolják „választottjukat” az érdekes helyeken, a piacokon és még egy-egy helyi bárba is elviszik őket. A nők aztán a nyaralás végével hazamennek, de többségük pár hónapon belül ismét visszalátogat Gambiába a szeretőjéhez. És ez így megy néha éveken át, legalább is mindaddig, amíg a fiúk el nem érik legfőbb vágyukat: megkérik kedvesük kezét, azok pedig az egzotikus kalandot szentített házasságra váltják. Romantikus esküvőjüket a tengerparton tartják meg és a következő állomás már az egyik skandináv, vagy angol nagykövetség, ahol vízumért folyamodnak a hón áhított Babilonba. A vízumot a házassági papírok értelmében természetesen kötelesek kiállítani a követségi dolgozók, és az újdonsült feleség már küldi is a repülőjegyet.

Bumsing – lógás, lehúzás, és a felelősség – bumsterek a szexturizmusról

Az általam megkérdezett bumsterek, raszta fiúk általában tisztában voltak az irányukban megnyilvánuló negatív véleménnyel és attitűddel, habár a megkérdezettek mindig eltérően reagáltak. A válaszok nagyban függtek az interjúalany személyiségétől, attól, hogy mennyi időt töltött „bumsingolással”, milyen más jövedelemforrása volt, hol „bumsingolt”, milyen családi háttérrel rendelkezett, mennyire volt iskolázott, illetve, hogy hány kapcsolata volt már fehér nővel.

Musa: Mi is érző emberek vagyunk. A nő az nő, mit számít a kora. Azért mert gondoskodunk néhányukról, miért fáj ez az embereknek?

Solomon: Amíg látják a családtagjaim, hogy pénzt viszek haza, addig nem szólnak semmit. Bár tudom, hogy nincsenek jó véleménnyel a raszta hajamról.

Osman: Engem nem érdekel, hogy mit gondolkodnak rólam. Én azért vagyok itt, hogy pénzt keressek. Ez egy munkahely.

Jimmy: Nem volt más választásom, mint hogy raszta legyek. Az én családom nagyon szegény. Különböznél jól érzem magam itt a parton.

Lamin: A családom nem tudja, hogy a parton dolgozom. Soha egy barátomat nem mutattam be nekik. Nem hinném, hogy elfogadnák őt vagy engem. Én csak a Babilonba akarok menni. Ennyi.

Silverman: A férferek hisznek nekünk. Ez egy szolgáltatás, amit csak mi tudunk nyújtani, és még jó pénzzel is jár. Megértem, hogy sokan irigyek ránk. Mi fiatalok vagyunk és erősek, ha tudod mire gondolok... akik így beszélnek rólunk azok csak féltékenyeknek ránk.

Xman: Nekem ez csak szórakozás. Esténként taxizom. Én nem vagyok bumster, csak szeretem a tubabokat.⁸ Ők nagyon romantikusak, és nem kérdezik, hogy honnan jössz, és mennyi pénzed van. Nem olyanok, mint a gambiai lányok. Ők csak szeretnek.

Sweet Six: Én már tíz éve a parton vagyok. Sokat láttam, és voltam Babilonban is, csak vissza kellett jönnöm. De, ha minden jól alakul, megyek jövőre is insallah.⁹

Néhányan úgy vélekedtek, hogy ők nem rosszabbak, mint azok, akik hivatalosan dolgoznak a turizmusban. A legfőbb érvük az volt, hogy mindenki csak a pénzt látja a fehér turistákban.

Max: A hotelek még inkább kihasználják a tubabokat. Ők azt a mangót, rákot és halat adják el nekik méreg drágán, amit a helyi piacon vesznek nagyon olcsón. Arra mennek rá, hogy a tubabok nem ismerik a helyi árakat. Mi legalább őszintén megmondjuk mi mennyi.

Rastaman: Az utazási irodák mind hazudnak. Azt a képet adják Gambiáról, hogy minden jó és könnyű az élet. Smiling coast.¹⁰ Pedig ez nem így van. Küldjék el őket Serrakundába vagy Latrikundába, hogy megnézhessék, milyen körülmények között élnek az emberek. Az ügynökségek mind hazudnak, csak, hogy profithoz jussanak. Hát ki a jobb, mi vagy ők?

Sokan felvetették azt is, hogy ők soha nem kérnek pénzt a szolgáltatásaikért. Ha a nő tud nekik és családjuknak segíteni, akkor az természetesen jó, és elfogadják. Többen azt állították, hogy a fehér nők vannak olyan okosak, hogy felismerjék a hazugságot. Sokan a Koránt emlegették, mint hivatkozási

Gambiai tengerpart

alapot a tetteikre. Szerintük az iszlám szent könyvében meg van írva, hogy hazudni pedig nem szabad és jobb kérni, mint lopni. Mások arra hivatkoztak, hogy mióta a parton vannak, több pénzt tudnak hazaküldeni, illetve testvéreik iskolai költségeit is ki tudják fizetni.

Az a két család, akit sikerült megkérdezniem arról, miként vélekednek a bumsterekről, általában pozitívan nyilatkoztak a jelenségről.

Aysha: Amióta a testvérem a parton dolgozik, tudok iskolába járni és a másik két, kisebb testvérem is. És Omar nem csak a tandíjat fizeti, hanem ad zsebpénzt uzsonnára is. Sőt, idén vett nekünk egy-egy pár cipőt is.

Mother Santa: Amikor megtudtam, hogy a fiam a parton dolgozik, nagyon elszomorodtam. Különösen rosszul esett, hogy raszttát növesztett. Tudom, hogy a fiúk, akik a parton vannak sokat szívznak és egész nap nem csinálnak semmit, csak az idős tubabok után rohangálnak. Nagyon félttem, hogy az én fiam is ilyenné válik. De aztán elkezdett nekünk mosószappant, főzőolajt és rizst vásárolni. És ez most már minden hónapban így van. Szóval most már megnyugodtam. Nem szabad visszautasítani azt, amit Allah küld.

Binta: Amióta az unokaöcsém feleségül vett egy tubabot, nagyon megváltozott a család élete. Osman évente megy Londonba, ott marad jó pár hónapot, majd hazajön. Mindig rengeteg új ruhát hoz nekünk, és tavaly egy kocsit is hozott. Azzal taxizik most az egyik testvére. A másik jó dolog, hogy a tubab felesége adott nekünk, a családnak, 5000 fontot, ebből a pénzből kezdtünk most el egy új házat építeni. Alhamdulillah, hogy Osman találkozott a tubabbal. Remélem, hogy egy nap engem is elvisz majd Londonba.

Többen említették a bumsterek közül, hogy nagyon nehéz munkát találniuk, mivel hamar abba kellett hagyniuk az iskolát. Sokan azt is elmondták, hogy a lányoknak sokkal könnyebb dolguk van a munkakeresésben. „Elég, ha csak lefekszenek a munkaadóval és máris övék a munka” – válaszolta nyíltan a szomorú helyzetet Rastaman. Tulajdonképpen a

bumsing egy kiváló lehetőségnek tűnik a szegény fiatal fiúk számára. Rengeteg problémával jár azonban, hogy sokan eljönnek vidékről, hátrahagyva biztos otthonukat a bizonytalan megélhetésért, s nemhogy a nagy esély nem adatik meg számukra, de még a helyzetük is sokkal rosszabbra fordul. Mindez valósággal rákényszeríti a szorult helyzetbe került fiúkat, hogy bárkivel elmenjenek, minden áron megélhetéshez jussanak.

Saddam: Elvégeztem a gimnázium első két évét, de utána nem tudtam folytatni a tanulmányaimat, mert apámnak nem volt pénze fizetni a tandíjat. Elmentem munkát keresni. Két éven át mindenhová jelentkeztem, de sehová nem vettek fel. Aztán egyszer valakitől hallottam, hogy a tengerparton sok pénzt lehet keresni a tubabokkal. Hát fogtam magam és felkerekedtem. Nem ismertem senkit, amikor megérkeztem Fajarába. De aztán lett valakim, és a pénzt amit adott, arra használtam, hogy béreltem egy kis szobát Serrakundában. Előtte mondhatni otthontalan voltam és a parton laktam. Hogy hány éves volt a tubab, aki segített? Hetvenkettőnek vallotta magát. Hogy én hány éves vagyok? Haha... huszonhárom.

Omar: Az első tapasztalatom nagyon rossz volt. Csak kihasználta a szép testemet a tubab, és nem adott semmit. Ott akartam hagyni a bizniszt, de aztán jött egy hölgy Angliából. Azóta évente kétszer meglátogat, és mindig hozza nekem az új ruhákat. Sokat segít. A múltkor vett egy hűtőt is.

Sokan nem tudták befejezni tanulmányaikat, de a parton új szokásokat és egy újfajta iskolát ismernek meg. Mint mondták, az anyagi haszon mellett a bumsingelés legnagyobb előnye, hogy megtanulnak bánni a tubabokkal, illetve számos európai nyelvet is elsajátítanak. Többen hivatkoztak arra, hogy megváltoztak az étkezési szokásaik, amióta a tubabokkal vannak, s rengeteget tanulnak is a hölgyektől. Persze vannak olyan dolgok, amiben csakis egy bumster lehet a „király” – a megkérdezett alanyok közel 80%-a ez alatt a szexuális aktivitást érti. Sokan úgy vélik közülük, hogy a tubabok körében él egyfajta mítosz, ami a gambiai fiúk legendás „mérétről”, ágyban nyújtott képességeiről szól. Ez a téma legfőképpen a fókuszcsoport beszélgetéseken jött elő, és mindig általános derűtséget váltott ki.

Lamin: A bumsingolásnak három szintje van. Az első az általános iskolás, amikor egy amatőr bumster csak azt nézi, hogy hogyan tudja mindenáron lehúzni a tubabot. Gyakran pénzt kér tőle nyíltan. Mindig idegesítően követi és lóg rajta. Aztán van a gimnáziumi szintű bumster, aki már okosabb és tapasztaltabb, és egyfajta munkakapcsolatot alakít ki a tubabbal. És van az egyetemi szintű bumster, nekik sikerül elmenniük Babilonba. A bumsterség csúcsa, amikor valaki-

nek sikerül megkapnia a letelepedési engedélyt, vagy babiloni állampolgárrá válik.

Silverman: Három éve, amióta a parton vagyok, megtanultam két új nyelvet, „deutschul” és hollandul. A tubabok nagyon szeretik, ha az ő nyelvükön szólnak hozzájuk.

Gilen: Én sokat tanultam, főleg az elején, rájöttem, hogy nem kell rögtön a kezdetekkor a tubabra zúdítani az ember problémáit. Mindig csak egy kicsit kell kérni tőle, és folyamatosan adagolni a dolgokat. Meg aztán azt is megtanultam, hogy tisztelni kell a kéréseket, és nem szabad túl nyomulósnak lenni.

Sugar boy: Sok jó szállodában voltam már. A tubabok kértek meg, hogy kövessem őket oda. Nem tudnak ellenállni nekem. Olyan erős vagyok, mint egy bika, ha érted mire gondolok, haha...

Lion man: Én itt a parton csak a tubabokkal beszélgetek. Nekik nagyon sok kultúrájuk van. Egyszer az egyikük elvitt egy nagyon divatos étterembe, ahol három fajta kést adtak. Hát gőzöm nem volt mi, mire való. A fuluban mi mindig kézzel szoktunk enni. Aztán elmagyarázta, hogy van a recés, amivel a steaket vágjuk, aztán van az a lapos, amivel a halat vesszük szét, és van a sima kés, amit én is ismerek, azt csak úgy a többi esetben használjuk. És mindig van valami új. Aztán kérdeztem őt, hogy el akar-e menni egy helyi étterembe, s azt mondta, hogy igen, így elvittem. Ott nem volt sem halas, sem húsos kés, csak a kezünk. Elmagyaráztam neki, hogy a kezünk olyan, mint egy kanál. Látod milyen jó kanalat lehet belőle formálni? Tetszett neki az ötlet, de aztán mégis csak azt mondta, hogy neki kell legalább egy villa.

Oscar: Szerelmet tanultam a tubaboktól, meg azt,

Gambiai tengerpart

hogy nagy, milyen nagy érték meghallgatni egymást. Ők mindig hallgatnak rám, nekik mindig mindent elmondhatok.

Goti boy: Sok új dolgot mutattak nekem a tubabok. Például valamelyiket elvittem az egyik nénikémhez, aki sánta és azt akartam, hogy a tubab fizessen neki pénzt, hogy vehessen magának ételt. De ahelyett, hogy pénzt adott volna, megtanította neki, hogyan kell gombokból társasjátékot készíteni. Ezután vett neki egy csomó gombot.

Gilen: Engem megtanítottak a tubabok arra, hogy miként kell jól öltözni. Tudom, ha elhívom valamelyiküket vacsorázni és el akarom csavarni a fejét, felveszek egy öltönyt, de ebben az esetben nem szabad hozzá fehér zoknit húznom, mert az nem nyugózi le őket.

Osman: A beszédem sokkal jobb lett. Sokkal szebben beszélem az angolt és megtanultam egy csomó kedves szót. De azért én is sok mindent tanítok nekik – főleg az ágyban, ott mi ismerjük a jó dolgokat, haha...

Omar: A tubabok romantikusak, de mi erősek vagyunk. Megadjuk nekik, amit a tubab férfiak nem tudnak. Tudod hány körig bírom? Ők meg cserébe pénzt adnak, meg ruhákat. Az én álmom, hogy vegyenek nekem egy házat, vagy egy autót.

James: Sok időt töltök a tubabokkal. Azt biztosan tudom, hogy nem szeretik, ha folyamatosan kér tőlük az ember, és a problémáival traktálja őket. Szórakozni és nyaralni jönnek ide. Nekünk meg ez munka. De azért persze jól kell éreznünk magunkat. Egyszer az egyik azt kérte, hogy menjünk el a Roots fesztiválra.¹¹ Elég jól éreztem magam és megtudtam, hogy milyen rosszak voltak velünk a tubabok korábban, a rabszolgaság alatt.

A megkérdezettek 90%-a már többször létesített szexuális kapcsolatot különböző fehér nőekkel, és sokuk több viszonyt tart fenn egy időben. Amikor aztán kérdőre vontam őket, hogy nem érzik-e kétszínűnek ezt a fajta viselkedést, a megkérdezettek mindegyike egyöntetűen azt a választ adta, hogy itt szó sincsen félrevezetésről, minden üzleti alapon működik.

Sweet Six: Igen, nekem egyszerre négy nőm van. Nem hiszem, hogy ez gond, mert sohasem egy időben jönnek Gambiába. Mindig írnak e-mailt, vagy hívnak a mobilomon. Mindegyiknek én intézem a szállodafoglalását és kimegyek értük a reptérre, megszervezem a taxit, elviszem őket étterembe, szórakozóhelyekre. Mindig mindent megadok nekik, amire vágnak, ők meg cserébe pénzt adnak és remélem jövőre majd vizumot.

Xman: Nem gond, ha az embernek több barátnője is van egyszerre, amennyiben mindegyiket ki tudja szolgálni, ha érted mire gondolok... Nem szabad elszalasztani egy lehetőséget sem, ki tudja, hátha éppen az lesz a babiloni kiút.

Omar: A legmelegebb helyzet az volt, amikor kivittem az egyiket a reptérre, mert ment haza, és azzal a géppel jött a következő. De legalább csak egyszer kellett kimenem a reptérre. Szerencsére nem volt fennakadás.

Rastaman: Nézd, az üzlet az üzlet. Én mindig mindegyiknek megadom azt, amit szeretne. Sétálok vele kéz a kézben, édes szavakat suttogok a fülébe, ideviszem, odaviszem. Ők mindig nagyon szerelmesek lesznek belém. Sokszor emlékeztetem magam, hogy az üzletet nem szabad összekeverni az érzelmekkel. Pedig egyszer volt egy fiatalabb, úgy negyven év körüli

lehetett, halálisan szerelmes volt belém. Én is nagyon megkedveltem. Azt mondta, hogy visszajön és akkor segít a papírokkal és elvisz magával az Egyesült Királyságba. Aztán rá egy hónapra telefonált, hogy elvesztette az addigi állását, és egyelőre nem tud visszajönni. Hát így jártam. Most képzeld el, ha addig nem próbálkoztam volna... De azért sajnálom, mert jók voltak az esélyeim, és még kedveltem is őt.

Amikor arra próbáltam választ találni, hogy miért nem fiatalokkal próbálnak gyümölcsöző kapcsolatokat kiépíteni, akik ténylegesen társukká válhatnak, és nem csupán egy üzlet lenne a kapcsolat – a legkézenfekvőbb válasz az volt: a fiatalok csak amolyan „holidaymaker”-ek (vakációzók), akik rövid időt töltenek Gambiában, és általában nem jönnek vissza. Sokkal kevésbé megértőek, mint az idősebbek és sokkal kevesebb pénzüik is van, valamint fent áll annak a veszélye, hogy teherbe esnek. Ezzel szemben egy idősebb nőnek már jó állása van otthon, vagy éppen nyugdíjas, így nincs olyan sok dolga, mint egy fiatalnak.

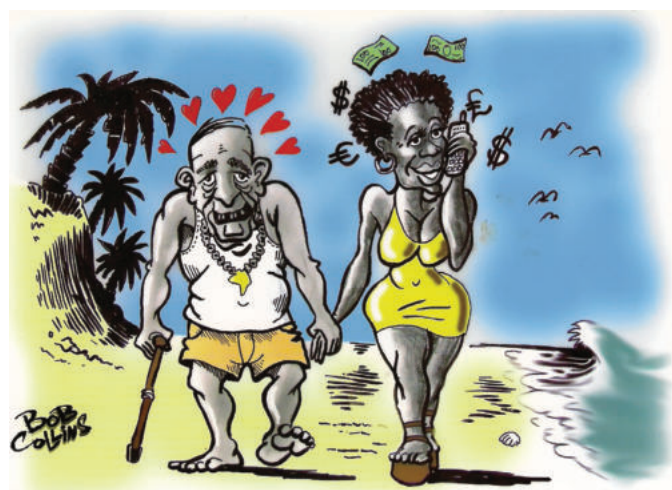
Osman: Volt fiatalabb barátnőm, de ő kihasználta. Nem kaptam tőle semmit a szolgáltatásaimért. Akkor elhatároztam, hogy többet nem lesz, és ehhez tartom is magam.

Oscar: Nézd, a fiatalok csak kihasználják az embert, az alatt a rövid idő alatt, amíg itt vannak, aztán soha többé nem látod őket. Az idősebbek sokkal hűségesebbek. A legtöbb barátnőm már két év óta mindig visszajön hozzám. Meg aztán sokkal kényelmesebb is, hogy egy idős nő nem esik teherbe.

Gilen: A fiatal „holidaymakerek”-nek nincs pénze. Csak kihasználják az embert és összetörik a szívét. Az enyémet egy svéd lány törte össze. Azóta csak idősebbekkel ismerkedek. Nekik amúgy is sokkal több idejük van rám, gyakran írnak, meg hívnak telefonon. Ők törődnek velem. És azon sem kell aggódnom, hogy alaposok lesznek.

James: Egy idősebbnek csak előnyei vannak. Nem lesz terhes, van pénze, hálás és megvan már a magáéhoz való esze, nem úgy, mint a „holidaymakerek”-nek...

A bumster jelenség nem egyedülállóan Gambiára jellemző. Kollégáimmal Afrika másik oldalán, Kenya homokos strandjain sétáltunk, ahol a raszta hajú fiúk ugyanúgy hozzánk siettek és ugyanazokkal a kérdésekkel bombáztak, mint amilyenekkel a gambiai „kollégáik”. Hogy hívnak, hány éves vagy,

honnan jöttél, meddig maradsz, szeretsz itt lenni, van barátod? Én szeretlek. – talán a jelenség annyiban különböző a nyugat-afrikaitól, hogy a parton töltött néhány óra alatt nem láttunk annyi idős-fiatalt vegyes párt. Kulturális aspektusai is vannak a témának. Barangoltunk a luxusszállodák hátsó bejárata körül és beleakadtunk egy ún. raszta kertbe, ahol vagy nyolc-tíz „beach boy” dobogtatott és szívta a marihuánás cigarettát. Természetesen rögtön meginvitáltak minket, mi pedig az antropológus kíváncsiságával azonnal le is ültünk közéjük. A szokásos ismerkedési szakaszt követően – előkészítve a gambiai bumstereknek szánt kérdőívemet – néhány

DUPLEX ROTA
NYOMDAIPARI ÉS SZOLGÁLTATÓ KFT.

H-7631 Pécs, Észak-magyar dűlő 4.
Telefon: +36 72 550-465 Fax: +36 72 311-429
E-mail: info@duplexrota.hu www.duplexrota.hu

kérdést én is feltettem. Meglepő módon nagyon pozitív válaszokat adtak, és komolyan érdeklődtek Magyarországról. Azt tanácsolták gambiai társainknak, hogy töltsenek több időt a fiatalabbakkal, meglátják, találnak majd párt maguknak.

A gambiai kormány és a Gambiai Turisztikai Hatóságnak munkalehetőséget, illetve szakképzést kellene biztosítani a fiatal fiúk számára, akik annak híján a parton próbálják keresni megélhetésüket. Indokolt lenne kampányokat folytatni a fiatalok körében, amely csökkentené az elvagyodás érzését és erősítené az anyaföldhöz való kapcsolódásukat. Az utazási ügynökségeknek szemléletmód-váltásra lenne szükségük, mely keretében Gambiát nem a fentebb idézett többletjelentésű „Sand, sea and sun” szlogenre reklámoznák, hanem az ország kulturális értékeit hangsúlyozzák.

2008. október. 17, Lamu szigete, Kenya

Jegyzetek

- 1 Ryan 2000, Clift and Forrest 2000, Carter and Clift 2000
- 2 Clift and Forrest 1999
- 3 Rogstad 2004
- 4 Broring 1996
- 5 Stears 1996, Hart and Hawkes 2000
- 6 Making Tourism Work For Us in The Gambia GTA workshop March 2007
- 7 GTA – Gambian Tourist Authority (Gambiai Turisztikai Hatóság)
- 8 Tubab – fehér ember megjelölésére használják Gambiában
- 9 Insallah – arabul – ha Allah is úgy akarja
- 10 Smiling Cost – Mosolygós Part – Gambia egyik reklám szlogenje
- 11 A Roots fesztivál két évente kerül megrendezésre Gambiában és „Never Again” (soha többé) szlogenre fémjelezik. A rabszolgaság intézményének eltörlésére emlékeznek.

Felhasznált irodalom

- Boring G. (1996) International tourists: a specific target group for AIDS prevention programmes. In S. Clift and S. Page (eds) Health and International Tourist (London: International Thomson Business Press)
- Carter, S. and Clift S. (2000) Tourism, international travel and sex: themes and research. In S. Clift and S. Carter (eds) Tourism and sex: culture, commerce and coercion (London and New York: Pinter, 1-22).
- Central Statistic Department (2004) Provisional figures 2003 Population and housing census. Megtekinthető a www.gambia.gm
- Child Protection Alliance and Terres des Hommes (2003) 'Gambia... the smiling coast' a study of child sex tourism in The Gambia and the involvement of Dutch tourists (Bakau and Den Haag: Child Protection Alliance and Terres des Hommes).
- Christopher, E. S. (2001) To dance the dance: a symbolic interactional exploration of premarital sexuality (Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates).
- Clift, S. and Forrest, S. (2000) Tourism and the sexual ecology of a gay men. In S. Clift and S. Carter Tourism and Sex: culture, commerce and coercion (London and New York: Pinter, 179-199)

- Clift, S. and Forrest, S. (1999) Factors associated with the sexual behavior and risk of gay men on holiday. AIDS Care, 11, 281-295
- Denzin, N. K. (1992) Symbolic interactionism and cultural studies (New York: Blackwell)
- Ebron, P. A. (2002) Performing Africa (Princeton, NJ: Princeton University Press)
- Gagnon, J.H. and Simon, W. (1973) Sexual conduct: the social sources of human sexuality (Chicago, IL: Aldine Publishing Co)
- Hart, G. and Hawkes, S. (2000) International travel and the social context of sexual risk. In S. Clift and S. Carter: Tourism and sex: Culture, commerce and coercion (London and New York: Pinter, 168-178)
- IOM (2001) The link between migration and development in the least developed countries (Geneva: International Organization for Migration)
- License, P. (2003) It is not a gamble going to Gambia. The Star. Megtekinthető a: www.gambia.co.uk/news/The_Star.htm
- Rogstad, K. E. (2004) Sex, sun, sea and STIs: sexually transmitted infections acquired on holiday. British Medical Journal, 324, 214-217
- Ryan, C. (2000) Sex tourism: paradigms of confusion? In S. Clift and S. Carter: Tourism and sex: Culture, commerce and coercion (London, New York: Pinter, 23-40)
- Sey, A (2003) Battle for the beaches: the 'Smiling Coast' of African tourism is ridding itself of the 'bad boy' image, New African, March 22-24
- Strauss, A. L. and Corbin, J. (1997) Grounded theory in practice (Thousand Oaks, CA: Sage)
- UN DESA Population Division (2000) World Population Prospects (Geneva: UNDESA megtekinthető: www.un.org/esa/population/publication/wpp2000/wpp2000_volume3.htm)
- UNHCR (2001) Women, children and older refugees (Geneva: UNHCR)
- UNICEF (2003) Study on the sexual abuse and exploitation of children in The Gambia (Geneva: UNICEF)
- UNICEF (2001) Situation analysis of children and women in The Gambia (Geneva: UNICEF)

„Bumsing”

A Háború Gyermekei Segélyakció!

Adományozzon most!

**3000 Ft megmentheti
egy kongói gyermek életét!!!**

További információ: www.ahu.hu

Tisztelt Olvasó!

A Háború Gyermekei Segélyprogramot a következő módokon támogathatja:

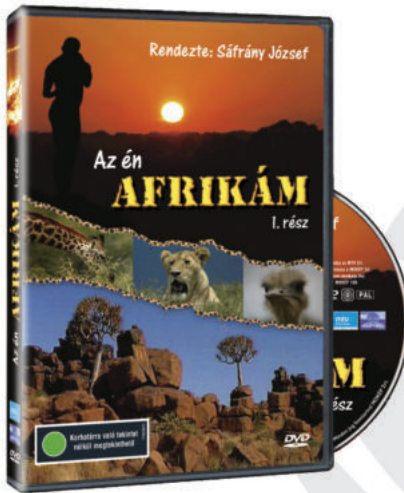
- ▶ Egészségügyi felszerelést ajánl fel, amit munkatársunk átvesz irodánkban munkanapokon 10-17 között, Afrika Centrum, Budapest XIII. ker. Visegrádi u. 9.
- ▶ Önkéntes orvosnak jelentkezik. Küldjön e-mailt, hogy bővebben informálhassuk: info@ahu.hu
- ▶ Késpénzadományt fizet, amit munkatársunk átvesz irodánkban munkanapokon 10-17 között, Afrika Centrum, Budapest XIII. ker. Visegrádi u. 9.
- ▶ Banki átutalással fizeti támogatását. Bankszámlaszámunk: OTP Bank 11734145 - 20021111
- ▶ Postán található rózsaszín csekken is befizetheti adományát. Kérjük írja rá: Afrikai-Magyar Egyesület, 1132 Budapest, Visegrádi u. 9. Megjegyzés rovatba: Háború Gyermekei

Köszönjük Támogatását!

Tíz éve Pécs társasági lapja!

Kiadja: Pécsi Royal Club Kft.
7601 Pécs Pf. 391
E-mail: szerkesztoseg@royalclub.hu

Az én Afrikám – színes, magyar ismeretterjesztő film, 2006. (1., 2. rész)

Afrika a fekete földrész, a harmadik világ, az élet bölcsője...

Sokféle elnevezése létezik ennek a rejtélyes és hatalmas területnek, és rengeteg téveszme alakult ki róla az idők során. Sáfrány József filmjei a maguk egyszerűségével és csodálatos képeivel próbálják fellibbenteni a titokzatosság fátylát, s egyben igyekeznek megmutatni Afrika bűvös és varázslatos szépségét, elkalauzolva minket többek között Fokvárosba, a Kalahári mélyébe, a világ legnagyobb gyémántbányájába, a Serengeti Nemzeti Parkba, Maszáföldre és a gyönyörű Viktória-vízeséshez.....

Rendező: Sáfrány József
Operatőr: Régi Tamás, Sáfrány József, Lerner János
Forgatókönyvíró: Sáfrány József

Hang: magyar 2.0
Képarány: 4:3
Ajánlók

Kiadja az MTV Zrt., forgalmazza a Mokép-Pannónia Kft.

A DVD-k megvásárolhatók a bevásárolócentrumokban, könyvesboltokban és a Mokép Videocentrumban (Budapest V. kerület, Honvéd u. 7., tel.: 1/312-2603).
www.mokep.hu

Az AHEAD Global Kht. keretei között működő AHEAD Africa magyar vállalatok érdekszövetsége.

Az Ahead Africa célja a Magyarország és Afrika közötti kereskedelmi-gazdasági kapcsolatok fejlesztése. Tudatában van ugyanakkor a politikai, kulturális-tudományos és civil kapcsolatok fontosságának is. Ennek megfelelően üdvözlí és lehetőségeihez mérten támogatja a fontos szerepet betöltő és nagy múltra visszatekintő magyar Afrika-kutatás megerősödését.

Nemzetközi tapasztalatokkal rendelkező tagvállalatai elsősorban az alábbi területeken keresik az együttműködést afrikai partnereikkel:

- Építőipar,
- Mezőgazdaság,
- Információ-technológia,
- Egészségügy,
- Élelmiszeripar,
- Energetika,
- Vízgazdálkodás.

További információért, kérjük, keressen minket!

Írta: Szilasi Ildikó

Kitaszított gyerekek

GYEREKEK, akik „megették” apjukat, bátyjukat, nagymamájukat, a próféta előtt térdelve várják, hogy megszabaduljanak boszorkányságuktól. Rongyokba öltözött, mezítlábas fiatalok, akik falkákban járva próbálnak túlélni Kinshasa utcáin. Serdülőkorban lévő lányok, akik éjjel felkötik liputájukat és kimennek a sötét sarkokra, hogy néhány kóla árért adják el testüket. 6–12 éves gyerekek, akik

kőfejtőben, kézzel törik a tűző nap alatt a követ, éhbéréért. Köpcös fiatal fiúk, akik legjobb barátja nemrég még az AK 47-es gépkarabély volt. Gyerek boszorkányok, utcagyerekek, gyerekprostitúáltak, gyermekmunkások, gyerekkatonák. Kinshasa, a Kongói Demokratikus Köztársaság fővárosa a fejlődő országok nagyvárosi, fiatalokékat érintő társadalmi problémáinak gyűjtőhelye.

Az Afrikáért Alapítvány és az Afrikai Magyar

olyan intézményekben, ahol kifejezetten fiatalokkal kapcsolatos társadalmi problémákkal foglalkoznak.

Gyerekboszorkányok, utcagyerekek, gyerekprostituáltak, gyermekmunkások, gyerekkatonák.

A 10 éves Djumát rokonai boszorkányság vádjával kitesztették a családból, minek következtében utcagyerekké vált. Djuma a boszorkányságot a szintén boszorkány bátyjától kapta, keksz formájában. A vádak szerint embereket öltek meg, különböző betegségeket hoztak rájuk, valamint közúti baleseteket okoztak. Éjjelenként egy „másik világban” boszorkányokkal találkoztak. Mikor Djuma szülei gyanakodni kezdtek, a gyereket Kinkela próféta gyülekezetébe vitték, hogy megbizonyosodjanak a vád felől, és kigyógyítsák őt.

A fenti egy azon történetek közül, amelyekben a gyerekek a karizmatikus Tűzszekér egyházba kerülnek, ahonnan általában már nincs visszaút a családba. A kinshasaiak mindennapi életét és kozmológiáját a látható és láthatatlan környezet, a fizikai, tapasztalati világgal párhuzamosan egy misztikus, „második világ” (deuxième monde), „második város” (deuxième cité), a nappali kultúrával szemben egy éjszakai kultúra hatja át. (Boglár: 2001) A szakirodalom szerint a kinshasaiak fogékonyága az okkultizmusra, a karizmatikus ébredési mozgalmak iránti kötődésre, egy „második világ” felépítésére (de Boeck: 2004) az általános szegénységgel, kiuttalansággal, s a nélkülözéssel magyarázható. Aki „két szemmel” lát Kinshasában, még nem lát mindent. Csak azok értik meg teljességében a városban zajló jelenségeket, akik „négy szemmel látnak”, így ismerik a nappali és az éjszakai világ folyamatait is. A „deuxième monde” tevékenységei közé tartozik a boszorkányság is. Egy elmélet szerint a boszorkánysággal való megbélyegzés a gyerekek családból történő kitesztésének társadalmilag elfogadott módja. A boszorkányság kozmológiájába és érvrendszerébe burkolva elfogadható magyarázattal tud szolgálni a család, miért van szükség a drasztikus lépés meghozatalára, és ezt környezetével is el tudja fogadtatni. Valójában a kitesztás mögött a család gazdasági szűkössége és egyéb problémák állhatnak, ugyanakkor az sem elvetendő, hogy vannak olyan esetek, ahol a jelenség lefolyását valójában a boszorkányságba vett hit generálja.

Az UNICEF 2007. márciusi jelentése szerint Kinshasában 13000 körülire tehető az utcagyerekek száma. Ők többnyire olyan fiatalok, akiket az árvaság, a rossz anyagi körülmények, a reménytelenség, a családon belüli rossz bánásmód, illetve a

Egyesület munkatársaként, valamint antropológus hallgatóként 2004 tavasza és 2008 nyara között 15 hónapot töltöttem a tragikus történelmű egykori belga gyarmaton. Kezdetben diákokkal foglalkoztam, de munkám során elkerülhetetlen volt, hogy a tanulmányi kérdéseken túl további, gyerekeket érintő kérdésekkel is megismerkedjem. Szándékosan kerestem az alkalmakat, hogy szembesítem magam a jelenségekkel, és látogatásokat tegyek

Fotó: Szilasi Ildikó

boszorkányság vádjá üzött ki az utcára. Meg kell különböztetnünk az utcagyerekek és az utcán lévő gyerekek kategóriáját. Előbbiek családi kötelekekkel nem rendelkeznek, mindennapjaikat az utcán töltik. Ott dolgoznak, esznek, alszanak. Ott élik rendkívül nehéz és kizsájtott életüket. A másik csoport bár napközben megélhetést keresve az utcákat járja, gyakran koldul, éjszakánként vagy legalább bizonyos időszakonként visszatér családjához.

Az elárult, boszorkányság vádjával, vagy más egyéb okokból az utcára került lánygyerekek számára a mindennapi túléléshez szükséges alapvető javak megszerzésének egyik módja testük áruba bocsátása. Az utcán felnövvő lányok túlnyomó többsége 9–11 éves korban magától rájön, vagy mások vezetik rá, hogy teste pénzszerzési forrás lehet. A lányok szüzességének elvétele (beavatása) szexuális aktussal, vagy főző banánnal történik. A gyerekprostituáltak felnőtt korú kollégáiktól eltérő módon – akik általában diszkókban, bárókban árulják szolgáltatásaikat – tevékenységüket az utcán, köztereken végzik. Sem oktatásban, sem egészségügyi ellátásban nem részesülnek. Napról-napra túlélve keresik meg testükkel az ételre, marihuánára, cigarettára valót. A lányok mögött stricik állnak, akiknek a lányok – cserébe, hogy „biztonságot nyújtanak” és kuncsaftokat szerveznek – fizetnek. Ezek a 11–13 éves, gyerekarcú, hamvas, fejlődésben lévő lányok rendkívül dörzsöltek, kemények. Sajnálatos módon a statisztikák azt mutatják, munkájuk során nagy valószínűséggel teherbe esnek, esetleg megbetegsznek. Az erőszakos közösülések során az elkövetők rendszerint nem

használnak óvszert, s gyakran a kuncsaftok külön kéri, hogy extra fizetség ellenében óvszer nélkül közösülhessenek.

A családból kizsájtott, magukra hagyott, utcán nevelkedő gyerekek számára a túlélés feltétele, hogy dolgozzanak, pénzt szerezzenek. A gyermekmunka jelensége viszont ennél sokkal általánosabb Kinshasában. A családban élő gyerekek közül többen is munkát vállalnak, azzal szüleiket segítve, de nem ritka, hogy az iskoláskorúak azért dolgoznak, hogy megkeressék a tandíjukra valót. A cirageur vagy cireur cipőpucolással keresi a kenyerét. A kadafi mozgó petróleumárus. A piacok vagy bárók, teraszok közelében dolgozó gyerekek söprést, takarítást is vállalnak. A plongeur-ök a kifőzdékben dolgoznak, mosogatóként. Szolgálatukért egy tál ételt kapnak. A bisenga-senga a koldus gyerekek megnevezésére szolgál. Kéregető tizenévesek sokasága él a városban: a nemzetközi repülőtértől az európaiak által kedvelt éttermek előtti parkolóig mindenhol megtalálhatóak. A kolduló gyerekek a forgalmi dugókban a kocsik mellék szegődnek, s az ablak kocogtatásával hívják fel magukra a figyelmet, vég nélkül recitálják: „Mama, mama, éhes vagyok. Adj pénzt!”

A kadogok (gyerekkatonák) száma Laurent-Desire Kabila elnöklése idején sokszorozódott meg. Az államfő politikájában teret kapott a katonaság, mint „karrierlehetőség” eszménye. A csonkacsaládból származó, nehéz sorsú, éhező gyerekeket könnyen be lehetett csalogtatni a katonai táborokba. A napi egyszeri meleg étel, a közösség, az összetartó

zás, a biztonság gondolata, valamint az a propagandakép, miszerint a katona erős férfi vonzotta, s még ma is vonzza a tizenéves fiúkat. Mindannyian erős férfiak akarnak lenni, puskával és hatalommal felvértezve, társadalmi megbecsüléssel és tisztelettel övezve. A háború vérengzéseit ismerő, harcedzett, gyakran kábítószerező, szexuálisan is koraérett leserelt kölyökkatonákat nem egyszerű feladat újraintegrálni, beültetni a hasonló korú társaik mellé az iskolapadba. Az ilyen törekvésű programok keretében a gyerekeket speciális tanrendű iskolákban próbálják felzárkóztatni. Hosszú idő és kitartás kell ahhoz, hogy a társadalom elvárt magatartásformáit újra felvegyék e fiatalok, akik rendszerint alapvető hiányosságokkal rendelkeznek az alapvető ismeretanyagok területén. A reintegrációs intézményekben civil szakmákra tanítják a fegyverekhez értő fiatalokat, péknek, szabónak, autószerelőnek. Tanulmányi kirándulásokon ismerkednek a polgári élet kevésbé ismert színtereivel, tanulják a városi közlekedést és viselkedésformákat.

Hogyan viselkedjünk a kinshasai társadalmi problémák sűrű erdejében

A halmozottan hátrányos helyzetű gyermekekkel való érintkezés során számításba kell venni, hogy szocializációjuk és személyiségfejlődésük az általánostól nagyban eltér. A megfelelő attitűdön múlik, hogy például az utcagyerekek a velük foglalkozni kívánó európaire, mint leendő meglopandó célpontra, vagy mint bizalmi emberükre tekintenek. Ez utóbbi állapot elérése nélkülözhetetlen egy fejlesztési munka beindítása során. Az utcagyerekek, más néven shégék az utcán rámenősek a kéregetésben, kísérik az embert jártában-keltében, rátapadnak a kocs ablakára. Léteznek számukra fenntartott szociális központok, ahol biztonságosan aludhatnak, részt vehetnek oktatási tevékenységekben, napi egyszer ételmezt kapnak, lehetőségük van főzésre és fürdésre. Egy ilyen utcagyerek-központban több tucat, színes rongyokba öltözött, enyhén koszos, áporodott szagú gyerek veszi körül az embert – különösen, ha a látogató európai. Miután pár perc múlva az érdeklődés lecsendesedik, minden visszaáll a „megszokott” kerékvágásba. Itt fociznak, ott verekednek és gáncsolgatják egymást. A faszenes tűzhelynél főznek, a csutakolónál mosakodnak, pengével borotválják egymás fejét kopaszra, kártyáznak, alszanak.

Utucagyerekekkel egy filmforgatás kapcsán dolgoztunk együtt. Kiválasztottunk és felkészítettünk a tömegből néhány fiút a szereplésre, filmünkben elsősorban a gyerekekkel kapcsolatos társadalmi problémákra kívántuk felhívni a figyelmet. Ilyen közegben egy segélyszervezet dolgozójának célszerű

a gyerekekkel szembeni tekintélyt sugárzó, nyugodt és magabiztos viselkedést tanúsítania. Ha a helyzet úgy kívánja, a fiatalok motiválása és ajándékozása csak visszafogott módon történhet, mégpedig két módon: nyilvánosan, az intézménynek kell juttatni támogatást (rizs, maniókaliszt, főzőolaj, péksütemény stb. formájában), vagy ha valamilyen oknál fogva adott személyek támogatásáról van szó, azt az intézményen kívül, diszkréten célszerű intézni. Egy megebédeltetés, némely használati eszköz vásárlása elegendő gesztus valamely gyermek támogatására. A ruhaneműt általában elszedik a nagyobbak a kisebbektől, úgyhogy talán egy kiadós ebéd a leghasznosabb ilyen esetekben. Kerülni kell a kivételezést, a túlzott szimpátia mutatását, mert az féltékenységre adhat okot közöttük. A bizalmi állapot eléréséhez könnyen hozzásegíthet, ha tudunk pár mondatot a helyi – jelen esetben lingala – nyelven, amely segít néhány alapvető kérdés során közvetlen interakcióba kerülhetünk a gyerekekkel. Hasznos lehet, ha részt veszünk szokásos teendőkben: közösen kártyáznak, együtt nézzük a TV-t, stb. Amennyiben bizalmukba fogadnak, elvisznek magukkal megmutatni, milyen tevékenységeket végeznek az otthonon kívül: mosogatnak, összeszedik a szenes kocsirol a zsákokból kihullott széndarabokat, összegyűjtik és eladják a hasznos szemetet, stb. A fiatalok rendkívül dörzsöltek, fifikásak, korukhoz képest meglepően önállóak, szabadelvűek. Csak magukra vannak utalva, s ezzel ők is tisztában vannak. Ugyanakkor látszik rajtuk, hogy vágnak a szeretetre, megfogják az ember kezét, fejüket a vállunkra hajtják. Célszerű tisztában lennünk azzal, hogy a társadalmi problémák által különösen sújtott kerületekben, kimagaslóan fokozott az AIDS veszélye. Az utcagyerekek gyakran összeverekszenek, ilyenkor a velük való közvetlen testi érintkezés kerülése indokolt.

A sikeres együttműködés reményében mind a gyerekprostituált lányok, mind az utcagyerekek esetében azt az egyensúlyt szükséges megtalálni, amikor a határokat úgy szabjuk meg a gyerekek számára, hogy szabadságukat továbbra is megélhetik. Ezek a fiatalok az utcán nevelkedtek, mindenkitől függetlenül, így láthatóan és elmondásuk szerint is élvezik a társadalmi kötöttségektől való mentességet, a szabadságot. Ha meghívjuk őket egy üditőre, nagy valószínűséggel sört és cigarettát fognak kérni. Többnyire dohányoznak, alkoholt fogyasztanak, rendszerint kocsmába járnak, némelyikük marihuánát fogyaszt. Amennyiben megneszelik, hogy mint „fel nőttek” a társadalmi normák ráerőltetésével akarjuk szabadságukat csonkítani, felénk mutatott bizalmuk elveszhet. Tapintattal és fokozatosan, rengeteg idővel és elhivatott munkával lehet rávezetni

Fotó: Szilasi Ildikó

a gyerekeket a korukhoz illő társadalmi attitűdök és közösségi szabályok elsajátítására. A gyermekprostituált lányok esetében különösen nehéz lakóhelyük megközelíthetlensége. Olyan szegénynegyedekben élnek, ahol, ha európaiat látnak valakinek a kartonkunyójánál, másnap az illető nagy bajba kerülhet, mivel környezete, ha európaiat lát, gazdagságot, pénzt gyanít. A lányokkal való érintkezés során továbbá elkerülhetetlen, hogy a stricijével is kapcsolatba kerüljünk, ugyanis többnyire az ő engedélyével folyik a kommunikáció.

A gyerekkatonák dörzsöltek és szókimondóak. Amikor kontaktust próbáltam teremteni némelyi-

kükkel, gorombán odaszólt egy köpcös kisfiú, hogy ő bizony nem fog beszélgetni velem, mert nem szeret. Szemei szikrát szórtak. Többségük marcona, szenttelen, kemény vonású arcán látszik, hogy egy más élethelyzetben, ahol ő lenne az erős és én a gyenge, szívük szerint máshogy viselkednének velem. A gyerekkatonákat élményeikről kérdezni közvetlenül nem szabad. Rajzterápiás módszer segítségével lehet múltjukról információt gyűjteni, csak ha elkezdnek maguktól mesélni, akkor szabad beszéltetni őket a katonaságban történekről. De a rajzok talán mindennél hűebben kifejezik mindazt a nehézséget, amit az érzékeny gyermeki lelkek megszenvedtek.

Stafétagáz®

EZ A PALACK NEM ROBBAN!

Palackos gázfelhasználáshoz

VÁLASSZA a Stafétagáz® termékcsaládot!

A Stafétagáz® termékcsalád biztonsági szeleppel rendelkezik, mely tűz esetén megakadályozza a palack robbanását!

45 kg

11 kg

5 kg

5 kg-os és 11 kg-os Stafétagáz® alkalmas kerti grillek, hógombák, hőlégbefűvők, teraszfűtő berendezések üzemeltetésére, hagyományos háztartási felhasználásra, valamint tömegrendezvények biztonságosabb gázellátására.

45 kg-os Jumbo palackunkat hegesztéshez, melegítéshez, vágáshoz és rendezvények alkalmával nagyobb gázberendezésekhez ajánljuk.

Mindegyik palacktest egyaránt elérhető PB vagy Propán töltettel is!

KÖZÉP-EURÓPAI GÁZTERMINÁL ZRT.

Bővebb információ: +36-34-550-025 • www.lpg.hu • kegrt@lpg.hu

Az Afrika Tanulmányok folyóirat támogatója a

LESOTHOI KIRÁLYSÁG
budapesti tiszteletbeli konzulátusa

AFRIKA HANGJAI

irodalmi és kulturális előadássorozat az Írószövetségben

December 15. 17:30
A portugál nyelvű
afrikai irodalmakról

JANUÁRTÓL MINDEN HÓNAP UTOLSÓ SZERDÁJÁN 17:30-TÓL

Szervező: Kármán Marianna (PPKE-BTK) karmann@freemail.hu
Helyszín: Magyar Írószövetség (1062 Budapest, Bajza utca 18.)
Info: www.iroszovetseg.hu, www.afrikatanulmanyok.hu

Az Európai Unió Afrika-politikája és Magyarország szerepe

Írta: Balázs Judit

A VILÁG centrum-perifériára tagozódása hosszú évszázadokra tekint vissza. A fejlődési szakadék szélesedése azonban fokozatosan felgyorsult, majd a 20. század második felében, a 21. század küszöbét átlépve drámai méreteket öltött. Ez a folyamat – talán túlzás nélkül állítható – leg súlyosabban Afrikát, azon belül is a szubszaharai térséget érintette.

Messzemenően nem váltak be azok az előrejelzések, eufórikus elképzelések, melyek az 1960-as évek dekolonizációs folyamatához, vagyis Afrika évtizedhez kötődtek. Jóllehet a gyarmati iga lerázása elvben megnyitotta az utat az önálló nemzeti fejlődés előtt, ehelyett azonban a következő évtizedek hanyatlást hoztak a kontinens szinte egészére. Az 1980–1990-es évekre Afrika legtöbb országa jó néhány makromutató tekintetében lényegesen rosszabb képet mutatott, mint a gyarmati időszakban.

Az 1973-as első olajválságot követően, a korábban (tévesen) homogénnek hitt harmadik világban is megindult a differenciálódás, és ez alól Afrika sem volt kivétel. A kontinens jó része a harmadik világ negyedik világává vált. Jóllehet a dekolonizációs időszak első évtizedében még mutatkozott némi gazdasági előrehaladás, ez azonban a következő évtizedekre megállt, sőt, visszaesett. Az okokat keresve kitűnik, hogy a világgazdasági feltételek megkeményedtek, az afrikai mezőgazdasági exportcikkék árai tartósan alacsonynak bizonyultak, sőt, folyamatosan estek, a műanyagok „feltalálása” átmenetileg csökkentette a keresletet a természetes alapanyagok (pamut, gyapjú, stb.) iránt, a miniatürizálás szintén csökkentette az alapanyagok iránti keresletet jó néhány olyan területen, ahol éppen az afrikai országok voltak érdekelték.

Míndezek a folyamatok nagymértékben befolyásolták Afrikában az általános gazdasági helyzet romlását. A tanulmány a későbbiekben adatsorokat közöl a gazdaság alakulásáról. Ennek tükrében esetenként javulás mutatkozik néhány kiválasztott ország és a kontinens egészére vonatkozóan. Az aggregált számok mögött azonban az egyenlőtlen újraelosztás problémája húzódik meg, ami hatalmas néptömegek nyomorát állandósítja.

Az objektív gazdasági tényezők megváltozásán túlmenően a korábban még működő segélyezési rendszer megváltoztatása, a Nemzetközi Valutaalap (IMF) strukturális illeszkedési politikájához történő kötése következtében az afrikai országok társadalmi-gazdasági fejlődése megakadt és az országok világgazdasági szerepe tovább erodálódott.

Az 1980-as években a Világbank, az IMF és az Egyesült Államok a segílyeteket az afrikai országok esetében szigorú strukturális alkalmazkodási programhoz kötötte, ami egyebek mellett a költségvetési kiadások merev csökkentését is magába foglalta.¹ Ebben az időszakban a fejlett világ a korábbi kötelezettségvállalásától eltérően a GDP 0.7%-a helyett mindössze 0.2%-ot nyújtott a fejlődő világ számára.² Jóllehet, ennek mintegy 50%-a Afrikába irányult ez azonban messzemenően nem elegendő a gondok enyhítésére, a szegénység felszámolása érdekében tett hathatós lépések megvalósítására. A hatékony segélyezési politika nemcsak a fejlődő országok érdeke, hanem kölcsönösségen nyugszik. Ugyanis a fejlett országok szempontjából is fontos, hogy segítsék a fejletlen társadalmak demokratizálódását, gazdasági felzárkóztatását, a konfliktusok megelőzését és a

Fotó: Huber Péter

terrorizmus elleni hathatós védekezést. A segélyezési politika ellenére napjaink gyakorlata az igazságtalan nemzetközi újraelosztás révén erőforrás kivonásként jelentkezik. Willy Brandt német kancellár nagyon találóan fogalmazott: „a jelenlegi világrend úgy működik, mintha a beteg adna vért az egészségesnek.”

A dekolonizácót követő időszakban jelentősen megnőtt a szocialista tábor segélynyújtási tevékenysége, ami a műszaki szakember gárda működésétől kezdve ösztöndíjasok fogadásáig terjedő széles skálát foglalt magába. Természetesen nem feledkezhetünk el a fegyverszállításokról sem, hiszen az is nagyon lényeges elemét képezte a „segélynyújtásnak”. Mindezek mögött jórészt politikai megfontolások álltak, hiszen a két szuperhatalom szembenállásának időszakában a hivatalos ideológia szerint a két világrendszer harca a harmadik világban dőlhetett volna el. A Szovjetunió és a szocialista országok esetében ezt ideológiailag egyszerűbb volt közvetíteni, hiszen nem tartoztak a korábbi gyarmatosító hatalmak sorába, így Afrikában „szalonképesnek” számítottak. Ugyanez vonatkozott az Egyesült Államokra is, így nem véletlen, hogy mindkét nagyhatalom diktátorokat segített hatalomra, hiszen sokkal egyszerűbbnek látszott egy egyeduralkodót támogatni, mind több párt között „egyensúlyozni”. Konkrét példaként említhetjük Eyadéma uralmát Togóban, Omar Bongoét Gabonban, Blaise Compaoré-ét Burkina Fasóban. Az említett politikusok a togoi elnök kivételével még – több évtized után – napjainkban is gyakorolják a hatalmat.

Magyarország komoly részt vállalt a fejlesztési együttműködés megvalósításában. Így a brit TESCO-n keresztül műszaki-szakértői tevékenységet folytatott, de nagyon jelentősnek mondható a hazánkban tanuló, doktoráló hallgatók száma is. Ugyanakkor a felhasználható pénzügyi segélyek mértéke meglehetősen behatárolt volt, hiszen ekkor Magyarország még nem rendelkezett nemzeti konvertibilis fizetőeszközzel.

A külföldi tőkebefektetések célterületei között Afrika³ napjainkban kevésbé vonzó kontinens. Mindez nem véletlen, hiszen ellentétben az afrikai gazdaságokkal a kelet-ázsiai országok a megváltozott körülmények és érdekek szempontjából lényegesen kedvezőbb helyzetben vannak. Afrikában a munkaerő zömét túlnyomórészt képzetlen tömegek alkotják, ugyanakkor a gazdaság és társadalom duális szerkezete folytán a nagy arányú migráció miatt a munkaerő kevésbé megbízható, valamint a belső területek fejletlen infrastruktúrája nemigen felel meg a transznacionális társaságok üzletpolitikája által megkövetelt feltételeknek. És akkor még nem is említettük az afrikai országok közötti háborús konfliktusok, polgárháborúk, államcsínyek, törzsi és vallási villongások sokaságát. A bizonytalanságot még növeli az egyes országok által ad hoc jelleggel alkalmazott államosítás, ez alól pedig nem egy esetben külföldi cégek sem mentesültek.

Az Afrikába irányuló közvetlen tőkebefektetések az elmúlt években 36 milliárd dolláros szinten stagnálnak, ami nagyon alacsony aránynak tekinthető.⁴ Ezen általános trend alól a magyar külgazdasági stratégia sem jelentett kivételt. A külügyminisztérium fejlesztési együttműködésében szereplő 16 ország között mindössze egy afrikai állam, Etiópia található. A magyar külpolitika a fejlesztési együttműködés szempontjából elsősorban a Balkánra, valamint Közép-Ázsiára és Indokínára összpontosít. Az Afrika iránti érdeklődés drasztikus csökkenését egyébként jól mutatja, hogy Magyarország jelenleg mindössze három szubszaharai államban tart fenn külképviseletet, ezzel szemben az 1970–1980-as években – igaz, a kor ideológiailag megalapozott elvárásait követve – tíz fekete-afrikai országban működött magyar nagykövetség. A külkereskedelemben pedig Afrika – beleértve a Maghreb térséget is – akkora szeletet foglalt el, mint egy kisebb uniós tagállam.

Az ENSZ ún. millenniumi fejlesztési célok keretében tett vállalásaiknak egyelőre csak négy gazdag uniós tagország (Hollandia, Luxemburg, Dánia,

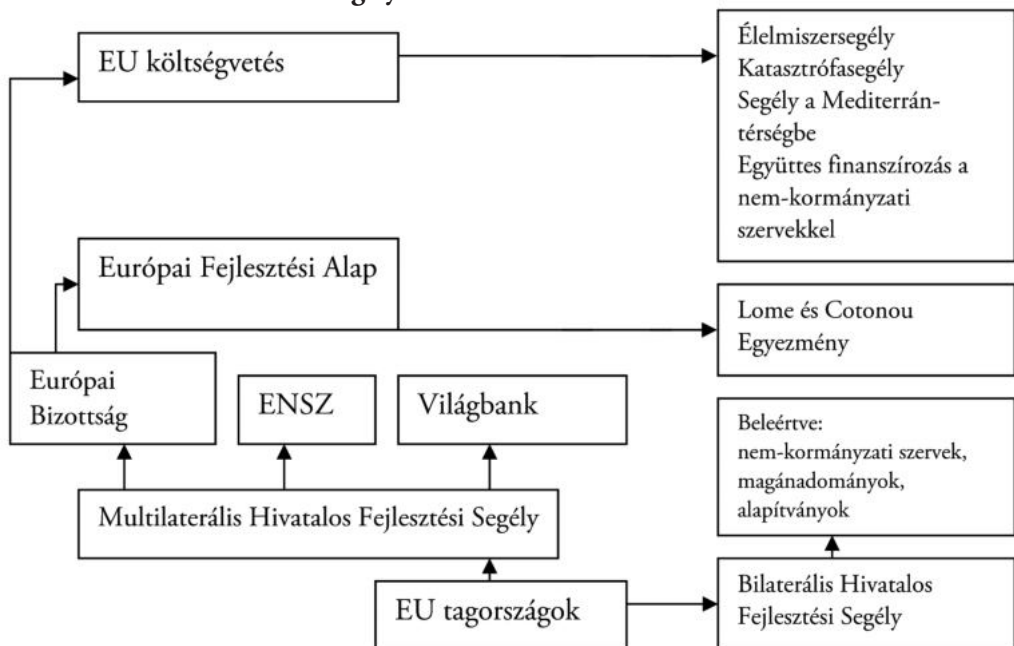

Svédország) tesz eleget. További hat állam ígérte, hogy legalább 2015-re megfelel majd az elvárásoknak. Közösségi szinten évi mintegy 30 milliárd euró hiányzik a fejlesztési büdzséből. Míközben senki nem vitatja a kötelezettségvállalás szükségességét, a szegényebb új tagállamok szerint mégsem méltányos az, hogy ugyanannyit várnak el tőlük, mint a tehetősebbektől. Ily módon Magyarország számára is megkerülhetetlen nemzetközi fejlesztési célterületté vált a fekete kontinens. Hazánk minél jobban előrehalad az uniós felzárkózásban, annál nagyobb mértékben kell szerepet vállalnia az EU fejlesztési projektjeiben. Ez a trend odáig vezethet, hogy Magyarországtól legalább olyan nagyságrendű hozzájárulást várnak a közösség Afrika-programjaihoz, mint a fejlett tőkés országoktól, 2007 júniusában az Európai Unió és az Afrikai Unió közötti tanácskozáson az a döntés született, hogy az új EU tagállamok – köztük Magyarország – 2010-re a nemzeti összjövedelem (GNI) 0,17, míg 2015-re 0,33%-ának előteremtésére törekednek.⁵ A régi tizenötöknél öt év múlva 0,56, tíz év múlva 0,7% ez a célkitűzés. E kiadások a tagállami költségvetéseket terhelik. Ugyanakkor Brüsszel közös politikát is kidolgoz a fejlesztési pénzek növelése érdekében.⁶ Önkéntes alapon akár már 2008 augusztustól egy euróval (mintegy 250 forinttal) többet fizethet a repülőjegyéért minden európai utas. Ezt az összeget az afrikai gyerekek oltására, vagy tiszta ivóvíz előteremtésére fordítják. Az elképzelést még az EU pénzügyminiszteri tanácsának (Ecofin), illetve az uniós csúcscrtekezletnek is jóvá kell hagynia. Előzetes becslések szerint ezen önkéntes adomány évente több mint félmilliárd eurót teremthet elő.

A meglévő gyakorlattal szemben a nemzetközi fejlesztési együttműködés, mely magába foglalja a hivatalos fejlesztési támogatást, (Official Development Assistance – ODA) és a hivatalos segílyt (Official Aid – OA), helyet kell kapjon a fejlett demokratikus országok értékrendjében, politikai gondolkodásában. A donorok motivációját alapvetően három kategóriába lehet sorolni: humanitárius-erkölcsi, gazdasági, politikai-biztonsági.

A jelenlegi gyakorlatot a következő folyamatábra érzékelteti.

A segílyezési rendszer működése

Fornás: Helen O'Neil: *The MDGs and the three Cs*. In: *Nemzetközi fejlesztési együttműködés a 21. században*. ENSZ Akadémia 2004/2005. 87. old. Továbbá a szerző kiegészítései.

A következő számsorok az afrikai kontinens, illetve néhány kiválasztott ország gazdasági és demográfiai mutatóit foglalják össze.

1. táblázat

A nemzeti jövedelem átlagos évi növekedési rátái										
Év Régió	1970-1980	1970-1989	1980-1985	1980-1989	1992-2000	1992-2005	1995-2000	1995-2005	2000-2005	2006
Kelet-Afrika	2.8	2.6	1.2	2.6	3.7	3.5	3.5	3.4	3.7	5.9
Közép Afrika	2.3	2.7	5.0	3.2	2.9	3.8	3.1	4.3	6.4	7.0
Észak-Afrika	7.1	4.5	2.5	2.6	3.4	3.9	3.9	4.3	5.1	6.0
Dél-Afrika	3.2	2.6	1.3	1.6	2.8	3.1	2.6	3.3	4.0	3.5
Nyugat-Afrika	3.9	2.1	0.0	2.0	3.2	3.9	3.5	4.2	5.4	5.0

UNCTAD Handbook of Statistics. Reports

2. táblázat

A nemzeti jövedelem átlagos évi növekedési rátái										
Év Kontines/ Ország	1970-1980	1970-1989	1980-1985	1980-1989	1992-2000	1992-2005	1995-2000	1995-2005	2000-2005	2006
Afrika	4.5	3.2	1.8	2.3	3.2	3.7	3.4	3.9	4.9	5.3
Algéria	6.7	5.0	5.1	2.9	2.5	3.3	3.2	3.9	5.1	2.7
Dél-Afrika	3.1	2.5	1.1	1.4	2.7	3.0	2.5	3.1	3.9	3.4
Egyiptom	7.1	7.9	9.4	7.3	4.9	4.6	5.0	4.5	4.5	6.7
Kenya	5.1	4.6	2.7	4.3	2.5	2.6	2.1	2.6	3.5	5.4
Libia	9.1	2.7	-3.0	-1.1	1.0	2.4	1.2	3.1	6.3	5.0
Mozambik	5.0	1.7	-6.5	-0.9	7.6	7.9	8.7	8.3	8.4	8.5
Szomália	3.5	2.3	0.4	1.2	-1.6	0.8	1.8	2.6	2.8	2.4
Tanzania	3.6	2.5	0.8	2.4	3.5	4.8	4.0	5.5	6.9	5.9
Uganda	-1.5	0.1	2.7	3.1	7.6	6.7	6.7	6.1	5.8	5.2

UNCTAD Handbook of Statistics. Reports

A számsorok a kontinens lassú gazdasági ébredésére engednek következtetni. Jóllehet Afrika Szaharától délre eső régiójának gazdasági bővülési üteme az elmúlt években már folyamatosan növekedett, sőt, már 5% fölötti eredményt produkált, tíz emberből négy még mindig napi egy dollárból kénytelen boldogulni. Az előrejelzések szerint a kontinensre irányuló befektetési hajlam folyamatosan növekszik, ezt mégis csak az ásványkincsekkel rendelkező országok „élvezhetik” (Afrika e térségében azonban 18 állam egyáltalán nem birtokol semmilyen természeti kincset).

Ha figyelmesen megnézzük az adatokat, kitűnik, hogy a gazdaságok teljesítménye rendkívül hullámzó képet mutat, ami következetlen és nem kellőképpen átgondolt gazdaságpolitikára, valamint a külső, világgazdasági körülmények nagymértékű befolyásoló hatására enged következtetni.

Jóllehet, a fejlett világból érkező segélyek tetemes része Afrikába irányul, ezek a források csökkenő tendenciát és hatékonyságot mutatnak. Az okokat többek között abban kell keresnünk, hogy nagymértékben megnőtt a kontinenst elhagyók száma, és ezzel a gazdasági progressziót a migráció elharapózásának veszélye is hátráltatja. Sokan nem sajnálják az akár 3400 dollárra rúgó költséget egy, a Szaharát is átszelő, gerilláktól és karavánokat fosztogató bandáktól hemzsegő út megtételére. Évente 65–80000, többnyire a polgárháború sújtotta országokból érkező szerencsétlen sorsú ember

indul Spanyolország (a marokkói Ceuta és Melilla enklávéi), Olaszország (Lampedusa), a Kanári-szigetek és Málta felé, egy biztonságosabb egzisztenciával kecsegtető jövő érdekében. A politikai menekülteken kívül az agyelszívás okozza a legnagyobb kárt az egyes országok gazdasági-társadalmi életében, habár a hazautalt keresetek jelentősége megkérdőjelezhetetlen az otthon maradtak szempontjából. A hazaküldött pénzüsszegek (Lesotho éves GDP-jének közel 40%-a származik ebből a forrásból, s Mozambik és Szváziföld költségvetését is e források tartják a „víz felett”), valamint a Nyugaton megtapasztalt hasznos eszmék magjainak elvetése ellenére Afrikát inkább hátrányosan érinti a kivándorlás. Az UNCTAD becslése szerint egy felsőfokú végzettséggel rendelkező személy elvesztése közvetve akár 184000 dollár kárt is okozhat az érintett ország gazdaságának, nem beszélve a középosztályra és ezáltal a civil szférára gyakorolt végzetes hatásairól. Jól tudott ugyanis, hogy a vezető réteg nélkül maradt társadalmak jövője nagyon kétséges. Vitathatóvá válik a nemzeti identitástudat kialakulása, hiányozni fog a belső társadalmi kohézió.

A velejéig erodálódott-korrumpált kormányok⁷ fegyverkereskedelemben betöltött sötét szerepe egy másik olyan lényeges tényező, amely a kontinensre érkező pénzsegélyek elapadásában közrejátszik. 1990 és 2005 között a kontinens 23 országában dúlt konfliktus, amelyek átlagosan 15%-kal csökkentették a gazdasági mutatókat, és okoztak 300 milliárd dolláros veszteséget. Ez az összeg megegyezik a fő donorállamok által a jelzett időszakban átutalt segélyekkel. A fegyverek Afrikába áramlását, majd kontinensen belüli eszkalációját olyan nagyszabású programok, mint a Nairobi Protokoll, vagy az ECOWAS hivatottak meggátolni.

3. táblázat

Demográfiai mutatók										
Év Afrika	1952	1957	1962	1967	1972	1977	1982	1987	1997	2007
Csecsemőhalálozás 5 évre vetítve	180	167	155	144	132	122	112	106	102	98
Születéskor várható élettartam	38.34	40.44	42.57	44.63	46.69	48.64	50.25	51.49	49.87	49.93
Nettó migráció 1000 lakosra 5 éves időszak	-0.48	-0.52	-1.01	-0.55	-1.02	-0.39	-0.35	-0.60	-0.37	-0.51
Természetes növe- kedési ráta 1000 lakosra vetítve	23.02	24.56	26.17	27.00	28.27	29.15	29.65	28.94	26.95	24.00*
A lakosság növeke- dési rátája	2.23	2.37	2.48	2.61	2.69	2.83	2.89	2.80	2.61	2.45*
Halálzási arány	51.16	50.65	50.33	49.84	49.39	49.14	48.20	46.89	44.67	43.12

*2002 évi adat

UNCTAD Handbook of Statistics. Reports

A demográfiai mutatók javulásra engednek következtetni, ugyanakkor az AIDS, az ebola rendkívül gyors elharapódzása katasztrofális jövőt vetít elénk. Ha figyelembe vesszük a szervezett bűnözés rendkívüli fejlődését, a kép különösen aggasztó lehet, ugyanis egyre nagyobb szerepet kap a prostitúció exportja. A célországok természetesen Európában találhatóak. Becslések szerint az Olaszországban dolgozó szexmunkások 60%-a Afrikából származik.

A magyar Afrika politika feladatai

A magyar fejlesztési-egytütműködési politika kialakításakor a korábbi időszaktól eltérő szempontokat kell(ene) figyelembe venni.

Mi változott a rendszerváltás előtti évekhez képest?

- A rendszerváltás előtti időszakban kiemelkedő szerepet játszott az Afrikából jövő fiatal ösztöndíjasok képzése.⁸ Ezt a területet a jövőben sem szabadna elhanyagolni.⁹
- A pénzügyi segítségnyújtást már nem korlátozza a konvertibilis valuta hiánya.
- A rendszerváltással megszűnt, vagy legalábbis megváltozott a magyar szakemberek „komparatív előnye” a nyugatról származó szakemberekkel szemben.
- A tapasztalatok azt mutatják, hogy megváltozott az Afrikába kiküldetést vállaló szakemberek képzettségi szintje. Az európai uniós tagságunkból adódóan megnyíltak a külföldi (nyugati) munkavállalási lehetőségek, melyek a legtöbb esetben lényegesen előnyösebbnek bizonyulnak, mint a nem egészen veszélytelen afrikai állások. Elég a nem könnyen elviselhető klímára, az ellátási nehézségekre és nem utolsósorban a betegségekre, a fertőzésveszélyre gondolni.¹⁰
- Az említett megváltozott képzettségi szint negatív irányú elmozdulást jelent, és ez nem utolsósorban a magyar oktatási színvonal leromlásában keresendő.
- Célzottan kell „keresni” a megfelelő szakembereket, akik vállalkoznak külföldi munkavégzésre. Afrika esetében azonban gondot jelent, hogy a legkevésbé fejlett országokban a hiány elsősorban orvosokban, gyógyszerészekben mutatkozik, pontosan azon a területen, ahol Magyarország is gondokkal küzd. Nagy a kereslet vízügyi szakemberekben, tanárokbán. Itt azonban az igényeket jobban ki tudjuk elégíteni.
- A fejlesztési-egytütműködési politika kialakításában azonban a fenti feladatokon túlmenően általános célkitűzéseket is meg kell valósítani. Így a szegénység felszámolása, az általános gazdasági növekedés, az oktatás színvonalának emelése mellett általános humanitárius, demokratizálódást elő-

Fotó: Huber Péter

segítő, szabadságjogok védelemét biztosít feladatok megvalósítása is fontos helyet kell, hogy kapjon.

- Bármilyen propaganda, vagy szólamhadjárat azonban nem ér fel egy jól értelmezett segélyezési politika megvalósításával. A fenti szempontok figyelembevételével realizált politika tudja igazán az országimázst, Magyarország világpolitikai megítélését pozitívan befolyásolni.

Afrika világgazdasági helyének és szerepének helyreállításában, a kontinens fejlődésének beindításában közös a felelőssége a fejlett világgal együtt az afrikai vezetőknek is. Ennek megfelelően a kezdeményezés afrikai részről sem maradt el. Millennium Partnership for the African Recovery Programme címen csatlakoztak az ENSZ Millenniumi Nyilatkozathoz.

Az Egyesült Nemzetek Afrika Bizottsága Compact for Africa's Recovery címen jelentős szerepet vállalt a feladatok előkészítésében, szervezésében. A testület tagjai ennek kapcsán áttekintették a megoldásra váró feladatokat és megállapították, hogy az eddigiek alapján nehezen képzelhető el a 2015-re tervezett célok megvalósítása. Annál is inkább, mert ehhez a kontinens egészének legalább 7%-os évi növekedést kellene produkálnia, azaz lényegesen jobb teljesítményt, mint amit a jelenlegi eredmények alapján várni lehet. Mindezek ellen szól a segélyek és fejlesztési finanszírozások nem kielégítő mértéke, de még a meglévő források kihasználása, hatékonysága sem megfelelő.

Nagyon nehéz feladat megfelelő „receptet” adni Afrika gondjainak enyhítésére. Minden bizonnyal a programok kidolgozásánál sokkal erőteljesebben kellene támaszkodni afrikai szakemberekre és az eddiginél is jobban figyelembe kell venni az országspecifikus adottságokat. Ezzel el lehetne kerülni, vagy legalább is mérsékelni azokat a negatív konzekvenciákat, melyek az országok „egységes” kezeléséből adódnak. Több alkalommal vetették fel az IMF szakembereinek, hogy a strukturális-illeszkedési politika kialakításánál ugyanazt az „indigót” használták, figyelmen kívül hagyva az adott ország lehetőségeit és korlátait. A Nemzetközi Fejlesztési Célkitűzés címen ismertté vált feladatsor megvalósításához, a nyomorban élők számának felére csökkentéséhez a jelenlegi összegeken felül évi 10 milliárd dollár, pótlólagos forrásbevonásra lenne szükség.

„Az amerikai kormányzat századunk első évtizedének végig 15 milliárd dollárt ad az AIDS, a tuberkulózis és a malária megfékezésére. Nyolc afrikai és nem-afrikai országot választottak ki, melyeknek egyaránt 50%-kal megnövelt segélyprogramot biztosítanak, amennyiben nyugati típusú demokratikus rendszerre térnek át, tiszteletbe tartják az emberi jogokat és a szabad piac elveit.”

A fentiekben természetesen az amerikai érdekek tükröződnek. Hiszen a szabad piaci elvek alapján történő kereskedelem természetesen az erősebb partnernek biztosít előnyöket. Másrészről a nyugati mércével mért demokratikus rendszereknek minősített társadalmi-gazdasági formációk elsősorban a „formális demokrácia” kritériumait tekintik mérvadónak, azaz a plurális demokráciát, a többpárti rendszert. Afrikában azonban nem a szociális rétegek, vagy az eszmei közösség talaján szerveződnek a pártok, hanem a törzsi hovatartozás alapján, így a politikai csoportok közötti konfliktusok rendre törzsi összetűzésekbe torkollanak. Minderre számos példa volt – legtragikusabb következményüként álljon itt Kenya esete – még a közelmúlt eseményei során is.

Az amerikai – és újabban a kínai, indiai és japán – érdekek teljesen nyilvánvalóak, hiszen az afrikai olajtermelők az USA olaj- és rövidesen földgázellátásának majd' 25%-át adják. Nigéria és Angola a fő ellátók, de sok kisebb, bizonytalan belső helyzetű ország is csatlakozik hozzájuk. Nagy gond az erőforrásokban gazdag országok belső instabilitása. Az eddigi jelek azonban nem a kontinens stabilizálódása, hanem éppen ellenkezőleg, az instabilitás irányába mutatnak, mindezt az elmúlt hónapok élelmiszerár-robbanása és a pénzügyi világválság is erősíti.

Jegyzetek

- 1 Jó példa erre Tanzánia, ahol a függetlenség 1961-es kikiáltásakor még meglévő 85%-os írástudatlanság aránya 1985-re 9%-ra csökkent. A strukturális illeszkedési program beindítása után azonban az 1990-es évek közepére 36%-ra emelkedett újra az analfabétizmus. Nyerere tanzániai elnök szavait idézve: ... ha „a kormányt arra kényszerítik, hogy csökkentse a kiadásokat, legelőször az oktatási és egészségügyi kiadásokat kezdi lefaragni.”
- 2 Az egyes országok vállalt kötelezettségeinek teljesítési is igen eltérőek, példamutatóak a skandináv és a Benelux államok.
- 3 2002-ben a világ összes külföldi tőkeberuházásainak összege több mint 651 milliárd dollárt tett ki, ebből Afrikának mindössze 11 milliárd jutott. Egyedül Kína 52,7 milliárd dollárral részült.
- 4 World Investment Directory: Africa, 2008
- 5 Budapest és Addisz-Abeba között egyébként 2007 június végén született megállapodás a kelet-afrikai ország adósságainak leírására. A 7,4 millió dolláros követelés 90%-át a magyar kormány elengedte, az etiópok ugyanakkor vállalták, hogy 10%-ot, azaz 740000 dollárt fejlesztési – az elképzelések szerint oktatási, egészségügyi – projektekre fordítanak. A konstrukció megfelel a nemzetközi donorgyakorlatnak, igaz Magyarország még messze van attól, hogy a nemzetközi fejlesztési pénzek 40–45%-át, az uniós trendeket követve, Afrikába irányítsa. A Magyar Külügyminisztérium illetékesei egy adatbázisba szeretnék összegyűjteni a korábban Afrikában dolgozott magyar szakemberek, illetve a Magyarországon tanult afrikai diákok elérhetőségeit. Kiindulópont lehet, hogy Etiópiában 70–90 fővel működik a Kádár-rendszer idején hazánkban tanult diákok egyesülete.
- 6 Kovács László adóügyi EU-biztos, az Európai Bizottság magyar tagjának nyilatkozata a Népszabadságnak. EU-gesztus az Afrika-napra? NOL • 2005. május 24.
- 7 Saját tapasztalatként tudom leírni, hogy néhány évvel ezelőtt Sváziáról érkezett egy delegáció Magyarországra azzal a céllal, hogy barnaszén külszíni fejtésére alkalmas berendezést vásároljon hazánktól. E célra Világbanki hitel szándékoztak felvenni és saját elmondásuk szerint, amennyiben megkapják a hitel összegét, annak fele automatikusan a királyi kincstárba vándorol
- 8 Kifejezetten örömtől okozott az a tény, hogy számos korábbi ösztöndíjjal találkoztam Egyiptomban, akik Magyarországon végeztek a tanulmányaikat, szereztek doktori fokozatot. Jelenleg is vannak egyetemi hallgatók, doktorandusok Egyiptomból, azonban nem államközi szerződés keretében, hanem saját költségen. Bár Egyiptommal idén januárban megújításra került az államközi szerződés, ami lehetőséget biztosít mindkét fél számára oktató és hallgató cserére.
- 9 Szakemberek körében nagy vitát váltott ki, hogy jó megoldás-e, amit az 1970–1980-as évek során alkalmaztunk, nevezetesen, hogy nagy számban képeztünk ki szakembereket, akik azután nem tértek vissza a hazájukban, hanem megpróbáltak Nyugaton maradni. Ezzel valójában „intézményesítettük” az agyelszívást. Megoldásként vetettük fel, külföldi vendégtanárok közreműködésével nagy afrikai oktatási centrumok felállítását, és ezzel a jövő szakembereit „orthon” kiképezni.
- 10 Örök problémát jelent az állandó áramkimaradás és vízhiány. 2007 januárjában tévedésből kettévágták az Alexandria előtti tenger mélyén húzódó kábelköteget, ami az internet összeköttetést biztosította Afrika számára. Közel egy hétig az egész kontinens megbénult.

Felhasznált irodalom

- Balázs Judit: Hungry for a new relationship: Eastern Europe and South Africa. In: South Africa Foundation Review. 1990/5. 5 p.
- Balázs Judit: A világgazdaság 2000 után.. [bővített újrakiadás] Kiadó Lövér Print Soproni Egyetem 2004 p.160.(nyomdában)
- Balázs, Judit: A társadalmi-gazdasági transzformáció esélyei: Dél Afrika az apartheid korszak végén Harambee. Tanulmányok Füssi Nagy Géza 60. születésnapjára. Publikon Kiadó. 2006
- EU-gesztus az Afrika-napra? NOL 2005. május 24.
- Muharay Katalin, Lisszabonban Afrika ügyeiről. In: Népszabadság, 2007. december 10.
- O’Neil Helen: Asylum seekers and refugees: a development challenge. In: A nemzetközi fejlesztési együttműködés a XXI. században. ENSZ Akadémia 2004/2005
- Surányi Sándor: Nemzetközi fejlesztési együttműködés Afrikában In: A nemzetközi fejlesztési együttműködés a XXI. században. ENSZ Akadémia 2004/2005
- Szentes Tamás: Fejlődés és segélyezési politika a felgyorsult globalizáció és regionalizálódás korában. In: A nemzetközi fejlesztési együttműködés a XXI. században. ENSZ Akadémia 2004/2005

VESZÉLYESEBB AZ ORVOSSÁG, MINT A BETEGSÉG?

Évről-évre ezrek szedik a malária megelőzésére felírt népszerű orvosságot, a Lariam tablettát. Napjainkban egyre több cikk és tanulmány foglalkozik ugyanakkor azzal, hogy a készítménynek súlyos mellékhatásai vannak: depressziót, paranoiát és hallucinációkat okozhat, erősítheti az öngyilkosságra való hajlamot. Vajon a malária a veszélyesebb, vagy a megelőzésére szolgáló gyógyszer?

Írta: Radics M. Péter

„**NEM ENYHE** orvosság, tönkretette az életemet”, „A[z amerikai] hadsereg eltitkolja a Lariam hatásait.” – ilyen, és ezekhez hasonló vallomások olvashatóak a gyógyszerről mértékadónak tekintett brit és amerikai napilapokban – a két példa éppen a Guardianból és a Washington Postból való. Márpedig a kérdéses riportokban támadott Lariam az egyik leggyakrabban felírt malária elleni, illetve annak megelőzésére szolgáló orvosság, jelen sorok írója is szedte kelet-afrikai utazása előtt és alatt.

Mi is a Lariam?

A tablettá formájában forgalmazott Lariam hatóanyaga a meflokin, amit az amerikai hadsereg Walter Reed Kutatóközpontjában fejlesztettek ki a 70-es évek során. A készítmény nem más, mint a Rejtő Jenő-könyvekből biztosan mindenki számára ismert kinin szintetikus előállítható változata. A tonik üdítőitalokban is jelentős arányban előforduló alapanyag mesterséges előállítására irányuló kísérletek a 19. század közepéig nyúlnak vissza. Akkoriban a kinint tartották az Európában is igen elterjedt malária leghatékonyabb ellenszerének. Ma a betegség főként Afrikában, a Közel-Keleten, Ázsiában és Dél-Amerikában okoz, többnyire lokalizálható járványokat, az áldozatok száma világviszonylatban azonban így is elképesztően magas: évente meghaladja az egymilliót. A kinin volta képpen nem gyógyítja a maláriát, csupán gátat vet a betegséget terjesztő élősködő, a Plasmodium falciparum szaporodásának.

A szintetikus előállított meflokin azért fejlesztették ki, hogy a malária megelőzésére korábban (például az amerikai hadsereg által is nagy mennyiségben) használt klorokint azzal váltsák ki, ugyanis utóbbi ellenszerrel kapcsolatban komoly aggályok merültek fel, mondván nem gátolja a rezisztens kórokozók elszaporodását, továbbá súlyos mellékhatásai is lehetnek. Az azonnali reagálást, vagyis egy új, hatékonyabb orvosság kifejlesztését főként a Kambodzsában és Vietnámban szolgálatot teljesítő, amerikai katonai egységeket tizedelő, klorokinra rezisztens malária-kórokozók megjelenése sürgette. Az új hatóanyagként alkalmazni kezdett Lariamról azonban a 90-es évekre bebizonyosodott, hogy szintén nem csodaszer, bizonyos rezisztens kórokozók elszaporodását ugyanúgy képtelen megakadályozni, s ma már széles nyilvánosság előtt beszélnek a gyógyszer nem kevésbé súlyos mellékhatásairól, esetleges szövődményeiről is.

Mi a baj a Lariammal?

A Lariammal szembeni panaszok jórészt annak mellékhatásaira vonatkoznak. Önmagában veszélyes, habár nem szokatlan, hogy a betegtájékoztató szerint „az akut malária kezelésekor jelentkező esetleges mellékhatások alig megkülönböztethetőek a betegség tüneteitől”. Mivel azonban az utazók többsége a malária megelőzésére (nem kezelésére) szedi a gyógyszert, ezért bármiféle mellékhatás tapasztalása esetén érdemes elővigyázatosnak lenni. A leggyakoribb mellékhatások az émelygés, hányás, laza széklet vagy hasmenés, hasi fájdalom, szédülés, egyensúlyvesztés, valamint idegi és pszichés zavarok, mint pl. fejfájás, álmoság és alvási problémák (álmatlanság, furcsa álmok). Ez utóbbiról egyébként több megkérdezett utazó beszámolt: személyesen, és az interneten fellelhető útinaplók többségében is.

A gyógyszerhez kapott óvatossági előírások közt szerepel továbbá, hogy a meflokin – főként betegek esetében – pszichiátriai zavarokat okozhat, melyek a szorongástól, paranoitától és depressziótól a hallucinációig és a pszichotikus viselkedésig terjedhetnek. „Egyes esetekben a tünetek tartósan fennállhatnak, jóval a kezelés befejezése után is. Ritka esetekben öngyilkossági gondolatok és öngyilkosság is előfordult, de a gyógyszeres kezeléssel történő összefüggés nem igazolt” – fogalmaz a tájékoztató. E pont kapcsán, sokak szerint túlságosan árnyaltan fogalmaztak a készítmény forgalmazói, ugyanis ily súlyosságú lehetséges mellékhatások esetén a szer használata jóval körültekintőbb alkalmazását indokolna, sőt, egyre több vélemény szerint a Lariam forgalomból való kivonására van szükség.

„Nem enyhe orvosság – tönkretette az életemet” – e fentebb már leírt idézetet a 35 éves, ír származású Andrew Bryce nyilatkozta a brit Guardian napilapnak. A korábban informatikai cégvezetőként dolgozó férfi 2002-es kenyai nászútja óta képtelen újra munkába állni. Az utazás előtt-alatt szedett Lariamot, illetve annak gyártóit tartja felelősnek mindezt, s be is perelte a gyógyszert forgalmazó svájci Roche vállalatot, a világ egyik legnagyobb gyógyszercéjét. Bryce állítása szerint, a készítmény használata miatt agya maradandóan károsodott. A vestibuláris rendszer rendellenes működése ma már szerepel a betegtájékoztató felsorolt lehetséges mellékhatások között, de amikor Bryce szedte, e lehetséges szövődmény még csak időszakos („hettekig tartó”) problémaként volt feltüntetve.

A lap megemlíti továbbá, hogy a gyógyszer áldozataiként élő – vagy legalábbis önmagukról ezt gondoló – betegek Lariam Action Group

Forrás: www.who.org

néven önálló civil szervezetet hoztak létre, mely később azonban megszűnt. A Roche cég eleinte hisztériakeltéssel vádolta a csoportot, 2002-ben ugyanakkor az Amerikában eladott orvosságok tájékoztatójába már beírták, az esetleges öngyilkos gondolatokra vonatkozó figyelmeztetést.

Jóval súlyosabb egy 29 éves ausztrál fiatalember, John O'Callaghan esete, aki szörfözni ment Indonéziába, de súlyos agykárosodást szenvedett. Öngyilkossága előtt írt búcsúlevelében ezt írta: „Mióta a szer tönkretette az agyamat, már nem voltam többé a régi. Mindig kábult és zavarodott voltam, és fizikailag beteg. Sosem hittem, hogy ez történhet velem. Sajnálom anya és apa”.

A hadsereg problémája

A forgalmazó Roche cég többnyire nem kommentálja az egyre gyakrabban felmerülő vádakat, hírlapi beszámolókat, habár a vállalat egyik képviselője a Guardiannek leszögezte: a biztonsági kérdéseket nagyon komolyan veszik, a szabályozó és felügyelő hatóságokkal szorosan együttműködve figyelik az orvosi és tudományos megfigyeléseket, értékelik az a különböző eredményeket. Mindenesetre hangsúlyozandó tény, hogy az egyre szövevényesebb ügy kapcsán még nem született a gyógyszercegre nézve terhelő tartalmú bírósági döntés.

Ez persze nem tántorítja el a Lariam ellen kampányoló csoportokat, melyek kiemelik, hogy

az ENSZ Egészségügyi Világszervezete (WHO) már 1992-ben beszámolót készített a gyógyszer okozta mellékhatások lehetséges elhúzódásáról. Még ugyanebben az évben az ENSZ eltiltotta kambodzsai békefenntartó missziójának tagjait a meflokin-hatóanyagú szerek szedésétől, indoklásképpen a neuropszichiátriai mellékhatásokat megjelölve. Hasonló okokra hivatkozva 1995-ben a brit civil légügyi hatóságok is tiltás alá helyezték a gyógyszer használatát. Többen kiemelik, hogy 2000-ben, miután brit ejtőernyős egységek tragikus kimenetelű esztelen lövöldözést követtek el Sierra Leonében, a brit hadsereg kötelékében szolgálók számára is új, klorokin és proguanil tartalmú malária elleni gyógyszert írtak elő.

2008. októberi cikkében a Washington Post beszámol egy Afganisztánban szolgáló amerikai katona, Juan Torres öngyilkosságáról. A tragikus történeteket Torres szülei szintén a tárgyalt gyógyszerrel hozzák összefüggésbe. Ezen esettel kapcsolatban Alan J. Magill, egyébként a gyógyszer kifejlesztésének színhelyén, a Walter Reed Katonai Kutatóközpontban, dolgozó orvoskutató leszögezte: a hadsereg tisztában van a Lariam mellékhatásaival, mérlegelés után az illetékesek azonban úgy döntöttek, hogy a kockázat még így is „megéri”, ugyanis maga a betegség sokkal nagyobb veszélyt jelent a fertőzött régiókban állomásozó csapatok számára.

A malária veszélyesebb

A malária napjainkban is a Föld több mint száz országában fordul elő, így az emberiség nagyjából 40%-a veszélyeztetett területen él. A körülbelül 300–500 millióra tehető maláriabeteg közül évente több mint egymillió, zömében gyermek hal meg. A betegség első tünetei 6–16 napos lappangási időt követően hidegrázással, erős veritékezéssel jelentkeznek. Később szabályosan, 48–72 óránként ismétlődő rohamokban egymást váltják a láztalan és lázas időszakok. Lép-, és májduzzanat alakul ki, súlyos idegrendszeri rendellenességek lépnek fel, majd veseelégtelenség. Előfordulhat, hogy a lappangási idő elhúzódásával a maláriás tünetek csak hónapokkal az utazás után jelennek meg.

A probléma összetettségét jelzi, hogy a Lariamot mellékhatásai miatt többször támadó brit sajtó is fontosnak tartotta kihangsúlyozni a malária kockázatának súlyosságát abban az esetben, ha valaki nem veszi komolyan a betegség elleni védekezést. Bár sokat olvashatunk a káros vagy kellemetlen mellékhatásokról, az elterjedt orvosságok, mint a Lariam és a Malarone ténylegesen nagy hatékonysággal védenek a fertőzéstől, sőt, ha megesszük a javallott kiegészítő intézkedéseket is, vagyis a fekvőhelyünket moszkitóhálával lefüggyőzzük, bőrfelületünket és a megfelelő zárt ruházatunkat pedig szúnyogriasztó-szerrel lepermetezzük, akkor a védelem akár 95–100%-ra is fejleszthető. Vagyis a tárgyalt gyógyszer hatékonysága megfelelőnek nevezhető, a vita tárgyát kizárólag a mellékhatások jellege, súlyossága adja.

Az Országos Epidemiológiai Központnál telefonon érdeklődtem a kérdéssel kapcsolatban. „Az úticél ismeretében legalább egy hónappal az utazás előtt érdemes már tájékozódni a kiválasztott ország egészségügyi helyzetéről és a szükséges védőoltásokról” – világosítottak fel. Mint mondták az utazáshoz javasolt malária elleni orvosság típusát, használati módját személyes konzultáció során mondják el, előzetesen mérlegelve az utazás célhelyszínének egészségügyi körülményeit, az ottlét során végzett tevékenység jellegét, illetve egyéb kapcsolódó szempontokat.

Az imént leírtakkal némileg ellenkezőt tapasztaltunk, mikor kollégámmal nyolcnapos tanzániai

utazásra készültünk. Egymástól függetlenül, külön jelentkeztünk be konzultációra, s míg társamnak a Malarone szedését javasolták, addig számomra a Lariamot írták fel, holott az utazás célhelyszíne és jellege azonos volt, sőt, még életkori és fizikai adottságaink is teljesen egyeztek. Bár egyik szer sem mellékhatásokról mentes, a Lariam valóban „erősnek” bizonyult, több, korábban nem tapasztalt mellékhatás (gyengeség, fáradtság, láz, depresszió, hangulatváltozások, furcsa álmok, álmatlanság) jött elő nem sokkal a kezelés megkezdése után. A kellemetlenségek nyomán másoknál érdeklődve hasonló tünetekről számoltak be. Az egyik utazó elmondása alapján orvosa külön kiemelte: amennyiben kint tartózkodása során dolgozni akar, vagy nagyobb fizikai megterhelést kiváltó tevékenységet akar végezni, célszerűbb (az egyébként jóval drágább) Malarone-t szedni, mivel a Lariam mellékhatásai könnyebben legyengíthetők.

A kockázatot mindenesetre indokolt komolyan venni. Szlávik János, a Szent László Kórház trópusi betegségekkel foglalkozó főorvosa beszámolt egy kenyai szafarin részt vevő magyar házaspár esetéről, akik maláriafertőzést kaptak. Mint az kiderült, a házaspár az utolsó előtti napon lett rosszul, egy hét múlva – már Magyarországon – belázasodtak, s csak ezután derült ki, hogy tüneteik oka a malária. Szerencsére egy hét alatt a gyógyszeres kezelésnek köszönhetően meggyógyultak.

A veszélyre az Országos Epidemiológiai Központ is felhívja az utazók figyelmét. Az Egészségügyi Világszervezet maláriatérképét, mely a világot a fertőzöttség potenciális veszélye alapján „A”, „B” és „C” zónákra osztja fel, a magyar intézet is átvette, s ez alapján tesznek javaslatot a malária elleni oltószerek vonatkozásában. A mérsékelt fertőzött „A” zónába tartozik többek között az Arabfélsziget, Törökország délnyugati régiói, Pakisztán, Kína középső területei, valamint Észak-Afrika. Az ide utazóknak heti egyszeri, két tableta Delagilt írnak fel. A kúrát két héttel az indulás előtt kell elkezdni, s még a hazaérkezés után is egy hónapig folytatni szükséges. A „C” zónába Nyugat-, Közép-, és Kelet-Afrika túlnyomó része tartozik, itt a legsúlyosabb a maláriát okozó plazmódium (*Pl. falciparum*) fenyegetettsége.

BERNADETT ● AROWOLO

magicpictures.hu

Kudarctörténet

A malária elleni küzdelem több jelentés elemzése szerint a nemzetközi közösség egészségügyének világméretű kudarca. A jelenlegi tragikus statisztika szerint minden huszadik másodpercben meghal egy ember a fertőzés, illetve annak szövődményei következtében. Közel fél évszázada a kutatók még úgy hitték, rövidesen egyszer s mindenkorra leszámolhatnak a maláriával: a parazita elpusztítását a legfőbb hordozó, az Anopheles szúnyog DDT-vel való kiirtásától remélték. Erre azonban nem került sor. A szúnyog a DDT-vel szemben, míg a kórokozó, a Plasmodium falciparum pedig a legtöbb gyógyszerrel szemben vált ellenállóvá. Ma a világ lakosságának mintegy 40%-a él maláriaveszélyes vidékeken, a veszélyeztetett területek nagysága az erdőirtás, valamint az öntözés volumenének növekedésével csak tovább terjed.

Az Egészségügyi Világszervezet komplex megelőzési metodikákat ajánl a veszélyben élők számára, nagy hangsúlyt fektetve a szúnyogháló használataira és a vegyszerek (pyrethrinoid) porlasztására. Évtizedekkel ezelőtt Kínában Mao a verébfogáshoz hasonlóan kötelezettségként határozta meg valamennyi állampolgár számára napi tíz szúnyog agyoncsapását is. Franciaországban III. Napóleon regnálása alatt 1850–1870 között lecsapolták a maláriafészkek mocsarakat, s ezzel lényegében felszámolták a betegséget. A tengerentúli megyének

számító Francia Guyanában a második világháború után sikerült visszazorítani a fertőzést, minek köszönhetően a francia rakéta- és űrbázis – közvetlen környezetével ellentétben – ma is malária- és sárgalázmentes. A betegség okozta fenyegetettség leküzdése, vagy legalábbis visszazorítása, ma már elsősorban pénz kérdése. Pénz kellene a hatékony vakcina előállítására, a széles spektrumú gyógyszerek kísérleteire és gyártására, az impregnált szúnyogháló gyártására és ezek ingyenes kiosztására. A szegény országoknak azonban nincsenek forrásaik erre, miközben a gyógyszer-konsernek csak keveset költenek kutatás-fejlesztésre, hiszen számukra jelenleg is hatalmas bevételt jelentenek a kapható, sokat kritizált készítmények. Az Egészségügyi Világszervezet nemrégiben indított útjára egy „Roll back malaria” elnevezésű programot, amely a betegség elleni kutatásokra igyekszik rákényszeríteni a nagy gyógyszergyárakat. Bill Gates amerikai milliárdos 50 millió dollárt adományozott e célra, s hasonló követőkre lenne még szüksége a maláriaellenes frontnak. Az Európai Unió is kivészi részét a világméretű küzdelemből. A helyi hatóságok segítségével az Európai Bizottság életre hívott egy programot Kambodzsában, amelynek keretében olcsó orvossággal látják el a helyi lakosságot. A Malarine nevű gyógyszer hatóanyaga azonban nem más, mint a Lariamban is megtalálható meflokin...

Forrás: www.who.org

A publikálás feltételeiről

Az Afrika Tanulmányok folyóirat magyar, illetve előzetes egyeztetés után angol nyelven beküldött kéziratokat – tanulmányokat, terepmunkáról szóló beszámolókat, útibeszámolókat, interjúkat és könyvrecenziókat – fogad el. Az elfogadás feltételeinek rendszere több ponton átveszi a magyar Politikatudományi Szemle publikálási elvárásrendszerét. A publikálás alábbi feltételrendszere az I. évfolyam 2. számától kerül bevezetésre.

A kézirat terjedelme tanulmányok esetén nem haladhatja meg a 40 000 karaktert, recenziók esetén 20 000 karaktert. Amennyiben a téma kifejtése szükségessé teszi, a szerkesztőség kivételt tehet, és tanulmány esetén befogadja a maximálisan 80 000 karakter terjedelmű írásokat is.

A szöveget A/4 méretben kinyomtatva kérjük leadni. Egyúttal szövegfájlban (az MS Word bármelyik változatában lementve) is kérjük mellékelni e-mailben. A szerző neve a tanulmány felett szerepeljen.

A szöveggel együtt – különösen útibeszámolóknál és terepmunkát dokumentáló összefoglalóknál – képeket is fogadunk. A képeket (fotókat) 300 dpi felbontásban, eps. vagy tif. kiterjesztésű fájlformátumban, külön CD-re vagy DVD-re kiírva kérjük mellékelni.

A szöveg közbeni kiemelésként dőlt betű alkalmazható; ritkítás, aláhúzás, vastag betű, csupa nagybetű csak egészen kivételes esetben fogadható el.

A közvetlen hivatkozásokat a szövegtörzs tartalmazza, ezek ne jegyzetekben szerepeljenek. Minden idézetet, hivatkozást igénylő állítást vagy kifejezést követően zárójelben tüntessék fel a szerző vezetéknevét, az idézett vagy hivatkozott mű publikálásának évszámát és – ha szükséges – az idézett oldalakat a következő formában: (Tordoff, 2002: 24) vagy (Tordoff, 2002: 242-243).

A jegyzetek a főszöveg kiegészítéseit tartalmazzák (tehát nem hivatkozásokat). A jegyzetek helyét a tanulmányon belül felső indexben lévő arab számmal jelöljék (így1), a jegyzeteket pedig kérjük a szöveg végén számozott formában elhelyezni. Indokolt esetben lábjegyzet alkalmazható, amelyet – ha csak kis számban fordul elő – a szövegben csillaggal (*) kell jelölni, és az oldal alján kell elhelyezni.

Kérjük, hogy a felhasznált irodalom jegyzéke lehetőleg csak a ténylegesen hivatkozott publikációkat tartalmazza. Az explicit módon hivatkozott forrásokon kívül további max. 10 forrásmegjelöléssel dolgozzon.

Az irodalomjegyzéket a tanulmány végén közöljük a következőképpen:

- (1) Könyveknél:
Tordoff, William (2002): Government and Politics in Africa.
Houndmills, Basingstoke: Palgrave Macmillan
- (2) Tanulmánykötetben, gyűjteményes kötetben megjelent szövegek esetén:
Inotai András (2001): „Gondolatok a globalizációról”. In: Földes György – Inotai András (szerk.): A globalizáció kihívásai és Magyarország.
Budapest, Napvilág Kiadó
- (3) Folyóiratban megjelent tanulmány esetén:
Fergusson, Niall (2005): „Sinking Globalization”. Foreign Affairs.
Vol. 84., No. 2. March/April, 64-77. pp.

Tanulmányok esetén kérünk a szerzőktől papíron és elektronikus formában egy kb. 15-20 soros angol nyelvű összefoglalót (abstract). A tanulmány címét és alcímét is kérjük lefordítani.

A táblázatokat és az ábrákat megfelelően formázva, az eredetüket is feltüntetve a szövegbe építve kérjük.

A szerkesztőséghez beérkezett anyagokat először formailag szűrjük. Amennyiben formai szempontból az írás elfogadásra kerül, opponens(ek) nek küldjük ki azt véleményezés céljából. Az opponens(ek) a szerzők nevének feltüntetése nélkül kapja/kapják meg a kéziratokat. A közlés feltétele, hogy az opponens(ek) támogató véleményt adjon/adjanak ki. Az opponens(ek) által javítandónak értékelt kéziratokat átdolgozásra visszajuttatjuk a szerzőkhöz, megjelölve azt a határidőt, ameddig a javításokat a szerzőnek szükséges megtennie. Az opponens(ek) egyértelműen elutasító véleménye esetén a kéziratot nem közöljük.

A szerkesztőség a beérkezett kéziratokért honoráriumot nem fizet. Külön felkérésre rendelünk meg írásokat, recenziókat.

Szerzőinktől külön kérünk egy rövid bio-t, amely a következőket tartalmazza: név, foglalkozás, munkahely, beosztás, kutatási terület, e-mail cím. A kapcsolattartás elősegítése érdekében adják meg további elérhetőségeiket is: telefon, mobil, fax, stb.

Köszönjük a megfelelően előkészített kéziratokat!

A szerkesztők

English abstracts

Péter Radics M.:

Medicine more dangerous than the disease?

Year after year Lariam pills are taken against malaria as the most popular medicine. However, nowadays more and more studies are released which claim that it has serious side effects like depression, paranoia, hallucination and becoming apt to commit suicide. We can ask whether malaria or its treatment is more dangerous. From the article we can learn about the characteristics of the disease, some tragic consequences, the story of the evolution and application of remedies and their more and more proven harmful side effects.

Lilla Schumicky:

Sex tourism in The Gambia

‘Bumster’ or ‘beach boy’ means a young boy who is hanging around on the sandy beaches of West Africa. Usually, they are between 16 and 28 years of age, relatively poor but good-looking black boys, who are especially “hunting” for elder white women as sources of financial rise. Tourism gives work opportunity for sixteen thousand people out of the 1.7-million population of The Gambia. This service branch produces thirteen percent of the country’s GDP which in 2007 was roughly forty million dollars. Sex tourism for women started to take over in the seventies and in slightly more than twenty years the tiny country became the second most favoured location in Africa for single female tourists who are seeking occasional or long-term relationships.

Ildikó Szilasi:

Pariah children

Children who have “eaten” their father, brother, grandmother are on their knees in front of the prophet to get rid of their witchcraft. Bare foot youngsters dressed up in shreds who are trying to survive in flocks on the streets of Kinshasa. Teenage girls who are selling their bodies for the price of a few bottles of Coke. Six- to twelve-year-old children are working in stone mines, breaking stones under the hot sun for a pittance.

Stocky young boys whose best friend was an AK 47 machine gun recently. Child witches, street kids, child prostitutes, child workers and child soldiers...

Ildikó Szilasi:

Some examples of the change of material culture in the Democratic Republic of the Congo

At the beginning of the evolution of anthropology objects from outside Europe provided knowledge for science about peoples and their cultures. With the appearance of longer and broader analyses and field studies the examination of material objects are becoming less significant. This is pre-eminently true in the case of peoples living outside Europe. However, the anthropologist can gain useful information by the observation, collection and examination of pieces of material culture. Collecting materials and examining them is still reasonable these days, since material culture is constantly changing in societies outside Europe due to different social tendencies. Objects are vanishing, transforming, or are reborn, and some brand new examples are even popping up.

Loránd Szabó:

Misbelieves and facts about the “pre-DRC” Congo under cover of a historical review

The huge Central African country had many names in the course of decades. Nowadays it is known as the Democratic Republic of the Congo with a history which can be characterized as a series of constant storms. Europeans arriving as explorers soon became aggressive colonizers by their political and economic ambitions. While slave-trade and hard labour exploited the enormous amount of raw materials and decimated the population, economic exploitation had destroyed nature as well. The author reviews the history of the Congo with thorough chronological details from the era of colonization to independence, which also includes the local consequences of Cold War confrontations, the establishment of Zaire and the recrudescing civil war.

Sándor Csizmadia:

Picturing and Depicting: Brazza in Brazzaville

On October 3, 2006 Congolese president Denis Sassou Nguesso with the assistance of Gabonese president Omar Bongo and Central African statesman François Bozizé has inaugurated the memorial of Savorgnan de Brazza (1852–1905), Italian-French explorer, who laid down the foundation for French colonialism, but later on protested against its exploitative practice and liberated the slaves. One year earlier at the settling of the foot-stone of Brazza's memorial French president Jacques Chirac also showed up, having been "filled up by certain feelings". This is a tiny episode in a country's history, which, however, gives us a reason to map the past which dates back to the colonization.

Edina Kicsindi:

Halfway between power politics and humanitarian activities

How did European exploration of inner Africa open up new opportunities for the Catholic Church? In her study the author seeks to answer this question by looking through – from the time of secularization – the clerical-profane opposition, the Holy See's socio-political withdrawal and parallel with this the exploration and colonization of Africa, and the renewed appreciation of the church as a result of the institutionalization of its missions. Which members of which church were the most active on the African continent initially? What exactly did "missionary activities" mean in colloquial language? What kind of economic, political and social gains could the Holy See get out of these activities?

Judit Balázs:

The EU's Africa policy and the role of Hungary

During the past fifty years the development gap between rich and poor grew dramatically, which, – not exaggerating – affects Africa and especially the Sub-Saharan region the most. Forecasts regarding the decolonization process in the 1960's did not come true at all. Although getting rid of the burden of colonization theoretically opened up the way for independent national development the next decades still brought decadence for almost the entire continent. By the 1980's and 1990's most of the African countries' macro indicators showed a worse picture than during the colonial era. Start-

Forrás: www.istockphoto.com

ing out from these theses the author thoroughly examines the change of the vital co-operation between Europe and Africa.

János Besenyő:

Report about the EUSEC mission in the Congo

It is a less known fact that the Republic of Hungary took an active role – by sending military experts – in the EUSEC RD Congo (EU Security Sector Reform Mission in the Democratic Republic of the Congo) mission led by the European Union. István Papp retired lieutenant-colonel arrived to the Democratic Republic of the Congo in July 2005 and later he was followed by Major Zsigmond Csajági who functioned as member of the expert team until the end of 2007. We can read about their experiences and the results of the EU mission in this article, the author of which had previously taken part in several similar African peace missions as well.

Gyula Gábris:

Equatorial Africa

A typical feature of the surface of Africa is the variation of inner basins (e.g.: Chad, Congo, Kalahari) with vast expanse and ridges (e.g.: Azande, Lunda, Katanga). In the centre of Africa, on the two sides of the Equator almost symmetrically lays the most beautiful example of the African giant basins: the Congo Basin and its margin areas. This equatorial, rainy area covered with rain forests, together with dry forests and rainy savannas at the edges is encapsulated by the Congo's water system. The inside of the basin is the second less-inhabited landscape of Africa after the deserts.

Szerzőinkről

Balázs Judit

Közgazdász, tanszékvezető, Nyugat-magyarországi Egyetem Gazdálkodási Kar Világgazdaságtan Tanszék.

Besenő János

Őrnagy, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem doktorandusz hallgatója.

Csizmadia Sándor

Filozófus, francia szakos tanár, tanszékvezető egyetemi tanár, Budapesti Corvinus Egyetem.

Gábris Gyula

Geográfus, az MTA doktora, tanszékvezető egyetemi tanár, ELTE TTK Földtudományi Intézet, Természetföldrajzi Tanszék.

Kármán Marianna

Irodalmár, fordító, arabista. PhD hallgató a PPKE BTK-n.

Keresztesi József

Kritikus, szerkesztő.

Kicsindi Edina

Néprajzkutató-történész, tudományos segédmunkatárs, PTE BTK Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék.

Radics Péter

Joghallgató, újságíró, PTE Állam- és Jogtudományi Kar.

Schumicky Lilla

Filozófia és turkológia, valamint kulturális antropológia szakos egyetemi hallgató, kutató.

Szabó Loránd

Történész, egyetemi adjunktus, afrikanista, PTE BTK Történettudományi Intézet.

Szilasi Ildikó

Közgazdász, kulturális antropológus, afrikanista.

T. Horváth Attila

Könyvtáros, afrikanista.

Az Afrika Tanulmányok folyóirat 2008. II/3. számában közölt rejtvény nyertesei

Egyéves Afrika Tanulmányok előfizetést nyert:

Faragó Éva

A Park Kiadó és a Publikon Kiadó könyvsomagjait nyerték:

Istvanovszki Zoltán

Németh Jenő

Sárosi Szilvia

Gratulálunk a helyes megfejtőknek!

A Z É L E T E G Y Ú J A B B L E H E T Ő S É G

KONGÓ

HUBER PÉTER

„...Nem jelent meg még könyvem... Tehettem volna, de egy barátom megértette velem, hogy nem elég újat létrehozni, és még kevésbé elégedhetünk meg azzal, hogy szépet alkotunk (ami ráadásul igencsak szubjektív). Tudnunk kell, hogy miért akarjuk azt megosztani másokkal...”

„...az eseménysorozat teljesen természetes, sőt logikus...az ember önmagát egy képzeletbeli evolúciós ranglétra csúcsára helyezi, s a képzeletbeli trón képzeletbeli magasságából, önmagán kívül minden más fajt ostobának néz...”

„...jópárat bukfenceztek, amiért azt gondolták, könnyedén túljárnak a csimpánzok eszén. Ők már biztos tudják: a felsőbbrendűség érzése csak illúzió.”

NATIONAL GEOGRAPHIC által támogatott könyv

4000 Ft helyett most 1600 Ft

Megrendelhető: www.kongo.hu

„A mélyben kúszó gyökerek átszakíthatatlan hálója szilárd alapot alkot. A friss rügyek kicsinynek tűnnek, de hogy elérjék a fényt, akár még a falat is áttörik. Képzeld csak el, hogy e falak azok a gondok, melyekkel mi magunk terheljük meg a bolygónkat. Száz- és százezer gyökér és rügy, száz- és százezer ember szerte a világon áttörheti ezeket a falakat. Meg tudod változtatni a világot.”

- Dr. Jane Goodall, DBE

Lómenhely

Textiltáska festés

Békamentés

Élőhely rehabilitáció

A Rügyek és Gyökerek (Roots & Shoots) természet- és környezetvédelmi hálózatot Dr. Jane Goodall hívta életre 1991-ben, Tanzániában. A szervezet célja, hogy a fiatalokat cselekvésre ösztönözze, és így lehetőséget adjon számukra, hogy a környezettudatos életmód alapjait tapasztalati úton sajátítsák el.

A magyarországi Jane Goodall Rügyek és Gyökerek Egyesület három fő területen indított programokat:
természetvédelem,
állatvédelem,
humanitárius cselekedetek.

Csimpánz örökbefogadás

Gyöngyökkel az életért

www.janegoodall.hu

info@janegoodall.hu

Ára: 1195 Ft - előfizetőknek: 895 Ft

ISBN 978-963-87856-4-0

